

Čtenář

časopis pro knihovny

2026 / číslo
ročník 78
cena 95 Kč

3

Téma: **Knihovny a AI**

Význam AI pre informačné inštitúcie

Chytré digitální knihovny

**Umělá inteligence v knihovnách:
velká příležitost, ale zatím s omezeními**

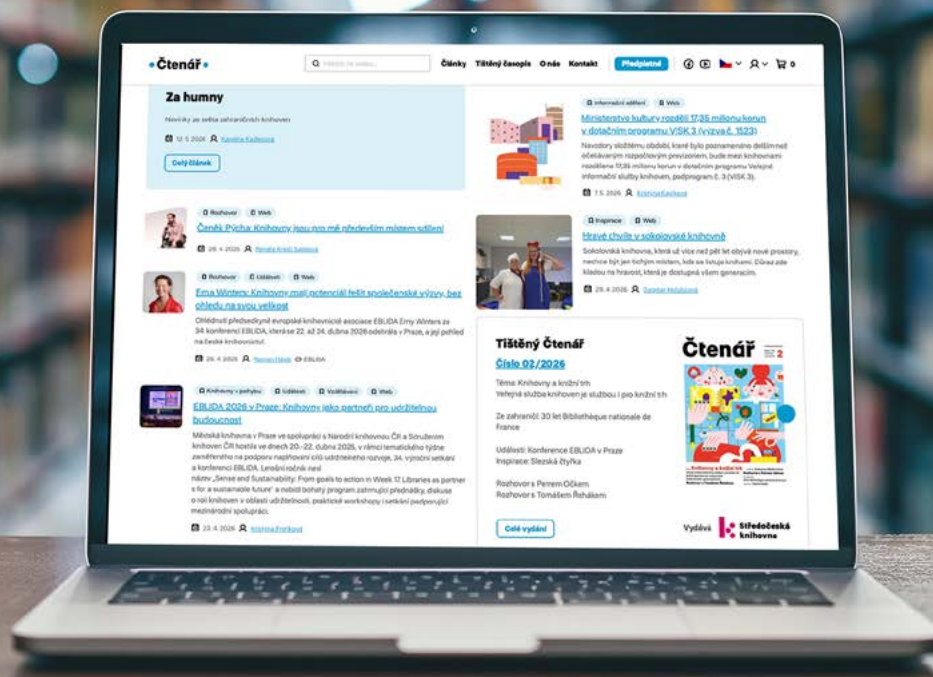
Rozhovor s Andrejem Harmečkem

Využití nových technologií:

**Anakon: analytický nástroj pro samostatnou
práci knihovníků s daty**

Rozhovor s Anneli Haapaharju a Miou Karvonen

Představujeme: **Liberecká knihovna mění pravidla hry**

Web Čtenáře

s ještě více informacemi ze světa knihoven

- **kompletní obsah tištěných čísel**
- **bonusové materiály**
- **řada dalších článků o aktuálním dění v knihovnách**

Sledujte

www.casopisctenar.cz

casopis.ctenar

casopis_ctenar

Milé čtenářky, milí čtenáři, vážené čtenářstvo,

občas mi v dnešní době umělé inteligence připadá, že je má vlastní inteligence poněkud neumělá. Musím se totiž přiznat, že mě už od školních let „trápí“ shoda podmětu s přísudkem (a vím, že v tom nejsem sám). Při mé práci se projevuje nejen při „automatickém“ psaní textů, čímž myslím okamžité zapisování myšlenek, ještě, než výsledné texty projdou i mou vlastní korekturou (kvůli provozní slepotě však ne vždy všechny chyby zachytím), ale i jako nešvar při nepozorném psaní většího množství e-mailů – zachováním rodu z předchozí komunikace. Tudiž bych se rád na tuto svou neřest vymluvil a všem dotčeným kolegyním a kolegům se za toto své počínání omluvil.

Kajícnou poznámkou jsem se krapet krkolomně dostal k tématu tohoto čísla *Čtenáře*, v němž se věnujeme knihovnám a umělé inteligenci, chcete-li umělé inteligenci v knihovnách a pro knihovny. V kostce lze říct, že se z tematických příspěvků dozvíte, jaký má AI pro knihovny a knihovnictvo význam a potenciál, jak může informačním specialistům pomoci s některými běžnými činnostmi a usnadnit jim jejich práci, a samozřejmě vám přiblížíme zkušenosti kolegů, kteří už AI nějakým způsobem ve své praxi používají. Též rozkryjeme některé aspekty využívání umělé inteligence, na které je třeba nezapomínat. Při přípravě tématu jsme mimo jiné

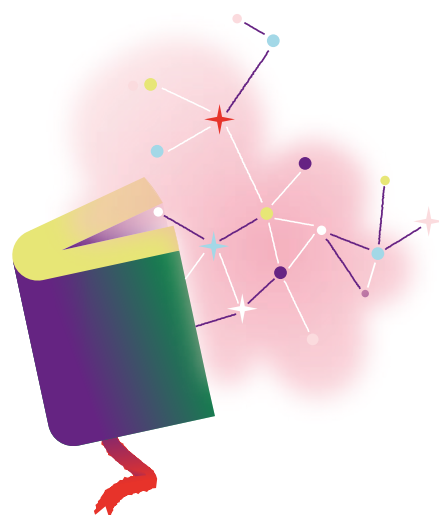
vycházeli z programu loňské konference Archivy, knihovny a muzea, jež se v závěru listopadu konala v Národním archivu v Praze a za níž se s námi můžete ohlédnout na webu *Čtenáře* v rubrice Události.

Několik příspěvků, které nejsou zahrnuty do tematického celku, do jisté míry na téma navazuje – po čase se v čísle více věnujeme využití nových technologií v knihovnickém prostředí.

Závěrem bych vás rád upozornil na zajímavý rozhovor, který vznikl na uplynulé mezinárodní konferenci EBLIDA (o níž se též dočtete na webu *Čtenáře* v rubrice Události). Kolegyně z Finsko-švédské asociace knihoven v něm mimo jiné popisují metodu sdíleného čtení.

Věřím, že si se *Čtenářem* opět užijete zajímavé a inspirativní čtení, a přeji vám radostné léto.

KRYŠTOF ČEŘOVSKÝ

Čtenář 3/2026

Vydává: Středočeská vědecká knihovna
v Kladně, příspěvková organizace,
Generála Klapálka 1641, 272 01 Kladno

Evid. č. časopisu MK ČR E 485
ISSN 0011-2321 (print)
ISSN 1805-4064 (online)

Šéfredaktor: MgA. Kryštof Čerovský
Redaktorka: PhDr. Pavla Vlková
Grafická úprava a sazba: studio Datle
Ilustrace: Anežka Součková / studio Datle

Tisk: TISKÁRNA PROTISK, s. r. o.,
Rudolfovská tř. 617
370 01 České Budějovice

Sídlo redakce (příjem inzerce a objednávky
na předplatné):
Středočeská vědecká knihovna v Kladně, p. o.
Gen. Klapálka 1641, 272 01 Kladno
tel.: 312 813 154
cerovsky@stredoceskaknihovna.cz
vlkova@stredoceskaknihovna.cz

Redakční rada: Mgr. Roman Hájek (předseda),
Bc. Kateřina Bajo, Mgr. Jana Bednářová,
Mgr. Michaela Dombrovská, Ph.D.,
Mgr. Lenka Dostálová, PhDr. Klára Ehrlich, Ph.D.,
Mgr. Martina Košanová,
PhDr. Renáta Krejčí Salátová,
PhDr. Radek Liška, Mgr. Lucie Macháčková,
Mgr. Petra Miturová, Mgr. Michaela Mrázová,
PhDr. Marie Otavová, PhDr. Vít Richter,
Mgr. et BcA. Kristýna Kavíková

Distribuce: První novinová společnost, a. s.,
Paceřická 1, 193 00 Praha 9 – Horní Počernice,
tel.: 725 438 406, jan.hofman@pns.cz;
SUWECO CZ, spol. s r. o.

Cena jednoho čísla 95 Kč
Roční předplatné 570 Kč

Předplatné pro Slovensko:
Heršlová Dana, L. K. Permanent, spol. s r. o.,
Hattalova 12, 831 03 Bratislava,
tel.: 00421-02 49 111 203,
e-mail: herslova@lkpermanent.sk

Cena jednoho čísla 4,6 €
roční předplatné 27,6 €

Časopis vychází s podporou dotace
z programu MK ČR VÍSK 1.

Vydavatel si vyhrazuje právo zveřejnit
publikované materiály i na internetu.
Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo odevzdáno k tisku 15. 5. 2026,
vyšlo 27. 5. 2026.

Ministerstvo
kultury

Středočeský kraj

Obsah

Knihovny v pohybu

- 4 U nás / připravil ROMAN HÁJEK
- 6 Za humny / připravil ROMAN HÁJEK

Téma: Knihovny a AI

/ sestavil: KRYŠTOF ČEŘOVSKÝ

- 8 Teď už to jen nezaspat / MILOSLAV LINC
- 10 AI není uvnitř stroje: pohled (jednoho) sociologa / JAKUB MLYNÁŘ
- 13 Význam AI pre informačné inštitúcie / DUŠAN KATUŠČÁK
- 19 Chytré digitální knihovny: jak AI přepisuje přístup k informacím / MARTIN LHOTÁK, JAN RYCHTÁŘ, FILIP JEBAVÝ, FILIP KERSCH, PETR ŽABIČKA
- 22 Umělá inteligence v knihovnách: velká příležitost, ale zatím s omezeními / MIA RIDGE
- 26 Černá kostka: nejmodernější krajská knihovna roste v Ostravě: rozhovor s Andrejem Harneckem / ptala se KVĚTA GERŠLOVÁ
- 29 AI jako pomocník při katalogizaci / PETR ŽABIČKA, JAN KLOS, JAN RYCHTÁŘ
- 31 Knihy, které mají hlas / RŮŽENA ZLATOHLÁVKOVÁ
- 34 DigComp 3.0 / MICHAELA MRÁZOVÁ
- 35 Setkání klidu, práce a umělé inteligence / MARKÉTA BEYEROVÁ
- 36 Právní a etické aspekty využívání AI v Národní knihovně ČR / JINDRA TUMOVÁ, MARTINA BRČÁKOVÁ
- 39 Umělá inteligence v českých knihovnách: výsledky průzkumu mezi pracovníky knihoven / DOMINIKA PAVČÍK BORBÉLYOVÁ
- 41 „Molting reality“: metafory paměti od kamenných archivů k algoritmu humra / JAN LUKAVEC

Rozhovor

- 43 O sdíleném čtení, umělé inteligenci a síle lidského hlasu: rozhovor s Anneli Haapaharju a Miou Karvonen / ptala se MICHAELA DOMBROVSKÁ

Z Knihovny knihovnické literatury

- 47 Jak na AI v praxi: nový dokument IFLA pro knihovny / VLADANA PILLEROVÁ
- 48 Novinky k tématu AI v knihovnách / VLADANA PILLEROVÁ

Analýza

- 49 Nabídněte čtenářům víc než jen regály / VÍT RICHTER

Představujeme

- 51 Knihovna mění pravidla hry: v Liberci vyrostla moderní Kreativní knihovna / DANA PETRÝDESOVÁ, KATEŘINA ŠIDLOFOVÁ

Inspirace

- 54 Potřebujeme novou krv / JANA SLEZÁKOVÁ

Využití nových technologií

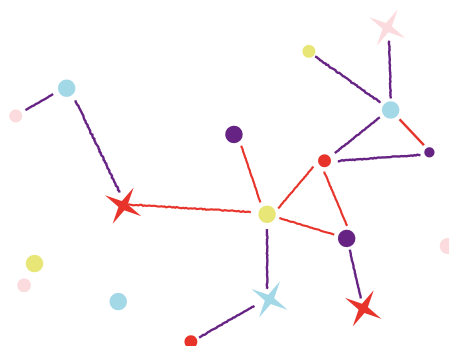
- 56 Mějte svou knihovnu vždy při ruce / KRISTÝNA FRYDRÝŠKOVÁ, TOMÁŠ VLASÁK
- 58 Anakon: analytický nástroj pro samostatnou práci knihovníků s daty / MARTINA BOGÁR SMETÁNKOVÁ
- 62 CARDS: Platforma nové generace – aktuální stav / MIROSLAV BARTOŠEK

Historická periodika

- 65 Akord – časopis katolické tradice / KATEŘINA SPURNÁ
- 66 Opavské noviny 19. století / JANA BROŽOVSKÁ ONDERKOVÁ, VĚRA MARTÍNKOVÁ

Literární výročí

- červen–červenec / MILAN VALDEN

Contents

Libraries in motion

- 4 Over here / compiled by ROMAN HÁJEK
- 6 Over there / compiled by ROMAN HÁJEK

Topic: Libraries and AI

/ compiled by KRYŠTOF ČEŘOVSKÝ

- 8 Now just don't drop the ball / MILOSLAV LINC
- 10 10 AI is not inside machines: (at least one) sociologist's view / JAKUB MLYNÁŘ
- 13 The importance of AI for information institutions / DUŠAN KATUŠČÁK
- 19 Smart digital libraries: how AI rewrites access to information / MARTIN LHOTÁK, JAN RYCHTÁŘ, FILIP JEBAVÝ, FILIP KERSCH, PETR ŽABIČKA
- 22 AI in libraries: a great opportunity, but so far with some limitations / MIA RIDGE
- 26 Black Cube: Ostrava's next-generation regional library takes shape: interview with Andrej Harmeček / ptala se KVĚTA GERŠLOVÁ
- 29 AI as a cataloguing assistant / PETR ŽABIČKA, JAN KLOS, JAN RYCHTÁŘ
- 31 Books that have a voice / RŮŽENA ZLATOHLÁVKOVÁ
- 34 DigComp 3.0 / MICHAELA MRÁZOVÁ
- 35 The meeting of peace, work, and artificial intelligence / MARKÉTA BEYEROVÁ
- 36 Legal and ethical aspects of using AI at the Czech National Library / JINDRA TUMOVÁ, MARTINA BRČÁKOVÁ
- 39 AI in Czech libraries: results of a survey among library staff / DOMINIKA PAVČÍK BORBÉLYOVÁ
- 41 "Molting reality": Memory metaphors from stone archives to the lobster algorithm / JAN LUKAVEC

Interview

- 43 On shared reading, artificial intelligence and the power of the human voice: interview with Anneli Haapaharju and Mia Karvonen / ptala se MICHAELA DOMBROVSKÁ

From the library of librarians' literature

- 47 How to handle AI in practice: a new IFLA document for libraries / VLADANA PILLEROVÁ
- 48 News on AI at libraries / VLADANA PILLEROVÁ

Analysis

- 49 Offer readers more than just shelves / VÍT RICHTER

Presenting

- 51 The library is changing the rules of the game: a modern Creative Library has taken shape in Liberec / DANA PETRÝDESOVÁ, KATEŘINA ŠIDLOFOVÁ

Inspiration

- 54 We need new blood/ JANA SLEZÁKOVÁ

Using new technologies

- 56 Always keep your library to hand / KRISTÝNA FRYDRÝŠKOVÁ, TOMÁŠ VLASÁK
- 58 Anakon: an analytical tool for librarians to work independently with data / MARTINA BOGÁR SMETÁNKOVÁ
- 62 CARDS: next generation platform – current status / MIROSLAV BARTOŠEK

Historical periodicals

- 65 *Akord – a magazine of Catholic tradition* / KATEŘINA SPURNÁ
- 66 Nineteenth-century Opava newspapers / JANA BROŽOVSKÁ ONDERKOVÁ, VĚRA MARTÍNKOVÁ

67 Literary anniversaries

June–July / MILAN VALDEN

Oprava redakce

Dovolte nám uvést na pravou míru chybu z předchozího čísla *Čtenáře*. U článku „Děti tvoří knihy“ jsme omylem jako autorku uvedli ředitelku Šmidingerovy knihovny ve Strakonicih Andreu Karlovcovou, byť je autorem textu Vít Groesl, spoluzakladatel nakladatelství Euskaldun, překladatel a vedoucí Knihodělny, muzea a knihařské dílny ve Strakonicih. Oběma se tímto omlouváme.

Redakce *Čtenáře*

U nás

Připravil ROMAN HÁJEK

Odstartovala kampaň na podporu čtenářství Čti za národák! I s podporou knihoven

Svaz českých knihkupců a nakladatelů představil na konci dubna kampaň Čti za národák! zaměřenou na propagaci přínosů čtenářství a rozšíření čtenářských řad. Cílem kampaně je přivést ke čtení až 4 % nečtenářů. Tomu má posloužit i kreativní koncept, který pracuje se sportovními metaforami a představuje čtení jako atraktivní možnost trávení volného času, díky níž člověk trénuje vlastní odolnost, fantazii i kritické myšlení. Ústřední heslo Čti za národák! apeluje na národní hrdost, abychom se v žebříčku počtu lidí, kteří pravidelně čtou, vyšplhali na přední příčky v Evropě. Hlavní tváří kampaně je v roli trenéra Kniháka režisér a herec Jakub Kohák. Podporu kampani inspirované britskou iniciativou Get all in! či CSR aktivitami německé Bundesligy vyjádřily Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR i Sdružení knihoven ČR. Organizátoři kampaně připravili na míru knihovnám sadu materiálů využitelných ke komunikaci, kampaň podpoří i podzimní Týden knihoven. Podrobnosti na ctizanarodak.cz ●

V Praze se konala konference EBLIDA

Již 34. výroční konference evropské knihovnické asociace EBLIDA zavítala díky iniciativě Sdružení knihoven ČR poprvé v historii do Česka. Od 20. do 22. dubna jí zázemí poskytly Městská knihovna v Praze a Národní knihovna ČR. Hlavním tématem nabitého programu byla role knihoven při naplňování cílů udržitelného rozvoje, jedna z důležitých debat se vedla o chystané zprávě OMC Group pro oblast veřejných knihoven, která připravila výstup pro směřování evropské politiky ve vztahu k veřejným knihovnám. Příležitost stát se součástí diskusí evropské knihovnické komunity si ne nechala ujít ani řada českých knihovnic a knihovníků. Po Praze se konference EBLIDA

bude příští rok konat v Národní a univerzitní knihovně v chorvatském Záhřebu (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu). ●

← Zprávu z letošní pražské konference [naleznete zde](#).

Prezidentka EBLIDY Erna Winters při svém úvodním slově na pražské konferenci / Foto: Kristýna Froňková

-13 milionů korun

... o tolik je nižší letošní finanční alokace do programů Ministerstva kultury ČR VISK (Veřejné informační služby knihoven). Po loňské alokaci ve výši 53 milionů korun se v rámci VISKů letos rozdělilo milionů 40, tedy stejně jako v roce 2023. Nejvíce se škrty dotkly programu VISK 3, naopak nejmenší dopady byly na VISK 1 (projekty s celostátním dopadem a implementace Konceptce rozvoje knihoven v České republice) a VISK 10 (celoživotní a občanské vzdělávání v knihovnách). Nedostatek financí poznamenal i dotační titul Knihovny 21. století, do nějž přišly žádosti v celkovém objemu 3,2 milionu korun, finanční alokace však byla ani ne třetinová. ●

Knihovny četly Havla

V roce nedožitých 90. narozenin Václava Havla připravila Knihovna Václava Havla ve spolupráci se Svazem knihovníků a informačních pracovníků ČR na míru veřejným knihovnám podklady, které je možné využít pro připomenutí literárního a intelektuálního odkazu prvního polistopadového prezidenta. U příležitosti Světového dne knihy a autorských práv se v desítkách knihoven po celém Česku konal multižánrový happening Čteme Havla!, který vedle čtení, diskusí či vzdělávacích akcí pro školy zahrnul v některých knihovnách třeba i výtvarné workshopy. Připomínat Havlův odkaz mohou knihovny v rámci projektu Havel 90 po celý rok, nejvíc připomínkových akcí se chystá na 5. října, kdy se Václav Havel narodil. ●

Foto: Karel Pazderka

Vedení AKVŠ se po pauze ujala Hana Landová

Asociace knihoven vysokých škol má staronovou předsedkyni výkonného výboru, ředitelku Knihovny České zemědělské univerzity Hanu Landovou. Ke změně došlo poté, co dosavadní předseda AKVŠ Václav Šubrt změnil pracovní působiště (z vedení Knihovny VŠE přešel na pozici náměstka v Národní knihovně ČR). ●

Rozruch kolem České knihovny

Na začátku dubna proběhla médii zpráva o zrušení programu Česká knihovna, který je již téměř 30 let klíčovým nástrojem pro akvizici kvalitní české literatury pro více než 600 knihoven i efektivním nástrojem podpory nakladatelů ve vydávání titulů s nižším komerčním potenciálem. Proti záměru Ministerstva kultury se otevřeným dopisem adresovaným ministru kultury i ministryni financí ozvaly Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR i Sdružení knihoven ČR, Svaz českých knihkupců a nakladatelů i řada spisovatelů a osobností veřejného života. Po této vlně kritiky Ministerstvo kultury oznámilo, že bude ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou v Brně jako realizátorem projektu hledat cesty k zachování programu, ideálně už i pro rok 2026. Na konci dubna ministerstvo na sociálních sítích oznámilo, že v roce 2026 na program vyčlení 3 miliony korun (v předchozích letech to bylo kolem 5 milionů) a upraví některá jeho kritéria. ●

Vyhlášeny nominace na ceny MARK i Městskou knihovnu roku

Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR vyhlásil letošní ročníky soutěží MARK a Městská knihovna roku. MARK (akronym z Mladý/á aktivní rozvíjející se knihovnik/ /knihovnice) je oceněním práce a přístupu knihovnic a knihovníků do 35 let věku. Své kolegy mohou knihovny nominovat do krajských kol do 31. května.

Adepty na titul Městská knihovna roku lze navrhnout až do 15. června 2026. Oproti předchozím ročníkům došlo ke změně hodnotících kritérií tak, aby šanci na úspěch měly i knihovny, které dělají skvělou práci, byť třeba v ne úplně vyhovujících prostorech. Pomoci k jejich cestě přes první kolo by mělo snížení významu kritéria benchmarkingu – a naopak posílení váhy toho, jak knihovna pracuje s místní komunitou a co zajímavého se v ní odehrává. ●

Čtenářka roku je ze Semil

Na slavnostním ceremoniálu Magnesia Litera 18. dubna 2026 si titul Čtenář roku převzala šestnáctiletá čtenářka semilské knihovny Jana Andrejsková. Ocenění Čtenář roku, udělované Svazem knihovníků a informačních pracovníků ČR, se letos zaměřilo na mladé a aktivní uživatele knihoven. Jana Andrejsková hodnotitele zaujala tím, že svou lásku ke čtení předává dál jako dobrovolnice při akcích pro děti i prostřednictvím svých čtenářských doporučení. ●

Foto: Ondřej Vraštil

Týden knihoven v novém kabátě. A o týden dřív, než avizováno

Letos na podzim nás čeká jubilejní 30. ročník Týdne knihoven. Kampaň SKIP ČR na zviditelnění knihoven se dočká nového loga i vizuální podoby, kterou si bude držet i do dalších ročníků. A téma? Radost ze čtení. Podrobnosti i organizační informace by měly být známy nejpozději v červnu. ●

Nová publikace o budoucnosti knihoven

Budoucnost knihoven – knihovny budoucnosti, tak zní titul nejnovější publikace Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě, pod níž je autorsky podepsaná zdejší ředitelka Libuše Foberová. Spojení autorky a tématu jistě není náhodné, vždyť právě v Ostravě se v rámci projektu Černá kostka (o projektu se dočtete na straně 27, pozn. red.) jedna z možných podob knihovny budoucnosti zvolna zhmotňuje. Publikace zešíroka rozebírá množství trendů, které mají na podobu knihoven vliv, a přináší příklady knihoven, které již nyní přistupují ke své společenské roli inovativně. Jisté ale je, že budoucnost knihoven bude nakonec vypadat patrně ještě trochu jinak. ●

Publikace je dostupná
← [zde](#).

Za humny

Německá iniciativa za rozšíření „třetích míst“... a spor o přístavbu národní knihovny

V německé veřejné debatě vlivem sílící politické polarizace rezonují v posledních letech otázky sociální soudržnosti. Sociologové si všimají toho, že s proměnou našich životů máme stále méně příležitostí setkávat se tváří v tvář a budovat si důvěru k druhým i k institucím. Také proto nadace Körber Stiftung iniciovala otevřenou výzvu k tvorbě více „třetích míst“, kterou podpořily knihovnické spolky i některé z velkých knihoven. Také do prvního ročníku celostátní kampaně na oslavu Dne dějin demokracie (proběhla 18. března 2026) se knihovny zapojily jako „třetí místa živé paměti a demokratické praxe“. Ne všichni jsou však o potřebě knihoven rozšiřovat své prostory a otevírací dobu přesvědčeni. Spolkový vládní zmocněnec pro kulturu a média Wolfram Weimer vyvolal v polovině března pozdvižení, když se vyjádřil proti záměru přístavby Německé národní knihovny v Lipsku. Svou argumentaci opřel o tvrzení, že s ohledem na sílící digitalizaci knihovna víc místa nebude potřebovat. Projekt přístavby je připravován od roku 2018. ●

Slovenská národní knižnica přešla na open source knihovní systém

Přechod na nový knihovní systém je velká věc v každé knihovně, ale o to větší v knihovně národní. Slovenská národní knižnica k 1. březnu 2026 přešla na systém KOHA, známý i z některých českých knihoven. O důležitý krok jde i v symbolické rovině – namísto proprietárně uzamčeného systému, u něhož je knihovna v područí dodavatele, padla volba na mnohem flexibilnější open-source systém. Dobrou zprávou je, že podobným směrem uvažuje i Národní knihovna ČR, která přechod na nový systém chystá v roce 2028. ●

Knihovny a AI

IXC

Je známo, že knihovny v posledních dekádách reagují na dynamiku společenského a technologického vývoje a dávno už nejsou jen institucemi, v nichž si lze vypůjčit knihu. Podobně jako další civilizační vymoženky do knihoven pronikla i umělá inteligence (AI) a v posledních několika letech se jejich vzájemný vztah čím dál tím více proplétá.

Nástroje AI se stávají klíčovými nástroji pro modernizaci služeb, správu fondů a vzdělávání uživatelů knihoven (ale i knihovníků samotných), a protože se knihovny stávají centry pro rozvoj informační a digitální gramotnosti a přístupu k moderním technologiím, hrají zásadní roli ve výuce a šíření povědomí o tom, jak AI funguje, jak poznat její rizika a jak ji eticky používat.

Souhrn tematických článků tohoto čísla Čtenáře nabízí vhled do světa AI v prostředí knihoven a zároveň přibližuje některé další souvislosti tohoto fenoménu současnosti, který lidstvo nejspíše ovlivní podobně jako například vynález střelného prachu, kola, knihtisku, parního stroje, telefonu a mikročipu nebo elektřina a internet.

Téma sestavil:
KRYŠTOF ČEŘOVSKÝ

Ted' už to jen nezaspat

MILOSLAV LINC / miloslav.linc@mkp.cz

Toho dne se svět změnil. Mise Artemis I opustila gravitační pole Měsíce a tím připravila půdu pro misi Artemis II, která letos vyslala lidskou posádku nejdál do vesmíru vůbec. Ve Spojených státech došlo k další tragické události spojené se střelbou. Probíhalo mistrovství světa ve fotbale v Kataru a Saúdská Arábie porazila Argentinu 2:1. A taky byl onoho listopadového dne v roce 2022 vypuštěn ChatGPT (verze 3.5) a lidé začali ve velké míře používat slovní spojení „umělá inteligence“.

Ne, že by tu nebyla předtím, nebo ne, že by tu nebyly starší modely ChatGPT, ale tehdy poprvé se prostě o této problematice začalo mluvit všude. A vlastně to ani nepřestalo.

Z dnešního pohledu je ChatGPT 3.5 zastaralý, jak jen může být. Asi jako stará „dva-osm-šestka“ s černo-žlutým monitorem (tenhle počítač neuměl skoro nic z toho, co zvládají dnešní stroje – snad jen s výjimkou schopnosti pokazit se v tu nejméně vhodnou dobu). Ale tehdy jsme to vnímali jako něco neuvěřitelného. A zároveň s tím se objevily i články na témata, co všechno se změní. Komu počítače (zase) seberou práci. A s pocitem objevování neznámého začala i panika.

Od té chvíle uplynulo tři a půl roku. Kde jsme? A jak jsou na tom knihovny?

Příběh nade vše

Když jsme tehdy umělou inteligenci začali řešit v naší knihovně (*Městská knihovna v Praze, pozn. red.*), postupoval jsem jako správný knihovník: nejdřív jsem si shromáždil všechny možné dostupné zdroje (a musel jsem být rychlý, protože těch informací začalo strašlivým tempem přibývat strašlivé množství) a informace z nich porovnal. Zjistil jsem, kolik toho nevím (a od té doby, jak toho přibývá, vím, že toho nevím mnohem, mnohem víc). Ale celou dobu jsem měl pocit, že mi něco uniká.

Čas na příběh!

Chodil jsem od jednoho odborníka k druhému a dozvídal se stále víc a víc novinek, ale černý mrak pochybností někde nad mou hlavou stále rostl. A čím víc rostl, tím větší byla frustrace, že skrz něj nedokážu prohlédnout. Až jsem se jednoho dne rozhodl vzít to z opačného konce. Pokud by za nás měla umělá inteligence myslet a třeba i vyprávět příběhy, možná

má smysl mluvit s někým, kdo není počítačový odborník, ale profesionál přes příběhy.

Tím člověkem byl Martin Hak, kterého znám z několika knihovních akcí jako skvělého vypravěče a lektora storytellingu. Seděli jsme asi hodinu v kavárně a povídali si o lidské kreativě a o vyprávění příběhů, o tom, co dělá lidi lidmi. A Martin si celou dobu čmáral něco na papír, a když jsme končili, tak mi ten obrázek ukázal. To, o čem jsme mluvili, zakreslil do jednoduchého diagramu. A bum!

Můj černý mrak se rozplynul. Tohle byla ta věc, kterou jsem hledal. A vlastně tak jednoduchá věc, že mě měla napadnout samotného, ale znáte to – někdy je člověk tak ponořen do detailu, že nevidí celek.

Jak vypadá živá knihovna

Onen diagram vlastně neříkal nic jiného, než že bychom neměli řešit „knihovnu“ zvlášť a AI zvlášť. Nemá cenu do detailu řešit, co zrovna který model zvládne a jestli je Gemini zrovna o půl procenta úspěšnější než Claude.

Pokud chceme přemýšlet o tom, jaké budou knihovny zítra, tenhle detail není až tak důležitý. I proto, že co platilo včera, dnes už platit nemusí. Není to tak dávno, kdy někteří prorochovali, že vysněným povoláním budoucnosti bude „prompt inženýr“. Stačilo pár měsíců a překotný vývoj velkých jazykových modelů a všichni, kdo jeli tuto linku, dnes rádi na toto své období zapomínají a tvrdí, že vysněným povoláním budoucnosti bude „správce agentních systémů“. Schválně, s čím přijdou zítra...

Pokud chceme přemýšlet o tom, jaké budou knihovny zítra, musíme se dívat z mnohem větší perspektivy. Jedině

tak, si myslím, máme šanci nejenom se tímhle vlakem svézt, ale sedět rovnou v kabině.

Takže co na tom obrázku vlastně bylo? Ve své podstatě třířychlostní knihovna.

Knihovny musí AI akceptovat, adaptovat a „umět“. Knihovna, aby byla úspěšná, před touthle technologií nesmí zavřít oči. Už proto, že žijeme ve světě, kde AI existuje a funguje, ale i proto, abychom naplno využili všechny její výhody.

Moderní knihovna využívá technologie k tomu, aby uživatelům v co nejkratší době dodala co nejkvalitnější službu. Zdroje informací musí být hned, jednoduše a uživatelsky příjemně. Naše služby musí být rychlé. Reklamní slogan jedné firmy „Do půlnoci objednáš, druhý den ráno máš“ začíná být pro mnoho lidí dnes už příliš pomalý. Pokud knihovna chce obstát, musí umět co nejvíc těchto služeb nabízet online, na počkání, bez zdržování (a kacířsky klidně řeknu i „bez zdržování nějakým knihovníkem“).

Jenže kdyby knihovna uměla jen tohle, nebude to fungovat. Pro každého, kdo se potřebuje ponořit hlouběji, tu musí být knihovna pomalá. Taková, ve které už jen „nepopadnu a nevypadnu“, ale s knihou si můžu na chvíli sednout a pročíst si ji, jestli si ji opravdu chci půjčit. Knihovna, kde mi odborníci poradí, jestli si nechci půjčit nějakou jinou knihu. Kde si dám kafe a chvíli si odpočinu, než vyrazím dál...

Ale pak tu je ještě ta třetí knihovna: živá knihovna. Taková, kde je možné potkat další lidi. Seznámit se. Něco se naučit. Knihovna, kde můžu v klidu odložit moderní technologie a poznávat nové lidi, nová témata.

Přirovnat to jde třeba k trojici supermarket (mají všechno, ale málo druhů a nikdo se tam se mnou moc nebaví), vesnický obchůdek (mají toho málo, ale prodavač mě zná a schová mi i věci pod pultem a dozvím se, kdo ke komu zrovna potají vlezl oknem a co tam dělal) a poctivá vesnická hospoda (kde zná každý každého a cokoliv, co potřebuji vyřešit, tam vyřeším).

Že to není nic nového? Že taková živá knihovna je dnes samozřejmou součástí každé pořádné knihovny?

No jasně, že ano! A pokud ano – není právě tohle naše evoluční výhoda?

Trumfy máme v rukou my

Dnes, stejně jako před třemi a půl lety, se každou chvílí objeví nějaký článek nebo studie, která popisuje, kdo všechno přijde o práci. A přehledy, kdo už o práci přišel. Programátoři, korektori, překladatelé, redaktori... Ale třeba i herci, protože audioverze novinových článků už zvládá dělat AI zdarma a není tak potřeba platit někoho živého... Spisovatelé a ilustrátoři se zatím drží zuby nehty, stejně jako řada dalších, ale jestli vydrží týdny, měsíce nebo roky, ještě netušíme – jen tušíme, že nejspíš nevydrží a změní se i to.

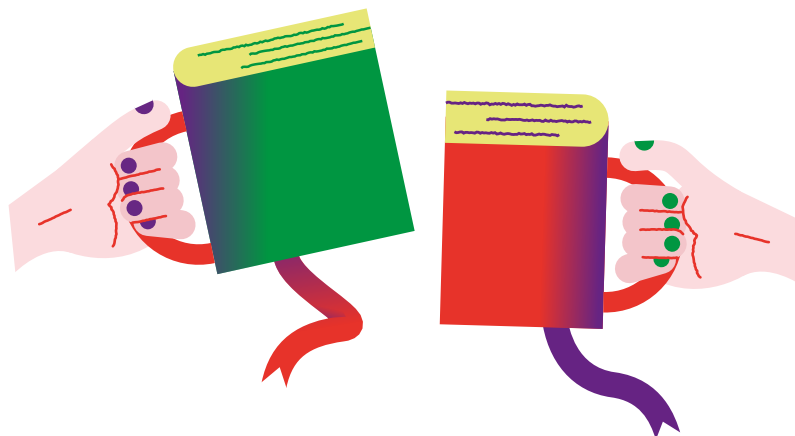
A co knihovnictvo?

Přemýšlím nad tím každý den, a zatímco na spoustu věcí jsem za ty tři roky změnil vlivem okolností a nových faktů názor, o nás se pořád nebojím – stejně jako tehdy. Právě kvůli tomu, že je strašně snadné stát se třířychlostní knihovnou.

Proč? Protože AI může nahradit řadu aktivit, které v knihovně děláme: vyřeší administrativu, může pomoci v oblasti PR a propagace, může za nás psát výroční zprávy nebo grantové žádosti, může pomoci s přípravou vzdělávacích akcí, odpovídat na e-maily, katalogizovat, může vyřešit spoustu věcí spojených s automatizací... Jenže to přece není to jediné, co knihovna dělá.

Hlasem ďáblova advokáta se zeptám: A co když o knihy nebude zájem a všichni budou číst e-knihy vygenerované pomocí AI přímo na míru? Ani to knihovnu neohrozí! Podruhé v tomto textu se dopustím kacířského pokrčení rameny. Nemyslím si totiž, že půjčování knih je hlavním smyslem knihovny. Myslím si, že půjčování knih je jen tím nejdůležitějším prostředkem k naplňování mnohem důležitějších funkcí. Jaké jsou tři hlavní pilíře knihoven podle koncepce jejich rozvoje? Ani v jednom se explicitně nepíše nic o půjčování knih – přestože jsou knihy (a ještě nějakou dobu budou) stále tím nejdůležitějším, nízkoprahovým, nejzdravějším a nejpřístupnějším médiem.

Ale už dnes knihovny pořádají řadu akcí a aktivit, které bychom mohli souhrnně nazvat komunitními službami. Knihovna je bezpečný a férový prostor pro setkávání. Pro střetávání různých názorových proudů i generací. Mnohdy nad knihou,

samozeřejmě (vidíte, nejsem až tak velký kacír). Ale i jakákoliv jiná dovednost je znalost.

A tohle je to, co nám nikdo nevezme. Pokud přistoupíme na pesimistickou vizi budoucnosti a AI nahradí drtivou většinu toho, co děláme na počítačích, nenahradí to, v čem jsou lidé nejlepší: prostě být lidmi. Ti, kdo nabízejí lidský kontakt, zůstanou nenahraditelní.

Jako knihovníci a knihovnice.

Třeba když jde o spolupráci se školou. AI mi může připravit vzdělávací lekci. Může vyhodnotit výsledky. Může udělat spoustu věcí, ale nakonec to vždycky musím být já, kdo otevře dveře. Ne proto, že by to technika třeba nezvládla, ale protože ty dveře chci otevřít já osobně, abych mohl studenty přivítat, popřát dobré ráno a být průvodcem celé lekce. To žádná AI nesvede.

AI klidně napíše takový článek, jako právě čtete. Bylo by to rychlejší, levnější a snazší. Ale stejně jako v předchozím případě i tentokrát je důležitý fakt, že za těmito písmenky se skrývá živý člověk. Každé slovo tohoto textu jde ze mě, protože chci a potřebuji vybudovat vztah důvěry. Protože nejde o písmenka, ale o sdílení jednoho člověka směrem k druhému. AI radši využiju na jinou práci, abych měl čas v téhle chvíli být s vámi, osobně a upřímně.

Na mnoha místech lze najít jednoduchý bonmot – budoucnost nebude soupeřením mezi lidmi a AI. Ale bude soupeřením mezi lidmi a lidmi, kteří umí ovládat AI.

Ani knihovnictvo, které si nechá od umělé inteligence pomoci tam, kde to má smysl, o práci nepřijde – získá jen víc času, jak být se svými čtenáři.

A o to by nám v knihovnách mělo jít především, no ne? Aby knihovny byly plné spokojených uživatelů a aby příběhy dál žily.

Zatím máme v ruce všechny trumfy: knihovny se nebojí moderních technologií, mají skvělou pověst a už teď umí pracovat s tím, aby se lidé mohli potkávat.

Ted' už to jen nezaspat... ●

MILOSLAV LINC je inovativní knihovník a spisovatel sci-fi/fantasy, působící v Městské knihovně v Praze. Specializuje se na moderní technologie, jako je virtuální realita a umělá inteligence v knihovnictví. Stojí za projektem virtuální Ústřední budovy MKP a pořádá kurzy tvůrčího psaní či o AI pro veřejnost.

AI není uvnitř strojů

Pohled (jednoho) sociologa

JAKUB MLYNÁŘ / jakub.mlynar@hevs.ch

„Když čteme, myslí za nás jiný; my jenom opakujeme jeho mentální proces,“ napsal před bezmála dvěma stoletími Arthur Schopenhauer.¹ Čtení považoval za méně hodnotné než vlastní samostatné myšlení: „... na papír nanesené myšlenky... nejsou pak nic jiného než stopa chodce v písku: vidíme sice cestu, kterou se bral, ale abychom věděli, co na té cestě viděl, museli bychom mít jeho vlastní oči.“²

Je pozoruhodné, že právě čtení se dnes stalo jedním z pilířů vzdělanosti, o němž nikdo nepochybuje. Pro knihovny je dokonce profesním základem: orientace v literatuře, práce se zdroji, schopnost kriticky číst a syntetizovat informace. Jenže

právě tyto dovednosti se v současnosti ocitají v novém světle. Stojíme totiž možná na prahu proměny, která se dotkne nejen čtenářů, ale i těch, kdo čtení a práci s informacemi profesně podporují.

O umělé inteligenci (dále AI) bylo v posledních letech napsáno mnohé.³ Víme, že nejde o nic nového pod sluncem (termín „AI“ existuje od 50. let), ale uvedení ChatGPT na podzim 2022 spustilo lavinu nového, fascinovaného i zděšeného zájmu. Víme také, že nadměrné užívání „generativní AI“ může mít nežádoucí psychické a kognitivní důsledky. Víme, že trénování „velkých jazykových modelů“ spočívá na skryté práci špatně placených anotátořek a anotátorů v rozvojových zemích, což má negativní dopady na globální sociální nerovnosti. Víme konečně i to, že provoz rozsáhlých počítačových center, bez kterých současný chod AI není možný, vede k závažným environmentálním následkům.⁴

Ačkoliv jsou všechny tyto souvislosti dobře známé, zavedení AI do běžných aktivit – např. řešerše literatury nebo sumarizace textů – odráží obecnější problém, na který sociologie vědy a techniky poukazuje už dlouho. Spočívá v tom, že nové technologie jsou uváděny na trh dříve, než jsou důkladně a zodpovědně posouzeny politické, kulturní, hospodářské, ekologické i společenské důsledky jejich užívání. Negativní dopady masového rozšíření nových technologií (vzpomeňme třeba automobilismus ve 20. století) se nám tak ukazují teprve retrospektivně. Zpravidla je to ve chvíli, kdy již není možné nastoupenou změnu skutečně zvrátit, protože jsme si na nového mechanického pomocníka či společníka už příliš zvykli. Jakákoliv omezení – třebaže nezbytná – jsou nakonec činěna jen váhavě a za ohromných ekonomických i společenských výdajů. Kniha Jerryho Mandera, které vyšly i česky, čtenářsky dostupným, a přitom pronikavým způsobem problematizují představu o prospěšnosti technologického vývoje a formulují palčivé „otázky, které jsme nad moderními technologiemi měli klást“.⁵ Mander sice psal o telefonu či televizi, ale v oblasti AI jsme nyní zjevně svědky obdobných procesů.

Myslím, že sociologie může k této rozlehlé a složité debatě přispět perspektivou, která stojí mimo obvyklý technologismus veřejného diskurzu. Než tuto sociologickou alternativu představím, musím krátce vysvětlit, co míním „technologismem“.

Ve většině diskusí o AI je zřejmá tendence považovat tento fenomén za něco, co je především záležitostí strojů – je to cosi skrytého uvnitř počítačů nebo jejich sítí, cosi sestávajícího z tajuplných algoritmů, kterým málokdo rozumí, ale téměř všichni jsme jim chtě nechtě podřízeni. Tento pohled je v zásadě ozvěnou rozšířené představy, že ty nejdůležitější záležitosti lidského konání se odehrávají ve skrytu: v nitru našich těl a lebek, kde je nejprve musí sofistikovaně vyhledat a náležitě vysvětlit specializované obory medicíny, psychologie, psychiatrie, neurovědy a dalších.⁶ Podobně jako lidská mysl, je také AI obvykle považována za něco ukrytého našim zraky a vyžadujícího odborné vysvětlení; celý projekt „umělé inteligence“ je ostatně veden snahou o strojovou nápodobu lidského usuzování. Metafora lidského mozku jako mocného počítače je obrácena naruby. A podobně jako lidský mozek a myšlení má také AI své expertní vykladače a technické odborníky, na jejichž komentáře naše společnost spoléhá a jimiž se zneklidňuje nebo upokojuje. Z této běžné perspektivy je tedy AI především záležitostí techniky a technologie, která ve své podstatě stojí mimo svět našich každodenních životů, byť je zároveň hluboce ovlivňuje.

Sociologie si samozřejmě technických i medicínských věd váží, ale jelikož je samostatným oborem, vymezuje si vlastní pole zájmu a rozvíjí perspektivu, která není na jiné obory redukovatelná. Tedy ve zkratce – z pohledu sociologie: AI není uvnitř strojů. Zvláště v těch variantách sociologie, jež se soustředí na podrobné porozumění detailům běžných sociálních aktivit (např. pracovních či vzdělávacích), poukazuje tato disciplína na to, že AI a její užitečnost či úspěšnost do značné míry závisí na tom, jak uspořádáváme svět, do něhož jsou technologické

nástroje jako ChatGPT nebo Claude prakticky a smysluplně zakotveny. Přinejmenším stejně jako o otázku technickou se tedy jedná o otázku sociální.

Jelikož současná AI je v obecném povědomí prakticky ztotožněna s chatboty založenými na velkých jazykových modelech, využiji ilustrační příklad právě z historie chatbotů. Ta je úzce spojena s tzv. „imitační hrou“, kterou navrhl Alan Turing jako postup pro vyhodnocení strojové inteligence (známa též jako „Turingův test“). V tomto testu jsou klíčové lidské schopnosti, jež mají být posuzovány, ztotožněny se schopností produkovat srozumitelný jazyk prostřednictvím textu. Chatbot pak projde Turingovým testem tehdy, když lidský hodnotitel nedokáže na základě samotné psané „konverzace“ odlišit počítač od člověka. Jedním z prvních počítačových programů, který Turingovým testem prošel, byla ELIZA, která učinila „určité druhy přirozené jazykové konverzace mezi člověkem a počítačem možnými“.⁷ Simulací rogeriánského psychoterapeutického sezení, které je založeno na minimalistických vstupech terapeutky či terapeuta, dokázala ELIZA vytvořit dojem smysluplné a plynulé konverzace. Asi to byl právě minimalismus, který stál za úspěchem tohoto programu: vytvořil dostatečný prostor pro interpretační činnost na straně lidského uživatele a – jak shrnul Filip Tvrdý – „lidé se nechávají zmásti dosti snadno, protože se snaží nalézt určitou strukturu v naprosto chaotických jevech“.⁸

Testování mobilního robota „Robi“ pro přepravu zavazadel v lyžařském středisku ve švýcarském kantonu Wallis. Nahoře pohled do kontrolní místnosti, dole pohled do ulice, kterou žlutý robot za doprovodu několika osob samostatně projížděl.

Foto: Screenshots z videonahrávek, archiv HES-SO Valais-Wallis (tvář osob není povoleno publikovat).

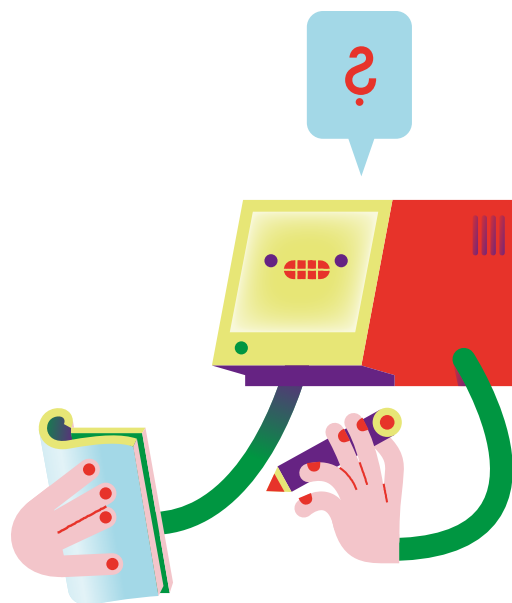
Co to pro nás může znamenat? Sociologický pohled naznačuje, že důležitější než porozumění strojovému nitru AI – například technickým procedurám, algoritmům a programům – je praktické odhalení konkrétních pracovních postupů, ve kterých nám AI může pomoci. To snad může být osvobozující: namísto nutnosti osvojit si technické porozumění tomu, jak AI funguje „uvnitř“, může postačit zjištění, jak reaguje „navenek“. I dosti jednoduché výstupy ze stroje mohou být v určitých kontextech užitečné – podobně jako prosté „prosím pokračujte“ nebo „ano, rozumím“ v případě programu ELIZA dokázalo vytvořit dojem naplňujícího rozhovoru a často i reálný terapeutický efekt. Jsme-li otevření možnosti AI do našich vlastních aktivit nějakým způsobem – s rozmyslem a rozumem – zakomponovat, hlavním úkolem je právě ujasnění, do jakého konkrétního kontextu může příslušný technický nástroj smysluplně zapadnout a vhodně přispět k jeho průběhu. K tomu je klíčová možnost svobodně s příslušnými nástroji experimentovat a kriticky tak odhalit nejen jejich potenciál, ale i možná omezení.

Schopenhauer v 19. století varoval, že čtení zbavuje samostatného myšlení – a podobné obavy se dnes vztahují k AI. Stejně jako čtení se však i AI může stát nástrojem, který vlastní schopnost myslet neoslabuje, nýbrž kultivuje – pokud ji zasadíme do vhodných sociálních a profesních rámců. Možná je tedy důležitější jiná otázka, než se obvykle klade: nikoliv „proč a jak je AI chytrá“, ale „jak chytře s AI dokážeme zacházet“. Odpověď na tuto otázku neurčuje překotný vývoj algoritmů „strojového učení“, ale naše vlastní jednání a to, co se o fungování strojů sami prakticky naučíme. Pro knihovny z toho plyne možná překvapivě jednoduché poučení: nemusíme rozumět tomu, co se děje „uvnitř“ AI, abychom s ní mohli pracovat. Mnohem důležitější je promýšlet, jak ji zasadit do našich vlastních postupů – od informační výchovy přes rešeršní služby až po každodenní komunikaci s uživateli. AI je z tohoto pohledu pro knihovnické profese další příležitost ukázat, že „intelligence“ není v počítačích, ale v tom, jak s nimi zacházíme. ●

Poznámky:

- 1 SCHOPENHAUER, Arthur. *Spisovatelům a čtenářům*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 83.
- 2 Tamtéž, s. 85.
- 3 Několik mých postřehů k tématu bylo pod názvem „Umělá intelligence jako sociologický problém“ otištěno ve sborníku *Umělá inteligencia: sociálne a etické problémy*, editovaném Dilbar Alievou, Jurajem Schenkem a Martinem Takáčem a vydaném Univerzitou Komenského v Bratislavě roku 2024.
- 4 Viz např. GERLICH, M. AI Tools in Society: Impacts on Cognitive Offloading and the Future of Critical Thinking. *Societies*, 2025, 15(1), 6; PAIC a L. SERKIN. The impact of artificial intelligence: From cognitive costs to global inequality. *The European Physical Journal Special Topics*, 2025, 234, 3045–3050; HOSSEINI, M. a kol. A social-environmental impact perspective of generative artificial intelligence. *Environmental Science and Ecotechnology*, 2025, 23, 100520.

- 5 Např. MANDER, Jerry. *V nepřítomnosti posvátného: selhání moderních technologií a zápas indiánských národů o přežití*. Praha: Doplněk, 2003.
- 6 Podrobněji viz moji kapitolu „Lidská mysl pohledem sociologie“ v knize *Depresivní společnost: k připomínce Markéty Sedláčkové*, připravené k publikaci Olgou Plíčkovou a vydané nakladatelstvím Karolinum v roce 2024.
- 7 WEIZENBAUM, J. ELIZA – a computer program for the study of natural language communication between man and machine. *Communications of the ACM*, 1966, 9(1), 36–45.
- 8 TVRDÝ, Filip. *Turingův test: filozofické aspekty umělé inteligence*. Praha: Togga, 2014, s. 176. Viz také EISENMANN, C. et al. „Machine Down“: making sense of human–computer interaction – Garfinkel's research on ELIZA and LYRIC from 1967 to 1969 and its contemporary relevance. *AI & Society*, 2024, 39, 2715–2733.

JAKUB MLYNÁŘ vystudoval sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a nyní pracuje na HES-SO Valais-Wallis Haute école spécialisée de Suisse occidentale ve švýcarském Sierre, kde působí v rámci Human-Centred Computing Group při Institutu informatiky. Výsledky jeho zkoumání ukazují, že „umělá intelligence“ je především uspořádáním praktického sociálního jednání, do něhož jsou strojové výstupy smysluplně zapuštěny, nebo jsou s ním naopak nekompatibilní.

Význam AI pre informačné inštitúcie

DUŠAN KATUŠČÁK / dusankatuscak@gmail.com

Knihovníci a iní informační specialisti na celom svete sa snažia pochopiť fenomén AI. Postupne sa formujú názory na význam a možnosti AI v rôznych oblastiach a odboroch ľudskej činnosti. Aj v komunite informačných specialistov prebiehajú podobné diskusie. Zoznamujú sa s nástrojmi AI a získavajú skúsenosti s jej používaním.

Hlavné pozoruhodné názorové prúdy na umelú inteligenciu reprezentuje napríklad skeptik a racionalista Noam Chomsky, svetoznámy lingvista a kognitívny vedec. Patrí k popredným kritikom súčasného smerovania AI, najmä veľkých jazykových modelov (LLM) ako ChatGPT. Podľa neho je súčasná AI v podstate len vysoko výkonný štatistický motor, ktorý predpovedá nasledujúce slovo na základe obrovského množstva dát. Považuje AI za sofistikované plagiátorstvo a za morálne a intelektuálne prázdno.

Opačný názor predstavujú empirici, optimisti, ktorí sú presvedčení, že štatistika stačí a že štatistické modely dokážu vytvoriť funkčný ekvivalent inteligencie. Patrí k nim napr. Peter Norvig, Ray Kurzweil (Google) a i.

Stanovisko IFLA

Veľmi zaujímavý a užitočný globálny pohľad na AI zo strany informačných inštitúcií a osobitne knižníc poskytuje brožúra IFLA (IFLA, 2025). Rozhodne ide o užitočné zhrnutie súčasných názorov a poznatkov, s ktorými by sa mali zoznámiť všetci informační specialisti. Sú v nej stručne a zrozumiteľne vysvetlené základné veci: úloha knižníc vo vzťahu k AI technológiám, potenciálne prínosy, aplikácie a riziká AI.

Podmienkou existencie knižníc je konkrétna geopolitická situácia a globálne trendy. Knižnice však fungujú výlučne v ľudskej spoločnosti. Sú tam, kde žijú ľudia, tam, kde je život. Budúcnosť našich knižníc vidíme zaplnenú ľuďmi, nie strojmi. Vidíme ju v jedinečnej európskej civilizácii, ktorá sa stane stabilnou a spoľahlivou zárukou demokracie a slobodného sveta. Knižnice vykonávajú a budú aj naďalej vykonávať vedeckú, odbornú a praktickú činnosť primárne zameranú na služby

sprístupnenia a využívania informačných zdrojov pre všetkých. Budúcnosť knižníc a knihovníctva, napriek určitej inercii knižníckej komunity, bude aj naďalej verejná služba, ktorá sa bude rozvíjať v kontexte knižničnej a informačnej vedy a ktorá musí reagovať na fenomén AI, vznik nových informačných zdrojov a na nové nároky ľudí, používateľov, klientov.

Informačné inštitúcie patria do jadra AI

Informačná inštitúcia je akákoľvek právnická alebo fyzická osoba, ktorá získava, spracováva, ukladá, ochraňuje a sprístupňuje informácie a znalosti v oblasti ekonomiky, vedy, výskumu, podnikania, vzdelávania, služieb, kreatívneho priemyslu, zábavy atď. Pojem informačnej inštitúcie zahŕňa okrem iného všetky pamäťové inštitúcie, ako sú knižnice, archívy, múzeá, galérie atď.

V každej informačnej inštitúcii môžeme identifikovať množstvo procesov, operácií a úkonov, ktoré tvoria podstatu jej činnosti. Ide vo všeobecnosti o spracovávanie a sprístupňovanie zaznamenaných informácií a poznatkov.

Knižnica je druh informačnej inštitúcie. Má špecifické funkcie: kultúrne, informačné, vzdelávacie a sociálne. Pre všetky informačné inštitúcie, vrátane knižníc, sú bežné základné informačné procesy: získavanie, spracovanie, ukladanie, ochrana, zverejňovanie dokumentov, sprístupňovanie informácií a znalostí. Jednotlivé procesy v knižnici vykonávajú profesionálni zamestnanci, informační specialisti, knihovníci, ktorí využívajú automatizované integrované knižničné systémy (ILS). Vo všetkých týchto procesoch vznikajú dáta, ktoré môžu byť následne „potravou“ pre AI.

Kľúčoví hráči AI

Kľúčovými hráčmi (podľa odpovedí AI) na poli AI sú na prvom mieste Microsoft + **OpenAI**. OpenAI vyvinulo modely GPT-4 a DALL-E. Microsoft tieto modely integruje do všetkých svojich produktov pod pomenovaním Copilot.

Na druhom mieste je **Google** (Alphabet), pričom Google je dlhodobo lídrom v základnom výskume. Google vynášiel architektúru Transformer, na ktorej beží aj ChatGPT. Hlavným modelom Googlu je teraz Gemini, ktorý je integrovaný do vyhľadávania, Workspace a smartfónov Pixel. Práve Transformer od Googlu je od roku 2017 „mozgom“ moderných AI modelov ako ChatGPT, Claude a Gemini (Waswani, 2017).

Na treťom mieste je **Anthropic** a ich model Claude. Na štvrtom mieste v oblasti open source AI je **Meta** (Facebook) a ich modely Llama určené hlavne pre vývojárov.

Technologický základ všetkých AI sú samozrejme čipy (GPU) NVIDIA, bez ktorých by AI nemohla existovať. Medzi dôležitých hráčov patrí aj **Apple** s produktom Apple Intelligence.

V súvislosti s masívnym nástupom AI nás, informačných špecialistov, knihovníkov a iných odborníkov, zaujíma otázka, čo my máme spoločné s AI a aký má AI pre nás význam. Úplne súhlasím s aktuálnym názorom, podľa ktorého: „*V oblasti knihojen stále existuje len omezený počet prípadů použití s prokázaným přínosem. Některá tvrzení jsou pouhým humbukem. Mohou existovat jednodušší, lepší a spravedlivější řešení problémů než AI, která mohou být kvůli humbuku přehlížena. Některá použití způsobují škodu.*“ (IFLA, 2025)

Zatiaľ nemožno očakávať, že AI podstatne pomôže, alebo nahradí informačného špecialistu v informačnej inštitúcii. Nedokáže vykonávať základné činnosti, ako je akvizícia, spracovanie dokumentov, ochrana dokumentov a podobne. Rozhodne nenahradí knihovníka v napĺňaní kultúrnych, vzdelávacích a sociálnych funkcií. Nie je však vylúčené, že v budúcnosti bude v týchto činnostiach AI nápomocná.

V akvizícii AI môže podporovať profilovanie fondov so zreteľom na preferencie komunity. V spracovaní bibliografických a autoritatívnych dát AI môže podporiť napríklad linkovanie dát alebo automaticky tvoriť bibliografické dáta. Zaujímavé aplikácie pre knižnice predstavujú napr. chatboty konzultujúce služby knižnice, automatická transkripcia (napr. Gemini, Transkribus), práca s textom, obrazom, zvukom, tvorba súhrnov, kompilovanie textov, redakcia textu či automatický preklad.

V budúcnosti možno očakávať, že pre sektor knižničných a informačných systémov a služieb budú vyvinuté špeciálne nástroje a aplikácie AI.

AI nie je pre knižnice nevyhnutná, no môže byť užitočná

Keď hovoríme o AI, máme na mysli generatívnu umelú inteligencia (GenAI). Je to typ AI, ktorý jednak analyzuje digitálne dáta, a jednak dokáže generovať úplne nový a originálny obsah. GenAI sa učí z modelov a obrovského množstva dát, ktoré musia byť v digitálnej forme. AI je len pre digitálny svet. To je však iba fragment nášho sveta... Digitálne dáta pre GenAI tvoria aj knižnice. Sú to napríklad bibliografické a autoritatívne dáta, katalógy, bibliografie, klasifikácie, indexy, databázy a predovšetkým digitálne repozitáre, ktoré obsahujú textové, obrazové, zvukové a audiovizuálne digitalizáty. Množstvo dát je voľne dostupných v licencii Creative Commons (CC0).

Knižnice a iné informačné inštitúcie bez GenAI existovali a budú existovať aj naďalej. V tomto smere nie je dôvod na paniku a komplexy. Odvážim sa povedať, že môžeme byť hrdí na to, že knižnice umožnili vznik umelej inteligencie prostredníctvom vytvárania digitálnych repozitárov, digitalizácie textov a iných dokumentov.

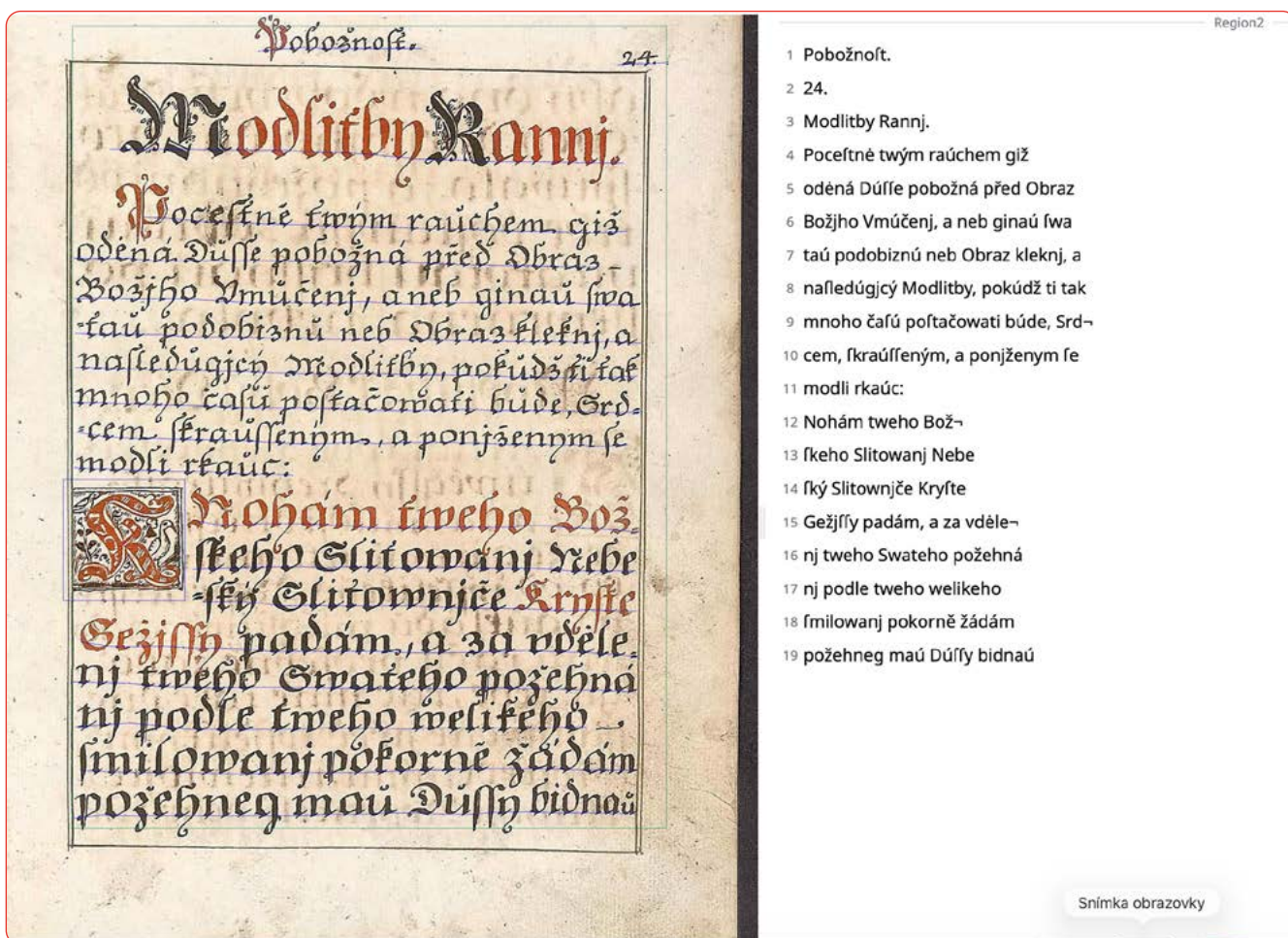
Otázka teda znie opačne. Totiž, či AI môže existovať bez knižníc a digitálnych repozitárov informačných inštitúcií. Odpoveď znie nie! Nemôže! Prečo? Pretože práve knižnice a digitálne repozitáre tvoria pre GenAI obrovskú časť poznatkov, zdrojov a dát. S ich použitím potom dokáže GenAI písať články, e-maily, scenáre, básne, tvoriť fotografie, ilustrácie, generovať hudbu, audiotranskripciu, podporovať transkripciu rukopisných, strojopisných a tlačенých textov, dabovať či pomáhať pri písaní softvéru.

Digitalizácia pre GenAI

Súkromne s osobným nadšením a profesionálne už osem rokov intenzívne pracujem s AI. Vrámcami výskumných projektov tvorím pomocou umelej inteligencie modely v oblasti transkripcie historických rukopisov (projekt SKRIPTOR, projekt DIGINARCH-AI) a i. Desiatky rokov sa zaoberám digitalizáciou písomného dedičstva.

Na našej univerzite v Opave vzniklo v rámci inštitucionálneho výskumu, diplomových, seminárnych a semestrálnych prác niekoľko modelov. Považujeme za dôležité, aby naši študenti boli pripravovaní na budúcnosť knižníc. Aby poznali trendy a konkrétne možnosti digitalizácie a AI. Podarilo sa nám vytrénovať napríklad supermodel transkripcie dokumentov západoslovanských historických tlačí, rukopisov a strojopisov (KATUŠČÁK, 2025), (KATUŠČÁK, 2024).

Digitalizácia je odrazovým mostíkom pre AI. Samozrejme za predpokladu, že digitálne knižnice či repozitáre nie sú len obrazovými galériami, v ktorých sú pekne naskenované obrázky strán textu. Výsledkom digitalizácie v skutočných digitálnych knižniciach by tak mali byť úplné texty ako výsledok použitia

Transkripcia rukopisu vytvorená študentmi Opavskej univerzity AI. CZECH_supermodel_SGS

Agregovaný model ID220865 na základe parciálnych modelov, ktoré pripravili študenti FPF Slezskej univerzity v Opave v rámci projektu Študentskej grantovej súťaže v roku 2024 pod vedením prof. Dušana Katusčáka. Základom supermodelu je: 1. parciálny model, ktorého autorom je študent Lukáš Němec. Je to model Finale 2.0 (ID 213733). Bol vytvorený na základe menších vlastných piatich pracovných modelov: Physical Absolut (ID 213213); Walachian Absolut (ID 211773); Mystic Absolut (ID 210053); Franz II. (ID 204714); Ota 14 (ID 182965); 2. parciálny model, ktorého autorom je študent Vojtěch Říha. Je to model Agreg-8 (ID 207993); 3. 15 rukopisných strán GT z dokumentu Protokoly Matice slezské (ID 1663382). CER: 5,83%.

nejakého nástroja na rozpoznávanie textu, čiže transkripcie. Prieskumom našich digitálnych repozitárov som zistil, že sa v nich nachádza pomerne veľké množstvo dokumentov a strán, ktoré sú sprístupnené vo forme obrázkov strán. Dokumenty majú spravidla kvalitné metadáta, avšak samotný obraz, ku ktorému patria, neprešiel transkripciou. Ide hlavne o staré a vzácne tlače, rukopisy a strojopisy, ktoré je takmer nemožné transkribovať automaticky s bežne používaným softvérom OCR servera FineReader. Dokonca aj existujúce transkripcie sú zverejnené spravidla bez kontroly kvality a nezodpovedajú rozloženiu textu na strane originálu. Pritom ide o množstvo dokumentov starých a vzácných, najmä však rukopisov a tlačí z novoveku. Obrovské je aj množstvo archívnych dokumentov, z ktorých je odhadom 50–60 % písaných na písacích strojoch.

Prečo je transkripcia dôležitá? Hlavne preto, lebo transkribované texty môžu byť následne použité v jazykovom korpuse, vo veľkých jazykových modeloch (LLM), na ktorých sa trénuje GenAI.

Skúsenosti ukazujú, že osobitným problémom a výzvou pre informačné inštitúcie je transkripcia historických dokumentov. Je známe, že textové písomné dedičstvo, ako sú rukopisy, staré tlače, strojopisy, nie je možné dobre, alebo vôbec, prepísať klasickými nástrojmi OCR. Preto považujeme za potrebné vyvíjať špecifické modely transkripcie s použitím nástrojov AI (Transkribus, Tesseract a i.). Ide o nástroje AI HTR (Handwritten Text Recognition).

Vklad digitálnych knižníc do vzniku a rozvoja AI

Jedným z vecných pilierov AI je digitalizácia. Rozumieme tým aj digitalizáciu v informačných inštitúciách. Pred dvadsiatimi rokmi bola digitalizácia revolučnou zmenou v oblasti knižničných a informačných systémov a služieb. Umožnila knižniciam poskytovať nové digitálne služby. K dispozícii sú

nielen záznamy dokumentov – bibliografické údaje –, ale aj celé dokumenty a vyhľadávanie v plnom texte.

Dnes je digitalizácia už bežná. Je to rutina. Známe sú štandardy, skúsenosti a najlepšia prax. Masívna, priemyselná digitalizácia je už veľmi zriedkavá. Je ťažké získať financie na nové veľké projekty digitalizovania. Teraz je dôležité rozvíjať digitálne služby. Dôraz je kladený na kvalitné výsledky digitalizácie, ktoré sa využívajú v oblasti vedy, výskumu, vzdelávania, zábavy, kreatívnych priemyslov, podnikania a podobne.

Digitalizácia vytvorila potrebný základ pre novú revolúciu, ktorou je AI. Nemôže sa uskutočňovať bez jej výsledkov a nemôže existovať bez zdrojov, ktoré predstavujú digitálne repozitáre, wikipédie, webové stránky, digitalizované knihy, encyklopédie, slovníky, noviny, časopisy a podobne.

Bez toho všetkého by umelá inteligencia nedokázala vytvoriť nič. Inými slovami – zdroje, ktoré som spomenul, sú základom veľkých jazykových modelov LLM, na ktorých sú generatívne AI nástroje založené. Napríklad Claude, GPT, Gemini, Copilot a podobne.

Veľké jazykové modely (LLM)

Odpovede, ktoré nám poskytuje AI, sú absolútne závislé na jazyku, na texte, presnejšie, na jazykovom korpuse. Bez dát z korpusu by AI nedokázala vygenerovať jedinu vetu. Čo to konkrétne znamená? Aby boli odpovede AI čo najsprávnejšie, musia existovať obrovské tréningové korpusy pre najmodernejšie veľké jazykové modely (LLM). Tie dosahovali už v rokoch 2024 a 2025 ohromné rozmery, merané v miliónoch (triliónoch) tokenov. Pre predstavu, jeden bilión (v USA trillion) tokenov zodpovedá približne 750 miliardám slov, čo by zaplnilo milióny kníh (bilión je milión miliónov; 10^{12}).

Jazykové korpusy sa skladajú z webového obsahu, repozitárov programov GitHub, digitalizátov a datasetov z digitálnych repozitárov, z kníh, článkov ap.

Najviac zastúpeným jazykom v tréningových korpusoch je angličtina (cca 90 %). Pritom si musíme uvedomiť, že to, na ktorom jazyku je AI trénovaná, je kriticky dôležité pre kvalitu odpovedí AI. Dostávame sa na pôdu jazykovedy. Jazyky ako angličtina, čeština, slovenčina typologicky patria síce do jednej veľkej rodiny indoeurópskych jazykov, ide však o rôzne jazykové typy.

Angličtina je analytický typ. Má pevné poradie slov a pevnú syntax (subjekt-predikát-objekt, napr.: *Autor píše knihu* – *The author is writing a book*), podstatné mená nemajú pády a slovesá majú minimum koncoviek... Pre AI je angličtina relatívne jednoduchá. Jedno slovo je spravidla jeden token.

Čeština a slovenčina predstavujú flektívny typ jazyka. To znamená, že používa ohýbanie (flexiu), teda skloňovanie, časovanie, stupňovanie, prípony, predpony a zmeny v koreni slova. Navyše má voľný slovosled (napr. *Petr vidí psa* vs. *Psa vidí Petr*). Je tu diakritika, ktorá má dištinkatívnu, teda rozlišovaciu funkciu významu, napr. *byt* (obydlie) vs. *být* (byť).

Z pohľadu AI to znamená, že čeština a slovenčina potrebuje v jazykovom korpuse omnoho viac dát na trénovanie a slová sa musia rozkladať na viac častí, čiže tokenov, ktoré potom AI podľa kontextu a komunikačnej situácie kombinuje.

Ak od AI očakávame, že bude s nami kvalitne a inteligentne komunikovať, musí byť trénovaná na obrovskom jazykovom korpuse. Prakticky to znamená, že musíme pracovať na tom, aby sme vytvárali čo najväčšie digitálne repozitáre informačných inštitúcií nielen s obrázkami, ale aj s plnými textami.

Kvalitný tréningový jazykový korpus pre AI a našu jazykovú a kultúrno-civilizačnú oblasť musíme vytvoriť len my sami. Malý a nedostatočný tréningový jazykový korpus vedie k tzv. halucináciám a iným chybám.

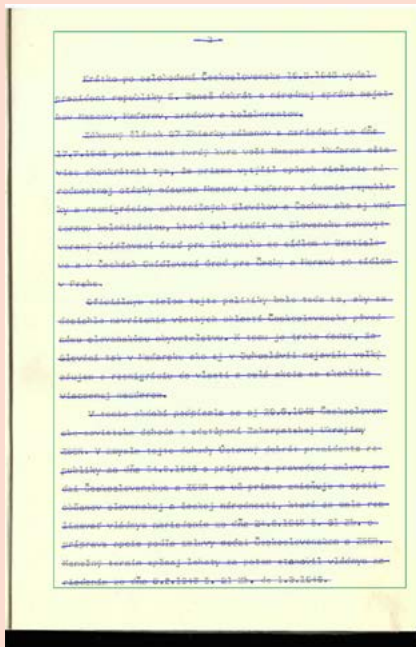
Ako sa trénujú netextové dokumenty?

Textové dokumenty sa skladajú zo znakov, grafém, slov. Pri nich je kľúčový jazyk a jeho typ. Naskenovaný obraz textovej strany je zachytený najprv v pixeloch. Pixely sa v procese transkripcie menia na bity a byty, čo potom vidíme ako jazykové jednotky so samostatnými znakmi, slovami, výrazmi, vetami... Základom obrazových dokumentov sú pixely, ktoré sa spravidla rozkladajú na menšie štvorcové časti, nazývané *patches/embeddingy* (16 × 16 pixelov). Zvukové dokumenty (vzorky, vlnenie) sa rozkladajú na akustické sémantické jednotky. Videodokumenty (sekvencia snímok) sa rozkladajú na časopriestorové bloky.

Transkripcia historického dokumentu pomocou Transkribusu a AI Gemini

Nový projekt DIGINARCH-AI APVV-24-0049 je ďalšou príležitosťou na tvorbu modelov transkripcie a obohatenie veľkých jazykových modelov pre AI. Predmetom výskumu je *Digitalizácia a inteligentná obsahová analýza historických dokumentov pre odbornú archívnu činnosť a historickú vedu* (2025–2029, 263 000 EUR = cca 6,5 mil. CZK). Ide o projekt Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici a iných subjektov. Vecne ide o výskum Archívneho fondu „Osídľovací úrad pre Slovensko v Bratislave a Fond národnej obnovy 1945–1955“ (Dopad tzv. Benešových dekrétov). Spolu ide o cca 200 000 listín, ich digitalizáciu, výskum, konzervovanie, transkripciu strojopisných a rukopisných dokumentov a tvorbu nového supermodelu transkripcie.

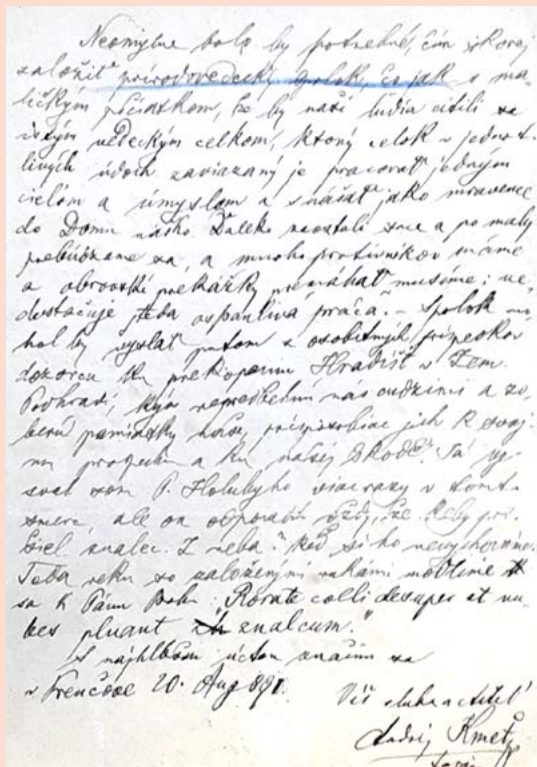
Na transkripciu sme použili platformu Transkribus, avšak ukazuje sa, že excelentné výsledky pri transkripcii strojopisných dokumentov a rukopisov v týchto zbierkach je možné dosiahnuť s AI Gemini.

- 13-
- 2 Krátko po oslobodení Československa 19.5.1945 vydal
- 3 prezident republiky E. Beneš dekrét o národní správě majet-
- 4 kov Němcov, Maďarov, zrádcov a kolaborantov.
- 5 Zákonný zlánek 27 Zbierky zákonov a nariadení zo dňa-
- 6 17.7.1945 potom tento tvrdý kurz voči Nemcom a Maďarom ešte
- 7 viac skonkrétnil tým, že priamo výtyčil spôsob riešenia ná-
- 8 rodnostnej otázky odsunom Němcov a Maďarov z územia republ-
- 9 ky a reemigráciou zahraničných Slovákov a Čechov ako aj vnú-
- 10 tornou kolonizáciou, ktorú mal riadiť na Slovensku novovy-
- 11 vorený Osídľovací úrad pre Slovensko so sídlom v Bratisla-
- 12 ve a v Čechách Osídľovací úrad pre Čechy a Moravu so sídlom
- 13 v Prahe.
- 14 Oficiálnym cieľom tejto politiky bolo teda to, aby sa
- 15 dosiahlo navrátenie všetkých oblastí Československa pôvod-
- 16 nému slovanskému obyvateľstvu. K tomu je treba dodať, že
- 17 Slováci tak v Maďarsku ako aj v Južoslávii nejavili veľký
- 18 záujem o reemigráciu do vlasti a celá akcia sa skončila
- 19 viacmenej nezdarom.
- 20 V tomto období podpísala sa aj 29.6.1945 Českosloven-
- 21 sko-sovietska dohoda o odstúpení Zakarpatskej Ukrajiny
- 22 ZSSR. V zmysle tejto dohody Ústavný dekrét prezidenta re-
- 23 publiky zo dňa 24.8.1945 o príprave a prevedení zmluvy me-
- 24 dzi Československom a ZSSR sa už priamo znieňuje o opci
- 25 občanov slovenskej a českej národnosti, ktorá sa mala rea-
- 26 lizovať vládnym nariadením zo dňa 24.8.1945 č. 61 zb. o
- 27 príprave opcie podľa zmluvy medzi Československom a ZSSR.
- 28 Konečný termín opčnej lehoty sa potom stanovil vládnym na-
- 29 riadením zo dňa 5.1. Snímka obrazovky 1.3.1946.

Ukážka transkripcie strojopisu (Transkribus). Projekt DIGINARCH-AI

Inventár k fondu Štátny archív v Košiciach; SAKE_A/XV.1 [1946–1949]
FOND: Osídľovací úrad, Fond národnej obnovy

Neomylné bolo by potrebné, čím skorej založiť prírodovedecký spolok, čo jak s **ma-teriálnym maličkým účinkom, počiatkom**, že by naši ľudia **videli cítili** sa istým vedeckým celkom, ktorý celok v jednotlivých údoch zaviazaný je pracovať jedným cieľom a úmyslom a snášať ako mravenec do Domu nášho. **Ďaleko Ďaleko** neostali sme a po maly prebúdzame sa, a **mnohých mnoho** protivníkov máme a obrovské prekážky premáhať musíme; ne-dostačuje teda **úsilná ospanlivá** práca. – Spolok mohol by **vydať vyslať** potom z osobitných príspevkov **dokonca dozorcú tie ku** prekopaniu Hradišť v Zem. Podhradí, kým nepredbehnú nás cudzinci a zo-berú pamiatky naše, prispôsobiac jich k svoj-mu prospechu a ku našej škode. Já vy-zval som J. Holubyho viackrát **viac razy** v tomto smere, ale on odpovedá vždy, že keby pri-šiel znalec. **Irieka: Z neba?** „Keď si ho **nevyhovíme nevychováme** **Teba Teda** reku so založenými rukami modlime * sa k Pánu Bohu: Rorate coeli desuper et nu-bes pluant **Justum cualcum**.“

S najhlbšou úctou značím sa
v Prenčove 20. Aug 890

Váš sluha a **priateľ** **ctiteľ**
Andrej Kmeť
farár

Ukážka transkripcie s použitím AI Google Gemini 2.0. Python 3.13.

Príklad transkripcie zo zbierky korešpondencie Andreja Kmeťa (Zbierka SNM, Martin). Výsledok transkripcie s použitím nástroja AI Gemini 2.0 sa dá považovať za prijateľný, avšak s nezrovnalosťami. Pôvodná transkripcia strany listu Andreja Kmeťa má 162 slov a 940 znakov. Hlavným nedostatkom transkripcie v AI Gemini v danom prípade je však 13 chybné transkribovaných slov označených preškrtnutím a boldom a správnym výrazom označeným červeným písmom. Vyskytujú sa aj dve nepodstatné chyby zvýraznené zeleným písmom, ktoré nesťažujú porozumenie textu. Jedna chyba na úrovni znaku (diakritika), druhá morfológická. V metodológii transkripcie ide o situáciu, týkajúcu sa hodnotenia chybovosti na úrovni slov (Word Error Rates – WER). V tomto prípade je WER 8.0 %. (13 : 162 x 100). Na pomenovanie tohto javu (chyba AI na úrovni slov v transkripcii textu) zavádzam termín substitúcia alebo substitučná chyba (Substitution Error Rates – SER). Tento nedostatok (halucinácia) na úrovni slov sťažuje porozumenie textu a mení sémantiku textu. Problém predstavuje aj samotné odhalenie substitučnej chyby. Odhalenie chyby si vyžaduje veľmi svedomitú kontrolu a porovnanie pôvodnej transkripcie Gemini s originálnym obrazom textu. Chyby možno postupne eliminovať ďalším trénovaním a tvorbou nových modelov. Riešenie problémov substitúcie však môže byť ťažšie kontrolovateľné a riešiteľné v prípade niektorých ťažko čitateľných rukopisných textov.

Čo by mohli robiť knižnice vo vzťahu k AI

Generatívna AI mení spôsob práce v kreatívnom priemysle, zdravotníctve, biznise a vzdelávaní. GenAI je fakt, s ktorým sa musíme zmieriť a podporiť jej rozumné využívanie. V prvom rade je dôležité tvoriť digitálne repozitáre. Knižnice by mali podporovať vývoj nástrojov AI, ktoré by mohli uľahčiť prácu knihovníkom, napríklad pri akvizícii, spracovaní dokumentov, prepájaní dát, klasifikácii dát, výkazníctve, tvorbe konzultačných chatbotov a najmä v informačnom prístupe – information access (Chowdhury, a iní, 2025). Osobitný význam budú mať knižnice v zavedení systému AI gramotnosti, v poradenstve používateľom v komunite pri službách AI a asistovaní pri práci s nástrojmi umelej inteligencie.

GenAI a práva duševného vlastníctva

Používanie technológií AI však prináša aj nové výzvy, najmä v oblasti autorských práv a overovania pravdivosti generovaných informácií.

AI môže ohroziť majetkové a osobnostné práva. Môže sa stať, že sa umelá inteligencia trénuje na materiáloch autora alebo na datasetoch, ktoré sú výsledkom práce tvorivých subjektov. Nie vždy existuje legitímny prístup k pôvodným údajom. Tvorcovia AI nie sú vždy schopní a ochotní jasne uviesť, ktoré konkrétne zdroje harvestujú a využívajú na tréningy. V niektorých jurisdikciách je to nezákonné. Môžu existovať aj skryté náklady spojené so spôsobom, akým je AI trénovaná, napríklad náklady na knižnice na dáta získané z digitálnych repozitárov. Môže teda dochádzať k situácii, že tí, ktorí vytvorili zdroje pre AI, si musia platiť za využívanie jej služieb, v ktorých sú zahrnuté ich vlastné zdroje. ●

Táto práca bola podporená Agentúrou výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-22-0049 "Projekt DIGINARCH 2025–2029."

Použité zdroje

- 1 CHOWDHURY, G. G. a Sudatta CHOWDHURY, 2025. *AI and Information Acces. Benefits, Challenges and Lessons*. London : Facet Publishing, s. 240 . ISBN 978-1-78330-772-2 (paperback); ISBN 978-178330-773-3 (EPUB).
- 2 IFLA, 2025. *IFLA Knižovny a AI – úvod do tématu*. Online 05 2025. [Dátum: 04. 2026.] Dostupné z: ipk.nkp.cz/docs/IFLA-AI-Entry-Point-to-Libraries-and-AI-cs.pdf.
- 3 KATUŠČÁK, Dušan; Vojtěch ŘÍHA a Lukáš NĚMEC, 2024. *Český supermodel na transkripciu bohemikálnych historických dokumentov*; Opava_SGS_2024. 1. vyd. Opava: ZENODO, 1000 s. Datasets Transkribus. Online. [Dátum: 08. 04. 2026.] Dostupné z: doi.org/10.5281/zenodo.14589145.
- 4 KATUŠČÁK, Dušan a Imrich NAGY et al., 2023. *Automatická transkripcia historických dokumentov : metodická príručka na prácu s platformou Transkribus*. 1. vyd. Banská Bystrica:

BELIANUM. 1. vyd. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Online. ISBN 978-80-557-2070-8.

- 5 KATUŠČÁK, Dušan a Imrich NAGY, 2020. *Inovatívne sprístupnenie písomného dedičstva Slovenska prostredníctvom automatickej transkripcie historických rukopisov*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela a Štátna vedecká knižnica. Agentúra na podporu vedy a výskumu SR; Vedecký projekt aplikovaného výskumu; Projekt podporený 170 000 Eur. APVV-19-NEWPROKECTZ-17816.
- 6 KATUŠČÁK, Dušan, 2020. Digital humanities a automatická transkripcia rukopisných textov. *ITlib*. Roč. 24, č. 1, s. 6–16.
- 7 KATUŠČÁK, Dušan, 2020. *Digital humanities a automatická transkripcia rukopisných textov*. Online. Dostupné z: itlib.cvtisr.sk/clanky/clanek3698/.
- 8 KATUŠČÁK, Dušan, 2022. *Metodológia a metodika transkripcie historických textov*. Online. Projekt APVV UMB Skriptor. Dostupné z: dx.doi.org/10.24040/2022.9788055720203. ISBN 978-80-557-2020-3.
- 9 KATUŠČÁK, Dušan, 2025. *Nejnovější modely transkripce: západoslovanské historické rukopisy a tisky*. Online. Dostupné z: skipcr.cz/knihovnicke-akce/archivy-knihovny-muzea-v-digitalnim-svete/2025-26-rocnik/prezentace.
- 10 KATUŠČÁK, Dušan, 2020. *Najnovšie poznatky z výskumu automatického rozpoznávania textov historických dokumentov*. Online. In: Michaela Mrázová. *Kniha ve 21. století: sborník z konference konané ve dnech 11.–13. 2. 2020 na Slezské univerzitě v Opavě*.
- 11 WASWANI, A., N. SHAZEER, N. PARMAR, J. USZKOREIT, L. JONES, A. N. GOMEZ, L. KAISER a I. POLOSUKHIN, 2017. *Attention is all you need*. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 30, 5998–6008, zv. 30.

DUŠAN KATUŠČÁK je mimo jiné vysokoškolský pedagóg, predný odborník, vedec a inovátor v odboru Knižovní a informační věda a praxe v Ústavu bohemistiky a knihovnictví na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Univerzity v Opavě, za Státní vědeckou knihovnu Banská Bystrica spoluřešitelem projektu Digitalizácia a inteligentná obsahová analýza historických dokumentov pre odbornú archívnu činnosť a historickú vedu a emeritným rediteľom Slovenskej národnej knihovny v Martině.

Chytré digitální knihovny

Jak AI přepisuje přístup k informacím

MARTIN LHOTÁK / lhotak@lib.cas.cz; JAN RYCHTÁŘ / jan.rychtar@trintera.cz;

FILIP JEBAVÝ / filip.jebavy@mzk.cz; FILIP KERSCH / kersch@lib.cas.cz;

PETR ŽABIČKA / petr.zabicka@mzk.cz

S tím, jak generativní umělá inteligence rychle proniká do veřejné sféry, nabízí se také ve světě digitálních knihoven, že vedle tradičních nástrojů poskytnou intuitivní funkce založené na velkých jazykových modelech. Rozhodnutí o způsobu zapojení těchto technologií přitom významně určuje jejich užitečnost, spolehlivost a důvěryhodnost pro koncové uživatele.

Největší světové instituce dnes intenzivně testují a postupně zavádějí AI do svých služeb: francouzská Národní knihovna (BnF) pracuje na několika klíčových projektech úzce napojených na digitální knihovnu Gallica, které zahrnují například rozpoznávání a vyhledávání obrázků, rozpoznávání rukopisného textu (HTR) či systém doporučující uživatelům další dokumenty na základě podobnosti. British Library se podílí na výzkumném projektu Living with Machines, který využívá zpracování přirozeného jazyka k analýze historických novin z období průmyslové revoluce. Harvard Library vyvíjí sémantické vyhledávání v projektu Collections Explorer a ACM Digital Library již nabízí AI-generovaná shrnutí vědeckých článků. Tyto iniciativy ukazují, že AI může proměnit služby digitálních knihoven orientované na uživatele. Česká digitální knihovna s nimi v tomto kontextu drží krok a od roku 2023 rovněž testuje funkce poháněné umělou inteligencí ve svém rozhraní.

Česká digitální knihovna

Většina digitálních knihoven v České republice je založena na open-source systému Kramerius. Tento systém využívají jak velké knihovny přímo podřízené Ministerstvu kultury ČR, jako jsou Národní knihovna ČR nebo Moravská zemská knihovna, tak specializované, univerzitní, krajské i menší instituce. Díky téměř padesáti instalacím Krameria je však prostředí českých digitálních knihoven poměrně roztržité.

Česká digitální knihovna (ČDK) vznikla jako jednotný vstupní bod (v současné době k 17 největším digitálním knihovnám, přičemž jejich počet se kontinuálně rozšiřuje), založený na společném indexu a uživatelsky orientovaném rozhraní. V současnosti nabízí přístup k 350 000 dokumentů, představujících 150 milionů stran, z toho 18 % je volně dostupných a dalších 61 % je přístupných po přihlášení v režimu děl nedostupných na trhu (*ostatní dokumenty jsou dostupné na terminálech v příslušných knihovnách, nelze k nim přistupovat vzdáleně, pozn. red.*). Od roku 2019 navíc ČDK slouží jako národní agregátor moderních knihovních dokumentů pro Europeanu, která poskytuje jednotný přístup k materiálům kulturního dědictví z institucí napříč Evropou.

Využití LLM v České digitální knihovně

Již více než rok nabízí Česká digitální knihovna AI funkce usnadňující práci s volně dostupnými literárními díly. Uživatelé mohou využít externí služby pro překlady, shrnutí stránek a funkce převodu textu na řeč. Tyto funkce jsou dostupné pro jednu stranu nebo její vybranou část. Fungují u veřejně přístupných dokumentů, a to jak u skenovaných dokumentů dostupných ve formátech JPG/JPG2000, tak u dokumentů, které již v digitální podobě vznikly a jsou dostupné ve formátu PDF. Pro využívání služeb AI musí být uživatel přihlášen prostřednictvím svého čtenářského účtu z jedné z českých knihoven nebo prostřednictvím účtu Gmail.

Služby umožňují využít textovou vrstvu OCR (*technologie, která převádí naskenované obrázky, PDF dokumenty nebo fotografie na strojově čitelný a prohledávatelný text, pozn. red.*) k překladu dokumentů do více než 10 jazyků, aktivovat funkci převodu textu na řeč a shrnout obsah stránky do několika stručných bodů. Přestože jsou tyto funkce relativně omezené, přinášejí hmatatelné výhody tím, že uživatelům umožňují pracovat s dokumenty v jazycích, kterým nerozumí, rychle analyzovat obsah dokumentů nebo vstřebávat informace poslechem, což přináší prospěch zejména uživatelům se speciálními potřebami.

V současné době testujeme rozhraní LLM pro dotazování nad stránkou nebo dokumentem. Testovací fáze zahrnuje vylepšené funkce, které uživatelům umožňují nejen shrnout stránku nebo celý dokument, ale také klást otevřené otázky týkající se obsahu zobrazené stránky nebo dokumentu. Tato možnost není k dispozici v produkčním prostředí, ale pro účely testování je možné v uživatelském rozhraní snadno přepínat mezi různými externími službami AI a jejich modely a sledovat různé odpovědi.

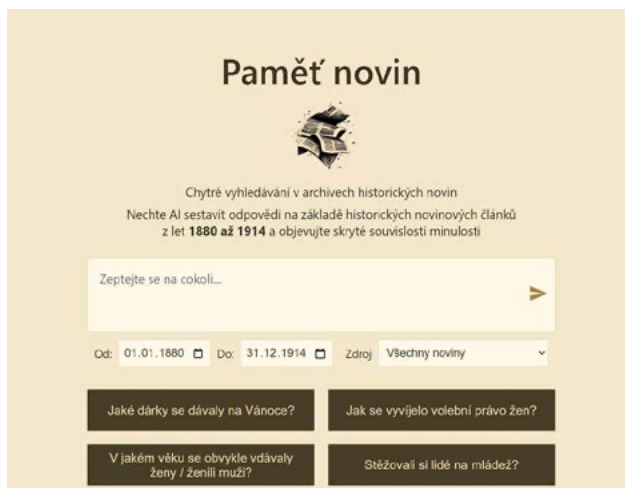
Pro dotazování testujeme řadu modelů od společnosti OpenAI, Anthropic a Google, abychom získali představu o tom, jak na uživatelské dotazy reagují různé (a různě naceněné) modely. Pro překlady byly nejprve testovány Google Translate a DeepL, ale protože DeepL nepodporuje latinu, rozhodli jsme se používat pouze Google Translate, i když i tam existují určité nevýhody. Na začátku testování jsme zjistili, že vytváření shrnutí v jiném jazyce, než je originál, je efektivnější, když je dokument nejprve přeložen. Tento přístup zabraňuje modelům v neúmyslném přepnutí zpět do původního jazyka v průběhu sumarizace, což zajišťuje konzistenci a přesnost. Pro převod textu na řeč jsme testovali služby od společností Google, OpenAI a ElevenLabs. Protože každá z těchto služeb má své výhody a nevýhody, umožňujeme uživateli vybrat model a hlas pro každý cílový jazyk.

V současné době jsou všechny tyto služby implementovány ve frontendu digitální knihovny, aby se urychlilo uživatelské testování a vylepšování rozhraní. Dosud nebyly integrovány do backendu, kam by některé z těchto funkcí mohly v konečném důsledku patřit. Protože všechny významné online služby AI vyžadují za rozsáhlé používání platbu, vyžadujeme autentizaci uživatelů a směřujeme všechny požadavky na služby AI přes společný proxy server, monitorujeme využití tokenů a nastavujeme limity používání. To poskytuje cenná data o reálném využívání služeb AI a chrání před četnými robotickými sklízeči, které svou aktivitou digitální knihovny značně přetěžují, a kdyby měly přístup k AI funkcím, hrozily by přímé finanční náklady z nadměrného čerpání AI služeb.

Projekt Paměť novin

Pro zlepšení vyhledávacích nástrojů slouží pilotní projekt Paměť novin. Pro tuto aplikaci jsme indexovali 25 novinových titulů z let 1880 až 1914, což představuje celkem přibližně 500 000 stran. Kvůli absenci přesných dat o segmentaci stránek jsme text heuristicky rozdělili na přibližně 10 milionů úseků, které rozsahem přibližně odpovídají delšímu odstavci nebo kratšímu článku. Pro každý úsek jsme vygenerovali a zaindexovali jeho vektorové reprezentace. Uživatelé tak mohou klást otázky v přirozeném jazyce, systém je převede na vektor a pak hledá v indexu vektory co nejpodobnější vektoru dotazu. Jazykový model pak dostane několik desítek nejpodobnějších částí textu a na jejich základě sestaví odpověď na dotaz uživatele. Tímto způsobem, tedy metodou RAG (Retrieval-Augmented

Generation), je zajištěno, že jazykový model bude poskytovat konzistentní odpovědi založené na nejrelevantnějších textech, včetně odkazů na původní naskenované stránky.

Objeďte knihu pomocí sémantického vyhledávání v metadatech

Další experiment se týkal bibliografických údajů agregovaných Moravskou zemskou knihovnou pro Centrální portál knihoven – Knihovny.cz. Záznamy MARC monografií byly obohaceny o nakladatelské a další anotace a byla testována účinnost vyhledávání v přirozeném jazyce v knihovních katalozích. Prvotní testování naznačuje potřebu vytvářet relevantní AI shrnutí pro knihy, které již byly digitalizovány, ale postrádají jakoukoli anotaci.

Hybridní rozhraní

Uvedené experimenty i další úvahy nás vedly k rozhodnutí vyvinout novou verzi frontendu České digitální knihovny. Cílem je vyvážit přesnost vyhledávání podle klíčových slov s flexibilní sémantického porozumění a vytvořit jednotné hybridní rozhraní. Toto rozhraní umožní také vyhledávání obrázků podle textového popisu i vyhledávání podle podobnosti obrázků. Abychom obsah digitální knihovny více zpřístupnili, máme v úmyslu identifikovat pojmenované entity a předgenerovat shrnutí pro všechny dokumenty.

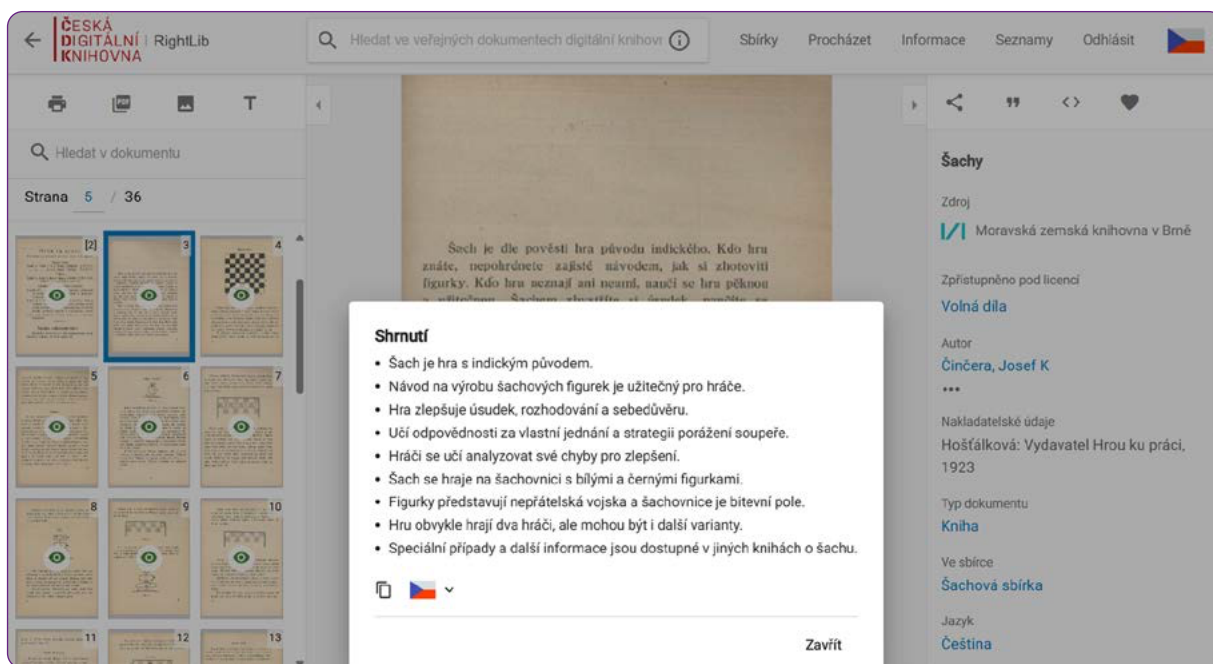
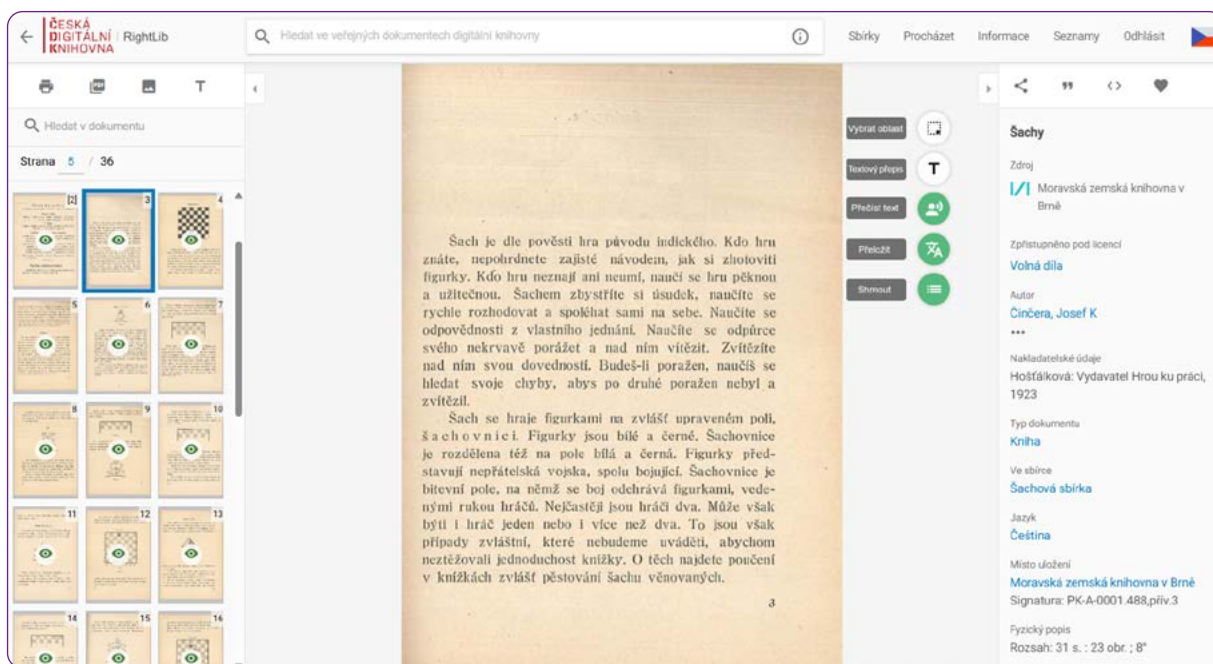
Největší výzvou bude pravděpodobně správná aplikace vyhledávání rozšířeného o generování. Naše dosavadní zkušenosti naznačují, že dotazování ve stylu RAG vrací nejlepší výsledky, pokud je aplikováno na konzistentní skupinu relevantních dokumentů (ať už jde o noviny, vědecké články, beletrii atd.), nikoliv na celý obsah digitální knihovny. Uživatelskou zkušenost pravděpodobně zlepší také zařazení rozhraní ve stylu konverzace. Zároveň však tyto nástroje přinášejí nové

výzvy v oblasti uživatelské zkušenosti, jak ukazuje příklad Národní knihovny Lucemburska. Ta spustila v roce 2023 chatbot, jenž uživatelům umožňuje interaktivně prozkoumávat digitalizované sbírky lucemburských novin. Ukázalo se však, že uživatelé často nechápou princip RAG, kladou chatbotu otázky mimo rozsah knihovních kolekcí, nebo se s ním dokonce hádají.

Při vývoji jsme museli vzít v úvahu právní omezení týkající se materiálů chráněných autorským právem. To kromě přímého přístupu omezuje i překlady dokumentů do jiných jazyků, stejně jako formu citací nebo to, zda můžeme používat externí jazykové modely, nebo pouze modely běžící lokálně.

Další kroky budou zahrnovat podrobné testování nově vyvinutého uživatelského rozhraní a také integraci pokročilých funkcí AI. Současně se zaměříme na analýzu údajů o používání, která podpoří efektivní integraci těchto funkcí AI do digitálních knihoven a katalogů. ●

Autoři článku z Knihovny Akademie věd ČR, Moravské zemské knihovny a Trinera, s. r. o., mimo jiné spolupracují na projektech využití AI v digitálních knihovnách v ČR, a zejména v České digitální knihovně jako národním agregátorovi.

AI funkce České digitální knihovny a ukázka funkce Shrnutí

Umělá inteligence v knihovnách: velká příležitost, ale zatím s omezeními

MIA RIDGE / mia.ridge@bl.uk

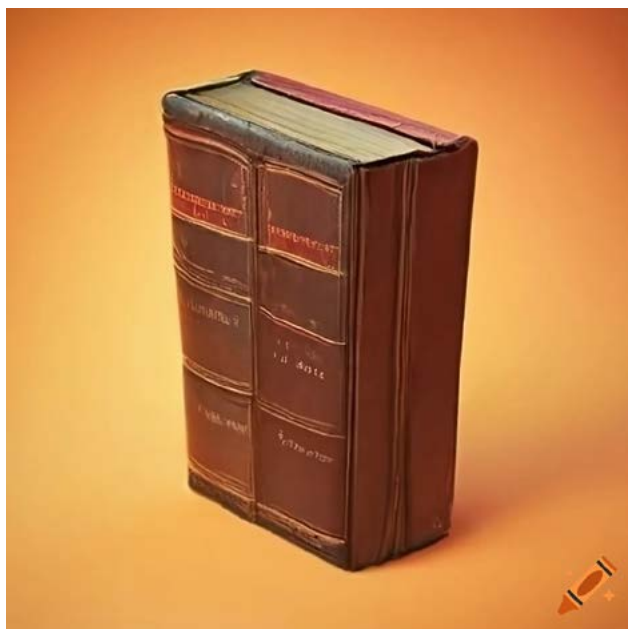
Umělá inteligence dnes patří k nejdiskutovanějším technologiím. Jak přesně ale ovlivní práci knihoven a dalších paměťových institucí? Během deseti let praxe v digitálním výzkumu v British Library jsem měla možnost být u odhalování potenciálu umělé inteligence pro zpřístupnění našich fondů a sbírek – ale poznala jsem také, kde má AI své limity.

Co je AI: odmysleme marketing a humbuk kolem

Než se podíváme na to, co AI v knihovnách může změnit, a co ne, zastavme se na chvíli u toho, co se vlastně pojmem umělá inteligence rozumí. Jde o termín, který zahrnuje několik příbuzných technologií s různým historickým vývojem. Před několika lety jsme mluvili o digitálním výzkumu nad velkými daty, poté nás zaujalo strojové učení a datová věda, tedy metody umožňující vytvářet software na zvládnání složitějších úkolů. Experimentovali jsme s asistivními či diskriminačními modely strojového učení, které dokázaly přepisovat rukopisné texty, vytvářet popisné štítky k obrázkům, detekovat entity jako osoby, místa nebo data v textu nebo opravovat pravopis. Tyto nástroje byly užitečné, ale poměrně úzce zaměřené.

Dnes máme generativní umělou inteligenci, která dokáže vytvářet nové texty, obrázky či videa. Je však potřeba chápat její limity: neumí spolehlivě počítat, nerozumí významu slov a pojmů, nechápe fyzikální zákonitosti světa a neumí rozpoznat, co je pravda.

Pro ilustraci limitů umělé inteligence často používám obrázek, který jsem s pomocí AI vygenerovala na základě promptu „vzácné knihy a speciální fondy“. Výsledek vypadá působivě – obsahuje všechny vizuální prvky, které spojujeme se starými knihami: koženou vazbu, zažloutlý papír. Při bližším pohledu je ale zřejmé, že podobná kniha by nemohla plnit svou funkci – stránky nejdou otevřít, text nejde přečíst. Generovaný obrázek zachycuje jen povrchový vzhled staré knihy, nikoli její reálné vlastnosti. A právě to ukazuje jak pozoruhodné schopnosti AI, tak její zásadní omezení.

Obrázek generovaný AI s využitím promptu „vzácné knihy a speciální fondy“

Praktické využití v knihovnách

Navzdory těmto nedostatkům nabízí AI a strojové učení knihovnám velké výhody. Jednou z nejvýznamnějších je automatický přepis textu z obrázků a audia. Když máme k dispozici digitální texty, otevírá se široká paleta možností.

Knihovník a vývojář Matt Miller ukázal, co bylo možné už s ranou verzí GPT modelů: vzal digitalizované obrázky

starých rukopisných deníkových záznamů a pomocí AI je nechal automaticky přepsat, vytvořit shrnutí každého záznamu, extrahovat v textu zmiňovaná data, názvy míst nebo osoby. Dříve nedostupné rukopisné materiály se tak proměnily v prohledávatelná, strukturovaná data, s nimiž lze pracovat ve výzkumu nebo je propojovat s dalšími zdroji. Rozpoznávání a propojování entit – lidí, míst, dat nebo pojmů v rámci textu – nám umožňuje vytvářet obrovské množství nových vazeb napříč našimi fondy.

Další průlom přinesla detekce objektů v obrazech. AI umí rozpoznat předměty na fotografiích a generovat klíčová slova, štítky a popisky. Dnes už tuto technologii najdete patrně i ve vašem mobilu, v němž můžete snadno hledat fotky psa, večere nebo kopírovat text z obrázku. V knihovnách to má zásadní přínos pro vizuální sbírky, které jsou najednou mnohem lépe přístupné.

Z pohledu uživatelů je možná nejdůležitější schopnost AI seskupovat podobné obrázky či výrazy a umožnit tak obsahové vyhledávání, které není vázané na klíčová slova. Uživatelé tak nemusí rozumět tomu, jak funguje knihovní katalog – mohou hledat knihy podle „nálady“, nebo podle témat, což výrazně přispívá ke zpřístupnění knihovních fondů pro různé skupiny uživatelů.

AI také dokáže překládat texty i mluvené slovo. Pokud jste byli na mé přednášce na Knihovnách současnosti 2025, viděli jste živou transkripci a překlad mé angličtiny do českých titulků. AI také umí přeformulovat obsah pro různá publika – například převyprávět odborný text dětem nebo turistům.

Pro představu – i tento článek vznikl za asistence umělé inteligence (*stejně jako jeho překlad, pozn. překladatele*). Nahrála jsem si zkoušku i živé vystoupení na konferenci, nechala si vygenerovat přepis mluvené řeči, ten jsem vložila do AI nástroje (Claude AI), požádala o převedení mluvené řeči do podoby článku a pak jsem text editovala. Myšlenky jsou moje, ale vypilovat výsledek na tuto úroveň by mi jinak trvalo mnohem déle.

Budování institucionálních kapacit

K experimentování s AI jsme se v British Library samozřejmě nedostali ze dne na den. Do vzdělávání a podpory digitální gramotnosti v oblasti umělé inteligence a strojového učení investujeme už více než deset let v rámci širšího programu digitálních stipendií. Tato dlouhodobá práce má zásadní vliv na schopnost zaměstnanců zkoušet nové věci a spolupracovat.

Když se na nás obrátí badatelé nebo partneři s návrhy projektů v oblasti digitálního výzkumu, dokážou si naši kolegové udělat představu, co vše by se mělo zohlednit, přicházejí s nápady na zlepšení i s návrhy, jak se vyhnout obvyklým nástrahám. Tato schopnost vychází nejen z rozsáhlých dovedností potřebných pro výkon práce, ale také z praktických zkušeností s řadou specializovaných nástrojů, díky kterým

naši kolegové vnímají různé možnosti i omezení – a především chápou naprosto zásadní význam procesu přípravy dat pro tyto systémy.

V datové vědě a vizualizaci dat se tradičně uvádí, že 80 % času zabere čištění a příprava dat a jen 20 % tvoří samotná analytická práce. Pro využití AI v knihovnách to platí podobně.

Experimenty a spolupráce

Díky tomu, že jsme měli potřebné kapacity, jsme se mohli pustit do experimentování. Počítačové lingvisté například analyzovali webové archivy, na kterých sledovali vývoj jazyka v čase. Třeba to, jak slovo „blackberry“ (v angličtině *ostružina, pozn. překladatele*) přestalo být ve zlaté éře tlačítkových smartphonů BlackBerry spojováno s ovocem, ale právě s mobilními technologiemi – a jak se význam vrátil zpět v okamžiku, kdy se výrobci telefonů přestalo dařit. Podobně slovo „cloud“ se z meteorologického pojmu proměnilo v pojem technologický.

Jiný tým knihovny vytvořil modely strojového učení, které v našich digitalizovaných rukopisech odhalují nepřesně označené obrázky nebo rozpoznávají snímky otočené vzhůru nohama a dokážou je automaticky srovnat. Velmi úspěšný byl projekt využívající strojové učení na rozpoznávání jazyků na titulních stranách knih. Ve spojení s ověřováním pomocí crowdsourcingu na platformě Zooniverse přibýlo v našem katalogu 141 dosud neidentifikovaných jazyků.

Naše práce s automatickým rozpoznáváním textu (ATR) zahrnuje jak optické rozpoznávání textu (OCR) v tištěných materiálech, tak rozpoznávání rukopisů (HTR) u ručně psaných dokumentů; do budoucna se doufáme přidá také převod řeči na text u audio sbírek. Kolegyně Adi Keinan-Schoonbaert se zaměřuje na rozšíření těchto funkcí na jazyky, pro něž v současných AI systémech není tolik zdrojů jako pro angličtinu, včetně jazyků, které nepoužívají latinu, jako je arabština, japonština a další. Naše práce ukázala, jak důležité je porozumět úkonům, které se snažíte automatizovat – mluvíme proto se zaměstnanci celé knihovny, abychom navníмали detaily jejich práce a potřeb.

Případová studie: projekt Living with Machines

Zatím nejambicióznější iniciativou zkoumající potenciál umělé inteligence pro historický výzkum je projekt Living with Machines. Jeho hlavní řešitelka Ruth Ahnert jej popsala jako „datově řízený historický projekt a zároveň historicky zaměřený datově-vědní projekt“.

Jeho název „Living with Machines“ (Život se stroji) jsme zvolili záměrně – už v letech 2017–2018 jsme cítili, že technologie strojového učení nastartuje procesy, které zásadně promění naši společnost. Na základě analýzy textů, novin

a map z 19. století jsme chtěli pochopit, jak mechanizace ovlivnila tehdejší dobu – a na základě toho lépe porozumět našemu vlastnímu vztahu k novým technologiím.

Kolegové v British Library iniciovali projekt částečně i proto, aby zjistili, jak strojové učení změní možnosti knihovníků a výzkumných pracovníků při práci s fondy a sbírkami. Chtěli jsme pochopit, v čem je umělá inteligence dobrá, a kde by mohla selhávat. Projekt nám také umožnil detailně nahlédnout složité otázky autorských práv ve vztahu k počítačovému zpracování dat (včetně zásadní role výjimky pro vytěžování textů a dat) a problematiku potenciálního zkreslení způsobeného tím, které zdroje vybíráme k digitalizaci.

Za celou dobu jeho trvání se do tohoto rozsáhlého projektu zapojilo více než 40 expertů, v jeden okamžik to bylo většinou 20–25 lidí. Velikost týmu odpovídala jednak tomu, jak obrovské fondy a sbírky jsme analyzovali – šlo o miliony digitalizovaných novinových stránek a knih –, jednak odrážela naši ambici pochopit, co se stane, když k řešení komplexních problémů přizvete humanitní vědce, knihovníky, softwarové inženýry a datové analytiky.

V reakci na výzvy spojené s prací s velkým objemem digitalizovaných zdrojů vzniklo několik pozoruhodných, na míru vyvinutých nástrojů. Jeden z nich, systém pro rozlišování toponym T-Res, pomohl identifikovat a odlišovat v textu názvy míst: například poznat, o kterém místě se mluví v případě, že se stejný název opakuje v různých částech světa, případně odlišit

přenesené významy, jako když se „Brusel“ někdy vztahuje k vládě EU a někdy k fyzickému městu. Další členové týmu vyvinuli metody pro sledování konkrétních lidí napříč datovými sadami ze sčítání lidu sbíranými vždy jednou za deset let, což jim umožnilo pochopit, jak se v průběhu času měnil výkon různých povolání.

Jazykové analýzy ukázaly, jak byly strojům v historických textech přisuzovány lidské vlastnosti. Díky kombinaci crowdsourcingu a vektorových databází jsme mohli zjistit, jak mechanizace měnila význam slov jako „trolley“ (vozík) nebo „cart“ (kočár), když se začaly rozšiřovat nové způsoby přepravy po železnici nebo automobilem.

Vedle toho vznikly nástroje umožňující vyhledávání v dokumentech s nízkou kvalitou optického rozpoznávání textu, nástroje pracující s potenciálním zkreslením našeho korpusu digitalizovaných novin nebo průkopnické metody počítačového čtení historických map a extrakce sémantických informací z kartografických symbolů. Stojí za zmínku, že nástroj navržený pro vyhledávání v mapách britské mapové služby Ordnance Survey si osvojili i vědci mimo projekt.

Současnost: od zakázkové výroby ke komoditám

Od doby, kdy jsme začínali s projektem Living with Machines, zaznamenala oblast umělé inteligence skokový vývoj. Nahlédneme-li na historii technologií perspektivou Wardleyho mapování,¹ procházejí technologie postupnými „evolučními“ fázemi. Projekt Living with Machines fungoval ve fázi „zakázkové výroby“, kdy se s nástroji umělé inteligence a datové vědy teprve experimentovalo a jejich vývoj vyžadoval odborné znalosti. Proto v rámci projektu vznikaly na míru nástroje, na jejichž vývoji se podíleli humanitní vědci.

Dnes již knihovny pro své potřeby a na plnění běžných úkolů, jako je rozpoznávání textu a řeči, detekce objektů v obrazech, rozšíření vyhledávání klíčových slov, a dokonce i navrhování předmětových hesel, pravděpodobně najdou hotové produkty. Nástroje jako ChatGPT a další velké jazykové modely umožňují věci, které byly na počátku projektu Living with Machines nemožné. Knihovníci mohou s nástroji umělé inteligence experimentovat na svých počítačích a vytvářet prototypy pracovních postupů a úkolů podle svých potřeb.

Výzvy a omezení

Zatím však v knihovnách stále nemáme umělou inteligenci, kterou skutečně potřebujeme a kterou si zasloužíme. Současné modely strojového učení obsahují předsudky – zejména rasismus, sexismus a strukturální nerovnosti – dané tím, že modely trénují na historických datech. Navíc nezastupují rovnoměrně všechny kultury nebo historická období a často odrážejí spíše komerční než kulturní hodnoty.

Přehlížet nelze etické otázky související se způsobem získávání trénovacích dat, které se už v řadě případů přesunuly do právní roviny a jsou předmětem soudních sporů. Problémem jsou také dopady AI na životní prostředí (datová centra mohou mít značnou spotřebu vody nebo významnou uhlíkovou stopu, údaje o nich ale mnohdy nejsou veřejně dostupné a transparentní).

Pro knihovny – instituce, které si cení přesnosti a preciznosti – je nejdůležitější pracovat s vědomím, že obsah generovaný umělou inteligencí obsahuje chyby a že nedokážeme předpovědět, kde se tyto chyby vyskytnou. I při chybovosti pouhých 5–10 % musíme pečlivě zvážit, kde jsou pro nás chyby přijatelné. Nepřesnosti u klíčových slov mohou být snesitelnou daní za lepší dohledatelnost našich zdrojů; chyby v autoritativních katalogových záznamech jsou ale výrazně problematictější.

Vzhledem k tomu, že často musíme stejně vše ručně zkontrolovat nebo ověřit, je otázka, kolik času nám AI v budoucnu skutečně ušetří.

Výhled do budoucnosti: komunita a neustálé vzdělávání

Navzdory těmto výzvám se technologie umělé inteligence rychle vyvíjí. Co se dnes jeví jako nemožné, může být za rok běžnou praxí.

V takto dynamickém prostředí je těžké držet krok se všemi novinkami. Doporučuji proto všem zájemcům o tuto problematiku zapojit se do komunit, jako je AI4LAM (AI for Libraries, Archives and Museums, v překladu AI pro knihovny, archivy a muzea), která pořádá pravidelná online setkání věnovaná různým tématům, jejichž rozsáhlý archiv je dohledatelný na YouTube. Má také komunikační kanál na platformě Slack a posílá pravidelné informace e-mailovým newsletterem. Díky těmto zdrojům je možné se dostat k cenným informacím o tom, jak různé organizace reagují na konkrétní výzvy a zdokonalují svou práci s fondy a sbírkami.

Zaměstnanci Britské knihovny, zejména moje kolegyně Nora McGregor, pomohli vyvinout průvodce tématy digitální vědy a datové vědy pro knihovníky (DS Topic Guides, dostupný na libereurope.github.io/ds-topic-guides/). Jsou určené zejména pro zaneprázdněné knihovnice a knihovníky, kterým poskytují rychlý přehled témat a odkazy na další zdroje. Budeme rádi za příspěvky od širší komunity!

Závěr

Umělá inteligence a strojové učení otevírají řadu příležitostí, jak změnit náš způsob práce s knihovními fondy. Pomáhají nám zlepšit jejich přístupnost, prohledatelnost a tím pádem

i využitelnost jak ze strany badatelů, tak široké veřejnosti. Abychom ve využití tohoto potenciálu byli úspěšní, musíme však dobře rozumět také tomu, jaká mají nové technologie omezení.

Zcela zásadní je rozvíjet v rámci institucí potřebné kompetence a kapacity – pořádat školení, vytvářet prostor pro experimentování, spolupracovat s odborníky na nové technologie a udržovat si potřebný kritický přístup, protože technologie mohou prohlubovat společenské předsudky. Nejdůležitější je mít na paměti, že umělá inteligence funguje nejlépe, když lidskou odbornost rozvíjí, nikoli když ji nahrazuje.

Naším cílem při postupném sžívání se s těmito „stroji“ není všechno automatizovat, ale umocnit naše schopnosti a zároveň zachovat hodnoty a standardy, díky nimž jsou knihovny nepostradatelnými kulturními institucemi. Budoucnost AI v knihovnách budou psát odborníci, kteří rozumějí jak technologiím, tak jedinečnému významu knihoven pro zachovávání a zpřístupňování lidského vědění. ●

Průvodce tématy digitální vědy a datové vědy
← [naleznete zde.](#)

Z anglického originálu přeložil Roman Hájek s využitím AI nástrojů ChatGPT 5.1 a DeepL Translate.

-
- 1 Wardleyho mapování je strategický nástroj, který vizuálně zobrazuje, jak se určité schopnosti, technologie nebo služby vyvíjejí v čase a jakou hodnotu přinášejí uživatelům, koncept představil Simon Wardley, využívá se k plánování a tvorbě inovačních strategií (pozn. překladatele).

MIA RIDGE je kurátorkou digitálních sbírek Dědictví Západu (Western Heritage) v British Library. Pomáhá vytvářet podmínky pro inovativní výzkum založený na digitálních/digitalizovaných sbírkách British Library. V září 2025 vystoupila na konferenci Knihovny současnosti 2025.

Černá kostka: nejmodernější krajská knihovna roste v Ostravě

Ptala se KVĚTA GERŠLOVÁ / kveta.gerslova@cerna-kostka.cz

V dubnu 2025 byl položen základní kámen Černé kostky, nové krajské knihovny, která vyrůstá v centru Ostravy na ulici 28. října. Místo tradičního poklepávání kladívky se tentokrát „klepalo“ digitálně, pomocí speciální aplikace.

Foto: Hynek Jahoda, zdroj: archiv Černé kostky

ANDREJ HARMEČKO je Ostravě a širokému okolí dobře známý jako zakladatel a ředitel bývalého kulturního centra Cooltour, které do regionu přineslo mnoho veřejností oblíbených kulturních aktivit a komunitních projektů. V současné době zastává pozici ředitele příspěvkové organizace Černá kostka, která má za cíl vytvořit moderní vzdělávací a informační instituci se zaměřením na vědu, edukaci, inovace a digitalizaci.

Název Černá kostka už v Ostravě zdomácněl. Ve skutečnosti však nejde o dokonalou kostku, ale o budovu se dvěma podzemními a devíti nadzemními podlažími na půdorysu 36 × 36 metrů a výšce kolem 40 metrů. Tmavá fasáda jí dává výraznou, nepřehlédnutelnou siluetu i téměř ikonický charakter.

Ještě podstatnější než tvar budovy je ale to, co se bude dít uvnitř. Černá kostka se stane novým domovem Moravskoslezské vědecké knihovny, která letos slaví 75 let a do nového sídla přestěhuje přibližně milion knih. To ale není zdaleka vše.

Co všechno moderní knihovna nabídne čtenářům a jakou roli v ní bude hrát umělá inteligence, jsme se zeptali jejího ředitele Andreje Harmečka.

Když se řekne Černá kostka, co si podle vás mají lidé představit jako první?

Byl bych rád, kdyby si představili živý prostor, kam lidé přicházejí objevovat nová témata, vzdělávat se, bavit se nebo jen trávit čas a v klidu přemýšlet. Zkrátka místo, kam mohou kdykoliv přijít, ať už hledají inspiraci, zábavu, nebo nové impulzy.

Černou kostku jako projekt navrhlo architektonické studio Kuba & Pilař už v roce 2004, ale nepodařilo se najít finance na realizaci. Co bylo podle vás hlavní motivací ke znovuoživení projektu?

Z mého pohledu byla hlavní motivace k oživení projektu dlouhodobá vize Moravskoslezského kraje, která čekala na správný okamžik. A ten přišel ve chvíli, kdy se začala výrazněji řešit transformace regionu a zároveň se podařilo zajistit spolufinancování z evropského Operačního programu Spravedlivá transformace.

Vizualizace interiéru

Zdroj: Kuba & Pilař
architekti s.r.o.

Jsem moc rád, že díky tomu bude Černá kostka existovat. Dává to velký smysl. Nejen jako investice do infrastruktury, ale hlavně jako investice do vzdělávání, inovací a budoucnosti.

Jak vnímáte změnu záměru budovy v čase? Čím je dnes Černá kostka jiná, než byla před 20 lety?

Je zřejmé, že projekt musel projít zásadní proměnou. Dnes už nedává smysl stavět budovu, která by fungovala primárně jako archiv pro knihy, ale nenabídla by pokročilé služby pro své uživatele. Od roku 2004 se svět posunul obrovským tempem. Tehdy se řešila spolehlivost CD-ROM jako nosičů dat. Dnes pracujeme s cloudovými technologiemi, digitalizací nebo umělou inteligencí. To, jakým způsobem se informace sbírají, ukládají a využívají, se zásadně změnilo.

A právě na to musí reagovat i knihovna. Neměla by být jen místem, kde se pasivně setkává návštěvník s vyhledáváním informací dle klíčových slov, ale především průvodcem v době, kdy je informací nadbytek. Institucí, která pomáhá se v nich orientovat, vyhodnocovat je a pracovat s nimi.

Občas slýcháme, že Černá kostka se inspirovat severskými knihovnami. Jakými konkrétně a v čem například?

Severské knihovny pro nás skutečně představují velký zdroj inspirace. Nejde jen o jejich nabídku služeb a aktivit, ale hlavně o atmosféru: jsou otevřené, přívětivé, téměř „domácké“. Člověk se v nich cítí bezpečně a přirozeně, může tam pracovat, učit se nebo jen být. Jsou to třeba Oodi v Helsinkách nebo Dokk1 v Aarhusu, kde dávají lidem velký prostor tvořit a zapojovat se do veřejného dění.

Dalším dobrým příkladem je Forum Groningen v univerzitním městě na severu Nizozemska, kde se několik knihoven

a kulturních center spojilo v jednotnou instituci propojující město i celý region. Je to místo, kde se od rána do večera setkávají nejen studenti, ale lidé nejrůznějších zájmů a generací. Na programu je vše od pletení přes 3D tisk, autorská čtení, výstavy, komorní koncerty, kvízové večery až po besedy a diskuse nad tématy, která hýbou světem.

Zároveň je ale důležité říct, že takovou instituci nelze jednoduše přenést ze zahraničí do Ostravy. Každá knihovna musí odpovídat místu, kde vzniká. Černá kostka proto nebude kopií severských projektů, ale bude se snažit jejich principy přetvořit do podoby, která dává smysl pro Moravskoslezský kraj a jeho obyvatele.

V jakých oblastech mohou lidé vnímat největší přínos Černé kostky do svého běžného života?

Přínos Černé kostky se vždy bude odvíjet od toho, jestli ji lidé aktivně využijí jako nástroj nebo partnera. Pokud se člověk rozhodne možnosti využít, může mu Černá kostka výrazně pomoci v tom, co chce dělat. Ať už jde o vzdělávání, práci na vlastních projektech, nebo smysluplné naplnění volného času.

Aby si k nám lidé našli cestu, určitě jim chceme udělat i krok naproti. Budeme aktivně komunikovat i oslovovat veřejnost a instituce v celém kraji, zvát na chystaný program a představovat naše služby včetně prohlídek a exkurzí. Pak už bude na každém, jestli se přijde podívat jen jednou, nebo se bude vracet pravidelně.

Jaké prostory, služby a program tedy Černá kostka návštěvníkům nabídne?

Základem budou samozřejmě patra věnovaná knihovně, tedy volnému výběru a studiu. Počítáme s individuálními studijními

místa, týmovými studovny i uzavřenými prostory pro soustředěnou práci.

Důležitou částí Černé kostky bude kreativní dílna Maker-space a také digitalizační laboratoř. Návštěvníci tam najdou vybavení, se kterým mohou aktivně tvořit a zhmotňovat své nápady.

Nedílnou součástí budou komunitní prostory pro setkávání, workshopy nebo vlastní aktivity návštěvníků. Počítáme také s využitím střechy pro společenský program a součástí bude také menší kino a podcastové studio. Záleží nám na tom, aby se u nás dobře cítili děti a jejich rodiče, jedno celé patro bude věnované přímo jim.

Konkrétní program a služby se stále připravují. Naším cílem je ale nabídnout co nejširší spektrum možností, aby si opravdu každý našel to své.

V roce 2025 jste představili logo a vizuální identitu. Jaká cesta k ní vedla a co rozhodlo?

Je důležité říct, že vizuální identita nevznikala jako práce jednoho člověka. Šlo o designérskou soutěž s jasnými pravidly, do které se zapojila odborná porota.

Z mého pohledu ale hrála klíčovou roli ještě jedna věc: silný důraz na přání a preference veřejnosti. Návrh vizuální identity jsme nevolili „od stolu“, ale opírali jsme se o průzkum očekávání budoucích uživatelů. Ukázalo se, že lidé nechtějí vážnou a formální instituci, ale otevřený a přátelský prostor pro vzdělávání, kde se mohou cítit uvolněně. Věříme, že právě takový charakter komunikace přinesl návrh Romana Černohouse.

Jaké propojení s Černou kostkou má platforma ČERNÁ.AI? Jak její aktivity souvisí s tím, co se v knihovně bude dít?

Umělá inteligence dnes výrazně hýbe světem vzdělávání i technologií, a právě proto tým Černé kostky ve spolupráci s Českou asociací umělé inteligence založil platformu ČERNÁ.AI. Cílem je jít poptávce naproti: informovat, vzdělávat a propojovat všechny zájemce o AI a současně přispívat k rozvoji AI ekosystému v Moravskoslezském kraji. V praxi to znamená přednášky, workshopy, konference a další akce, na kterých se setkávají nadšenci, akademici, lidé z byznysu i AI experti. Než budeme mít vlastní budovu, rozběhli jsme program v jiných ostravských lokacích. První větší konference proběhla loni v City Campusu Ostravské univerzity a 15. září 2026 chystáme ČERNÁ.AI FESTIVAL v multifunkční aule Gong.

Jak se umělá inteligence promítne v samotném zážitku z návštěvy Černé kostky u běžného návštěvníka?

AI v Černé kostce bude fungovat jako chytrý průvodce samotnou budovou a službami knihovny. Návštěvník nebude muset přesně vědět, co hledá, ale stačí v aplikaci položit otázku přirozeným jazykem, například „jak na stavbu robota pro začátečníky“. Asistent mu pak nabídne relevantní knihy,

Zdroj: Kuba & Pilař architekti s.r.o.

archiválie, digitalizované dokumenty napříč různými databázemi. Dokáže shrnout obsah dokumentu, vysvětlit souvislosti nebo doporučit související zdroje.

Umělá inteligence návštěvníkům současně pomůže s orientací v prostoru a může také aktivně navrhnout další související možnosti, například doporučit rezervaci studovny, návštěvu přednášky nebo workshopu.

Kromě toho bude AI pracovat „na pozadí“ jako asistent chytrého řízení budovy. Zajistí optimalizaci parkování, osvětlení nebo větrání. Díky tomu bude provoz efektivnější, komfortnější a plynulejší.

Výsledkem pro návštěvníka je především to, že služby knihovny budou snadno dostupné, srozumitelné a pohodlné. Od vyhledání informací až po samotný pocit z návštěvy.

Ted' už zbývá otázka na závěr: na co se po dokončení stavby Černé kostky vy osobně těšíte nejvíc?

Upřímně? Těším se na to, až to bude dokončené. Je za tím obrovské množství práce, rozhodování a odpovědnosti, takže ten moment dokončení bude sám o sobě velká úleva.

A hned potom samozřejmě na to nejdůležitější: až se prostor zaplní lidmi. Až uvidíme, že to celé začíná skutečně fungovat a žít vlastním životem. ●

Černá kostka patří mezi klíčové transformační projekty Moravskoslezského kraje. Projekt je spolufinancován z prostředků Evropské unie v rámci Operačního programu Spravedlivá transformace, jehož řídicím orgánem je Ministerstvo životního prostředí. Další náklady pokryje Moravskoslezský kraj a spolufinancování z rozpočtu statutárního města Ostravy.

AI jako pomocník při katalogizaci

PETR ŽABIČKA / petr.zabicka@mzk.cz, JAN KLOS / jan.klos@mzk.cz,
JAN RYCHTÁŘ / jan.rychtar@trintera.cz

Automatizace katalogizačních procesů je jedním z témat, o kterém se v knihovnách diskutuje již řadu let. Rozvoj metod strojového učení a velkých jazykových modelů však v posledních letech otevřel nové možnosti, jak tyto technologie prakticky využít. Moravská zemská knihovna v Brně proto v roce 2025 realizovala projekt zaměřený na vývoj softwaru pro AI retrokatalogizaci, který má katalogizátorům pomáhat při zpracování knihovních fondů.

Cílem projektu nebylo vytvořit „černou skříňku“, která by automaticky generovala bibliografické záznamy bez lidské kontroly. Naopak – systém je navržen jako inteligentní asistent katalogizátora, jenž urychluje rutinní kroky, zatímco finální rozhodnutí zůstává vždy na odborníkovi.

pak mohou posloužit nejen pro účely AI katalogizace, ale v budoucnu by za určitých podmínek mohly být využívány i pro projekt Obálky knih.

Proč AI při katalogizaci

Katalogizace, zejména u starších nebo méně standardizovaných dokumentů, je časově náročný proces. Katalogizátor musí z dokumentu identifikovat a přepsat základní bibliografické údaje, ověřit jejich správnost, dohledat autority a případně zkontrolovat, zda již záznam neexistuje ve vlastním katalogu či v některé z bibliografických databází.

Právě tyto kroky jsou dnes z velké části automatizovatelné. Moderní technologie počítačového vidění dokážou z fotografie rozpoznat text a velké jazykové modely dokážou extrahovaná data interpretovat a strukturovat. V kombinaci s autoritními databázemi a katalogizačními zdroji tak vzniká nástroj, který může katalogizátorovi výrazně zefektivnit práci.

Jak systém funguje

Princip navrženého řešení je relativně jednoduchý. Katalogizátor nebo jiný pracovník pořídí fotografie klíčových částí knihy – typicky titulní strany, tiráže a případně dalších stran obsahujících bibliograficky důležité informace. Snímky lze pořizovat pomocí mobilního telefonu přímo do aplikace nebo na skeneru s pozdějším nahráním do aplikace. Tyto snímky

Skenování snímků do aplikace pomocí mobilního telefonu. / Foto: archiv Moravské zemské knihovny

Získané fotografie se následně nahrají do aplikace, kde začíná vlastní automatické zpracování. Celý proces lze rozdělit do několika kroků:

1. **Rozpoznání textu a extrakce údajů** – systém pomocí modelů počítačového vidění identifikuje na snímcích bibliografické informace, například název, autora, místo vydání, nakladatele nebo rok vydání.

2. **Normalizace a interpretace dat** – extrahované údaje jsou dále zpracovány tak, aby odpovídaly standardním katalogizačním formátům. Model například sjednocuje různé varianty zápisu jmen nebo názvů.
3. **Dohledání autorit** – systém vyhledá odpovídající záznamy v autoritních databázích, například ve VIAF nebo v Národních autoritách. Pokud existuje více možných shod, algoritmus se snaží vybrat nejpravděpodobnější variantu na základě kontextu dokumentu.
4. **Kontrola existujících záznamů** – aplikace se pokusí zjistit, zda daný dokument již není popsán ve vlastní databázi knihovny, Souborném katalogu nebo jiných databázích. Pokud takový záznam najde, využije jej v dalších krocích.
5. **Návrh bibliografického záznamu** – na základě získaných informací systém připraví návrh bibliografického záznamu.
6. **Kontrola katalogizátorem** – výsledný návrh je zpřístupněn ve webovém rozhraní, kde jej katalogizátor může zkontrolovat, upravit a doplnit chybějící údaje. Systém přitom upozorňuje, na které části záznamu je vhodné se při kontrole soustředit.
7. **Vložení do katalogu knihovny** – po dokončení kontroly jsou záznamy včetně informace o exempláři vloženy do katalogu knihovny, v případě Moravské zemské knihovny (MZK) tedy do Alephu.

Důležitým principem celého řešení je transparentnost jednotlivých kroků. Systém není koncipován jako monolitický model generující kompletní MARC21 záznamy. Spíše jde o řetězec

specializovaných nástrojů, z nichž každý plní konkrétní úlohu – od rozpoznání textu přes práci s autoritami až po finální návrh záznamu. Tento přístup má několik výhod. Především umožňuje lépe kontrolovat kvalitu výsledků a identifikovat případné chyby. Katalogizátor také může snadno sledovat, odkud jednotlivé údaje pocházejí, a rozhodnout se, zda je přijme, nebo upraví.

AI tak funguje jako „kopilot“ katalogizátora – pomáhá s rutinními úkoly, ale nenahrazuje odborné rozhodování. Tím se liší například od přístupu Národní knihovny Lucemburska, která sází na jednokrokové řešení, kdy celý záznam vygeneruje jazykový model najednou.

Technické řešení a otevřenost projektu

Software je navržen jako serverová aplikace s webovým rozhraním dostupným z běžného prohlížeče. Systém umožňuje pořizování snímků přímo z mobilních zařízení prostřednictvím webového rozhraní optimalizovaného pro práci na telefonu a integraci s knihovními katalogy na ukládání výsledných záznamů.

Důležitým aspektem projektu je jeho otevřenost. Zdrojové kódy systému jsou publikovány pod licencí GNU GPL v3 a dostupné ve veřejném repozitáři MZK na GitHubu. Ve stadiu předběžných úvah je možnost využití modelů pro věcnou katalogizaci, vytvořených Národní knihovnou ČR.

Náhled rozhraní AI Katalogizace.

V levé části jsou zobrazeny nahrané fotografie, prostřední část je vyhrazena pro záznam, který je vygenerován systémem na základě obrazového materiálu a do něhož katalogizátor dále zasahuje v rámci kontroly a editace. Pravá část je určena pro náhled jak vyčteného záznamu, tak i dalších externích záznamů, které systém vyhodnotil jako shodné nebo podobné a z nichž je možno přebírat údaje. Funkce „porovnat rozdíly“ umožňuje srovnání vyčteného záznamu s ostatními záznamy v barevném schématu, kdy zelená představuje úplnou shodu, oranžová informace navíc a červená rozdílné hodnoty.

Volné zpřístupnění celé aplikace umožňuje nejen transparentnost vývoje, ale také potenciální zapojení dalších institucí a vývojářů. V budoucnu by tak systém mohl sloužit jako základ pro širší spolupráci knihoven při využívání AI v katalogizační praxi.

Praktické přínosy a limity systému

Systém je zatím v MZK v pilotním provozu, jehož výsledky budeme v průběhu roku vyhodnocovat. Mezi očekávané přínosy patří zejména zrychlení katalogizačního procesu díky snížení rutinní manuální práce (například při přepisování údajů, transliteraci nelatinských písem) nebo snazší práce s autoritami a rejstříky díky automatickému vyhledávání a návrhu pravděpodobných shod.

AI katalogizaci nejvíce omezuje rozsah vstupních dat, která jsou záměrně omezena jen na klíčové části svazku. Cílem celého procesu není totiž digitalizace dokumentu, která by celý proces významně prodloužila a prodražila, ale tvorba bibliografického záznamu. Proto ani není možné například automaticky spočítat strany v případě, že jsou nečíslované, nebo doplnit další údaje, které se neobejdou bez přístupu k celé publikaci.

Je třeba zdůraznit, že technologie není všemocná. Kvalita výsledků závisí například na kvalitě fotografií, typografii dokumentu nebo na dostupnosti relevantních autoritních dat. Teprve po nějaké době provozního testování bude možné vyhodnotit přínosy i negativa nového systému. Jeho cílem není chyby zcela odstranit, ale ušetřit katalogizátorovi čas při zachování stejné nebo nižší chybovosti.

Co může následovat

Do budoucna se nabízí řada možných směrů dalšího vývoje. V nejbližší době to bude zejména produkční testování s cílem maximální optimalizace a automatizace všech souvisejících procesů, protože ambicí projektu i této aplikace bylo zkvalitnění a zrychlení práce katalogizátorů. Systém je interně koncipován tak, aby byl snadno upravitelný – např. pro přechod z MARCu na BIBFRAME, který nás během několika let zřejmě čeká.

Zkušenosti z tohoto projektu ukazují, že umělá inteligence může být pro knihovníky užitečným nástrojem, pokud je používána uvážlivě a v kombinaci s odbornou kontrolou. Katalogizace tak zůstává odbornou činností, ale díky novým technologiím může být efektivnější a méně zatížená rutinními úkony. ●

Projekt AI retrokatalogizace vznikl za podpory programu Národní plán obnovy Ministerstva kultury, v projektu zaměřeném na integraci prvků umělé inteligence do procesů digitalizace a zpracování knihovních fondů (projekt č. 0444000004). Aplikaci vyvinula firma Trinera, s. r. o.

PETR ŽABIČKA je náměstek generálního ředitele Moravské zemské knihovny v Brně. Specializuje se na digitalizaci, dlouhodobou archivaci a zpřístupnění kulturního dědictví, mimo jiné zvukových a kartografických dokumentů. Zastává klíčové role v národních i mezinárodních výzkumných projektech.

JAN KLOS je vedoucím odboru zpracování fondu a oddělení jmenného popisu a národních autorit v Moravské zemské knihovně.

JAN RYCHTÁŘ je spoluzakladatel a jednatel společnosti Trinera, dlouhodobě se věnuje propojování technologií s potřebami kulturních institucí, zejména knihoven.

Knihy, které mají hlas

RUŽENA ZLATOHLÁVKOVÁ / ruzena.zlatohlavkova@mlp.cz

Městská knihovna v Praze dlouhodobě zpřístupňuje literaturu široké veřejnosti. Tuto roli naplňuje i v době, kdy se proměňuje způsob, jakým lidé příběhy a informace přijímají. Vedle tradičního čtení v tištěné podobě nebo formou e-knihy se v posledních letech výrazněji prosadil také poslech, což potvrzují i aktuální data ze Zprávy o českém knižním trhu 2024/2025.

Na tuto změnu reagujeme tím, že vybranou literaturu nabízíme také v audio podobě. Audio pro nás nepředstavuje jen doplněk, ale přirozené rozšíření knihovních služeb. Umožňuje dostat text k lidem v situacích, kdy na čtení není prostor – při cestě, práci nebo odpočinku –, a zároveň otevírá prostor i pro obsah, který by jinak zůstal bez zvukového zpracování.

Díky nástrojům založeným na umělé inteligenci dnes dokážeme vytvářet audioknihy i v podmínkách běžného knihovního provozu. Tento způsob práce nám umožňuje rozšiřovat nabídku a pracovat s literaturou i jinak než dosud.

Vznik projektu a technologické zázemí

O možnosti převodu literárních textů do audio podoby jsme uvažovali už před vznikem digitálního studia. Jeho založení pro nás ale znamenalo moment, kdy jsme začali s vlastním audio obsahem pracovat systematicky. Vedle podcastů zaměřených na literaturu, rozhovory se zajímavými hosty a společenská témata jsme se začali více věnovat i převodu literárních textů do mluvené podoby a hledali způsob, jak tento formát uchopit v podmínkách knihovny.

Výrazný posun přinesl rok 2025, kdy nástroje pro syntézu řeči založené na AI dosáhly kvalitativního zlepšení. Začali jsme je cíleně sledovat, testovat a postupně zapojovat do praxe. Ukázalo se, že celý proces lze nastavit tak, aby byl dlouhodobě udržitelný i v podmínkách menšího týmu.

Projekt Nová vlna vznikl v květnu 2025 a první audioknihy jsme posluchačům zpřístupnili už v červnu téhož roku. Od začátku jsme měli jasně nastavený obsah i výběrová kritéria, což nám umožňuje udržet originalitu, kvalitu i pravidelný rytmus vydávání. Tento projekt vzniká a rozvíjí se v rámci běžného rozpočtu knihovny a s podporou zřizovatele.

Podcast Nová vlna na YouTube si můžete
← [poslechnout zde](#).

Výběr textů

Při výběru textů se řídíme dvěma základními kritérii. Zaměřujeme se na autorsky volná díla (*public domain*), která nemají profesionální audioknižní zpracování, například z ekonomických důvodů nebo kvůli omezenému komerčnímu potenciálu.

Současně vybíráme texty, jejichž audioverze existuje pouze v nevyhovující kvalitě. Obvykle jde o nahrávky bez interpretace, s rušivými prvky nebo bez odpovídající produkční úrovně. Nechceme nahrazovat hereckou interpretaci, ale doplňovat nabídku knihovny o obsah, který by jinak zůstal stranou. U autorsky chráněných děl postupujeme vždy v souladu s právy autorů a bez jejich souhlasu je nezpracováváme.

Jedním z hlavních zdrojů jsou pro nás e-knihy z projektu E-knihovna, kde máme k dispozici redakčně připravené texty. Ty nám zjednodušují převod do audio podoby. Vedle nich pracujeme také s texty ze soutěží pořádaných knihovnou a dalšími méně známými díly, která posuzujeme s ohledem na jejich původ a charakter.

Do vybraných textů nijak nezasahujeme, proto je důležité jejich vhodnost ověřit už při výběru. Pomocí hlasového testu sledujeme, jak text zní při poslechu (srozumitelnost, rytmus i struktura) a zároveň ověřujeme, jaký typ hlasu se k němu hodí. Nejlépe fungují kratší prózy, povídky, humoristické texty nebo díla s místním přesahem, například pragensia.

Tvorba audioknih

Samotná produkce navazuje na redakčně připravený text a probíhá v několika krocích – od hlasového testu přes kontrolu kvality až po nastavení metadat a distribuci. Díky nastavenému procesu jsme schopni vydávat nové tituly nebo jejich části v pravidelném rytmu.

Zvukovou podobu vytváříme pomocí aplikace Eleven-Labs. Přestože nabízí širokou hlasovou databázi, pro češtinu je potřeba s výsledkem pracovat citlivěji. K jeho přesnému nastavení využíváme i další jazykové modely AI a postupně si budujeme vlastní hlasovou banku, kde každý hlas ladíme podle konkrétního textu a jeho charakteru. U starších titulů je projev ještě méně výrazný, u novějších se postupně daří lépe pracovat i s emočním zabarvením. V praxi se jako nejvhodnější ukázalo rozdělení titulů do kratších částí, zpravidla do 20 minut. Tento přístup umožňuje lépe kontrolovat kvalitu a zároveň usnadňuje další práci se zvukem. V postprodukci audio doplňujeme o identifikační prvky, jako je úvod, závěr, hudební podkres a zvukový branding. Hotová díla publikujeme na platformě RedCircle, která slouží jako podcastový hosting a umožňuje jejich další distribuci na Spotify, YouTube a Apple Podcasts.

Zkušenost z provozu zároveň ukazuje, že tento model je dlouhodobě udržitelný a otevírá prostor pro další rozvoj audio formátů v knihovním prostředí.

Poezie v rytmu

Začátkem roku 2026 jsme projekt rozšířili o zhudebněné básně v rámci projektu Poezie v rytmu. Tento formát navazuje na dosavadní práci s audiem a posouvá ji směrem k propojení textu, hlasu a hudby.

Při tvorbě používáme aplikaci Suno, která umožňuje převádět text do hudební podoby a pracovat s jeho rytmem, interpretací i celkovým vyzněním. Vznikají tak nahrávky, které zachovávají původní text a zároveň mu dávají novou formu. Postupně se ustálily dva přístupy. Jeden vychází z respektu k předloze a převádí text v celém nezměněném znění, druhý pracuje volněji a využívá jazykové modely AI jako tvůrčí nástroj, který text dále rozvíjí (například o refrén). V obou případech ale rozhoduje editor, který má pod kontrolou míru úprav i výslednou podobu.

Podcast Poezie v rytmu na YouTube si můžete
← [poslechnout zde](#).

Zkušenost a reflexe

Praxe ukazuje, že syntetický hlas v mnoha případech funguje velmi dobře a nabízí srozumitelný a klidný poslech. V prostředí Městské knihovny v Praze se ukazuje jako funkční nástroj, který se podařilo úspěšně začlenit do běžného provozu knihovny. Tento přístup nám umožňuje pracovat s literaturou i v audio podobě a rozšiřovat tak nabídku knihovny. Zároveň je ale potřeba mít na paměti jeho přirozené limity. Lidskou interpretaci nenahrazuje, a ne každý titul je pro tento způsob zpracování vhodný.

Reakce posluchačů jsou převážně pozitivní. Negativních ohlasů jsme zaznamenali jen minimum a postupně se ukazuje, že si tento formát nachází své publikum. Zpětná vazba nám zároveň pomáhá lépe nastavovat parametry hlasu i celkovou podobu výsledného zvuku. Podobně zatím přistupujeme i k projektu Poezie v rytmu, který je v provozu od začátku roku 2026, a proto se zpětná vazba teprve postupně formuje a ukazuje, jak na tento formát posluchači reagují. V této fázi

jej proto vnímáme především jako prostor pro další hledání a ověřování možností práce se zvukem a textem.

Zkušenosti z obou projektů tak nevnímáme jako uzavřený model, ale jako průběžný proces, ve kterém hledáme, jak může knihovna smysluplně pracovat s novými technologiemi.

Závěr

Způsob, jak lidé literaturu vnímají, se postupně proměňuje. Vedle čtení se poslech stává plnohodnotným způsobem, jak literaturu přijímat. Nejde přitom o náhradu čtení, ale o jeho přirozené rozšíření o nový formát, který se postupně stává běžnou součástí práce s literaturou a promítá se i do služeb knihoven.

V Městské knihovně v Praze tuto proměnu rozvíjíme prostřednictvím projektů Nová vlna a Poezie v rytmu. Současné technologie AI využíváme jako nástroje, díky kterým hledáme a nastavujeme nové způsoby, jak literaturu zpřístupňovat a jak tyto formáty smysluplně zapojit do knihovních služeb.

Do budoucna chceme rozvíjet zejména možnosti poslechu, například umožnit uživatelům nastavit si tempo nebo zvolit typ hlasu přímo na webu knihovny. Další směr budeme rozvíjet na základě zkušeností z praxe a postupně ověřovat, jak tyto formáty zapadají do role knihovny. ●

Co projekt ukázal?

- I malý tým zvládne pravidelnou audio produkci;
- kvalita stojí především na výběru textu;
- kratší formáty fungují pro poslech nejlépe;
- bez jednoduchého workflow projekt dlouhodobě nefunguje;
- technologie dává smysl jen tehdy, když slouží obsahu.

RŮŽENA ZLATOHLÁVKOVÁ pracuje v oddělení digitalizace Městské knihovny v Praze a je garantem projektů Nová vlna a Poezie v rytmu.

DigComp 3.0

MICHAELA MRÁZOVÁ / michaela.mrazova@nkp.cz

Evropský rámec digitálních kompetencí, známý jako DigComp (Digital Competence Framework for Citizens), vznikl v roce 2013 pod hlavičkou Společného výzkumného střediska Evropské komise (Joint Research Centre). Jeho ambice byla zásadní: pojmenovat, co znamená být digitálně kompetentní v moderní společnosti.

Digitální technologie už tehdy nebyly nástrojem pro specialisty. Staly se infrastrukturou každodennosti. Komunikujeme online, pracujeme v digitálním prostředí, řešíme úřední záležitosti online díky eGovernmentu, vzděláváme se prostřednictvím digitálních platform. Evropská politika proto potřebovala společný jazyk pro nastavování vzdělávacích cílů, strategií rozvoje dovedností i pro mezinárodní srovnávání. DigComp tak nabídl strukturovaný popis digitální kompetence rozdělený do pěti oblastí: práce s informacemi, komunikace a spolupráce, tvorba obsahu, bezpečnost a řešení problémů. Nešlo o seznam aplikací, ale o vymezení schopností, které umožňují jednat informovaně, bezpečně a efektivně.

Rámec se postupně vyvíjel. Verze 2.0 zpřesnila strukturu, verze 2.1 přidala osm úrovní pokročilosti, což umožnilo lépe pracovat s hodnocením a vzděláváním. Verze 2.2 reagovala na fenomény jako dezinformace či dynamiku sociálních sítí. Každá aktualizace byla odpovědí na proměnu digitálního prostředí.

DigComp 3.0 přichází ve chvíli, kdy tuto proměnu určuje především nástup AI a generativních nástrojů. Nejde o kosmetickou úpravu. Jde o reakci na změnu samotné podstaty digitální reality. **Zatímco dříve digitální kompetence znamenala především umět vyhledat informace a bezpečně komunikovat, dnes zahrnuje i schopnost rozpoznat algoritmické zkreslení, kriticky hodnotit výstupy jazykových modelů a chápat limity automatizovaného rozhodování.**

Nejvýraznější posun se týká právě postavení umělé inteligence. V DigComp 2.2 se AI objevovala spíše v příkladech použití. Ve verzi 3.0 se stává strukturální součástí rámce. Nejde už jen o to, že občan „umí používat“ generativní nástroj. Důraz se přesouvá k porozumění principům fungování algoritmických systémů, jejich limitům a rizikům. **Do centra pozornosti vstupuje schopnost kriticky hodnotit výstupy modelů, rozpoznat zkreslení (bias), chápat fenomén halucinací a reflektovat etické otázky práce s daty.**

Je to schopnost rozumět tomu, co nástroj skutečně dělá, na základě čeho generuje odpovědi a kde jsou hranice jeho spolehlivosti. V odborné diskusi přitom dlouhodobě rezonuje, že digitální gramotnost nelze redukovat na ICT dovednosti. Jde

o soubor kognitivních, etických a sociálních schopností umožňujících orientaci v prostředí, kde jsou informace filtrovány algoritmy a kde se stírá hranice mezi lidským a strojovým obsahem.

Právě tento posun, od dovednosti k reflexi, otevírá nový prostor pro knihovny. Knihovník není IT technik. Je mediátor poznání a průvodce informačním prostředím. Pokud se digitální kompetence posouvá směrem ke kritickému porozumění algoritmům, rozšiřuje se i role knihovníka o schopnost tuto reflexi zprostředkovat veřejnosti.

DigComp 3.0 zároveň posiluje oblast bezpečnosti a digitální pohody. Bezpečnost už neznámá jen ochranu hesel či prevenci malware. Zahrnuje ochranu před online manipulací, kyberšikanou, závislostí na technologiích i před dopady doporučovacího algoritmu na vznik informačních bublin. Dotýká se to psychologické i sociální dimenze užívání technologií.

Odpovědné digitální jednání má ale i další dimenzi. Digitální infrastruktura není nehmotná: datová centra, trénování modelů i neustálé streamování obsahu mají konkrétní energetickou a ekologickou stopu. DigComp 3.0 tuto skutečnost nově zahrnuje jako součást digitální kompetence.

DigComp 3.0 tak dokumentuje hlubší proměnu: od chápání technologií jako nástrojů k jejich chápání jako strukturální součásti společenské reality. Digitální kompetence už není jen otázkou efektivity. Je otázkou odpovědnosti, kritické reflexe a schopnosti orientace ve světě, kde technologie aktivně spoluutvářejí naše poznání. ●

Zdroje:

Joint Research Centre. European Commission. Online. Dostupné z: joint-research-centre.ec.europa.eu/projects-and-activities/education-and-training/digital-transformation-education/digital-competence-framework-digcomp_en. [citováno 2026-04-14].

DigComp 3.0. European Commission. Online. Dostupné z: joint-research-centre.ec.europa.eu/projects-and-activities/education-and-training/digital-transformation-education/digital-competence-framework-digcomp/digcomp-30_en. [citováno 2026-04-14].

MICHAELA MRÁZOVÁ je ředitelkou Knihovnického institutu Národní knihovny ČR.

Setkání klidu, práce a umělé inteligence

MARKÉTA BEYEROVÁ / reditelka@kpbo.cz

Ve středu 28. ledna se v Opavě otevřelo unikátní místo, které může být symbolem digitální transformace regionu – první akustická AI budka určená veřejnosti v Česku. Tento prostor, nacházející se v Knihovně Petra Bezruče v Opavě, propojuje technologii, práci, soukromí i komunitní setkávání a nabízí návštěvníkům možnost setkat se s umělou inteligencí v bezpečném a komfortním prostředí.

Projekt vznikl v Okresní hospodářské komoře (OHK) v Opavě, která se dlouhodobě věnuje podpoře podnikání, inovací a digitálním dovednostem. Podpořilo jej město Opava, společnosti ALTEPRO solutions, a. s., AI PROFIT a právě knihovna, kde je budka umístěna. Zásadní roli sehrála i společnost HON, a. s., výrobce akustických boxů. „V OHK Opava vznikla idea zkusit tyto akustické jednací budky využít jako veřejné jednací místnosti, kde bude implementované AI zařízení. To se nám zdá jedinečné a inovativní,“ vysvětluje Václav Hon, předseda představenstva HON, a. s. A ředitelka knihovny Markéta Beyerová dodává: „Této spolupráce si velice vážíme, protože právě knihovny jsou prvním nositelem technologického pokroku. A tato budka je příjemným doplněním tradičních služeb.“

Akustická AI budka je speciálně navržený, akusticky izolovaný prostor poskytující klid a soukromí i při hlasité práci či diskusi. Kapacita je až tři osoby současně, což umožňuje využití jak jednotlivci, tak menšími týmy. Technické řešení je postaveno na rozhraní společnosti OpenAI, které je upraveno tak, aby bylo přesměrováno do zabezpečeného interního prostředí. Uživatel tak pracuje s moderním jazykovým modelem v bezpečném a anonymním režimu. Součástí systému je také hlasový asistent, plně integrovaný do uživatelského rozhraní, který umožňuje intuitivní ovládání podobně, jak jej uživatelé znají například z ChatGPT a dalších AI nástrojů.

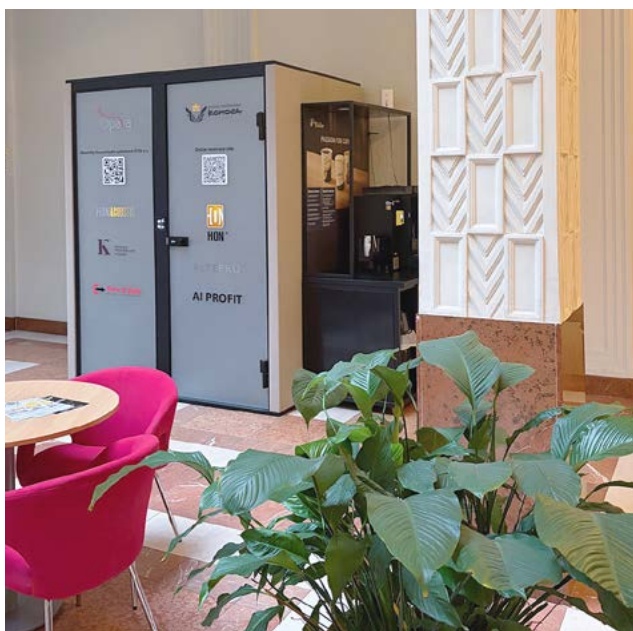
Budka je vybavena notebookem s připojením k Wi-Fi, přičemž důraz je kladen na ochranu dat. Po odhlášení se automaticky maže historie, a pokud uživatel zařízení neopustí správně, systém jej po určité době odhlásí automaticky.

K čemu budku využít

Akustická budka slouží primárně jako klasická jednací či pracovní budka bez nutnosti využití umělé inteligence a poskytuje prostor pro soukromou práci nebo schůzky. Zároveň však umožňuje i práci na počítači, například v textových editorech nebo v rámci běžné kancelářské agendy, a nabízí postupně rozšiřované využití AI nástrojů, jako je například Canva a další aplikace pracující s umělou inteligencí. Budka tak oslovuje široké spektrum uživatelů – od studentů přes podnikatele až po veřejnost, která se chce s umělou inteligencí teprve seznámit.

Projekt vznikl propojením dvou klíčových oblastí: dlouhodobé aktivity OHK Opava v oblasti adopce a osvěty AI a spolupráce se společností HON, a. s., která vyrábí akustické budky pro hlučné pracovní prostředí.

Foto: Markéta Beyerová

Myšlenkou bylo propojit dva zdánlivě odlišné prvky – fyzický prostor pro soukromí a digitální svět umělé inteligence – a nabídnout veřejnosti moderní službu, odpovídající potřebám současnosti.

První zkušenosti a rostoucí zájem

Během prvních dvou měsíců provozu využilo budku přibližně 70 uživatelů, přičemž odhad do konce roku počítá s až 500 návštěvníky. Zájem o službu postupně roste.

V úvodní fázi se objevily drobné technické výpadky, na jejichž odstranění se průběžně pracuje. Součástí dalšího rozvoje je i plánované vylepšení technického řešení – například nahrazení současného notebooku zabudovaným displejem, který zvýší komfort uživatelů.

Projekt má ambici dále růst. Do budoucna se počítá s rozšířením budek do dalších veřejných míst v Opavě, následnou

expanzí do dalších měst ve spolupráci s hospodářskými komorami a kraji v rámci České republiky a také s dalším rozvojem funkcionalit a nástrojů umělé inteligence.

Projekt má potenciál nejen jako technologická novinka, ale i jako nástroj pro zatraktivnění knihoven a dalších veřejných institucí. Může přivést nové návštěvníky a inspirovat další místa v Česku. Uživatelům nabízí soukromý prostor pro práci či jednání, možnost vyzkoušet si technologie umělé inteligence v praxi i využít jak pro pracovní, tak osobní účely.

Akustická AI budka v Opavě je více než jen technologická inovace. Představuje nový typ veřejné služby, která propojuje vzdělávání, práci a moderní technologie.

Ukazuje, že i tradiční instituce, jako jsou knihovny, mohou být místem, kde se lidé setkávají s budoucností – přirozeně, dostupně a bez bariér. ●

MARKÉTA BEYEROVÁ je ředitelkou Knihovny Petra Bezruče v Opavě.

Právní a etické aspekty využívání AI v Národní knihovně ČR

JINDRA TUMOVÁ / jindra.tumova@nkp.cz

MARTINA BRČÁKOVÁ / martina.brcakova@nkp.cz

Obvykle se ptáme my jeho. Tentokrát jsme si role vyměnili. Umělá inteligence – konkrétně Microsoft Copilot – se ujímá role moderátora a pokládá otázky lidem z praxe. Ne proto, aby rozhodovala nebo radila, ale aby pomohla otevřít srozumitelnou diskusi o tom, jak umělou inteligenci používat bezpečně, odpovědně a v souladu s rolí veřejné instituce.

V rozhovoru s **Jindrou Tumovou** (odbor ICT Národní knihovny ČR, dále NK ČR) a **Martinou Brčákovou** (právní oddělení tamtéž) se podíváme na právní a etické souvislosti využívání AI, na to, jak si NK ČR nastavila vlastní pravidla, a také na zkušenosti, které mohou být inspirací i pro další instituce.

Legislativní rámec: proč AI není jen technická otázka

Umělá inteligence se vyvíjí rychle. Drží s ní krok i právo?

Martina Brčáková (MB): Ano – a možná víc, než si lidé myslí. Přinejmenším se o to snaží. Využívání umělé inteligence dnes nestojí na jednom „speciálním zákoně o AI“, ale na širokém legislativním a institucionálním rámci, který se postupně vytvářel ještě před masovým nástupem generativní umělé inteligence. Právě proto je důležité chápat AI nejen jako technický nástroj, ale jako fenomén, který se dotýká ochrany práv osob, práce s informacemi i fungování veřejných institucí.

Na úrovni EU hraje klíčovou roli Nařízení o umělé inteligenci (AI Act), které zavádí přístup založený na míře rizika a staví na principech bezpečnosti, transparentnosti a lidského

dohledu. Vedle něj je pro veřejné instituce zásadní také ochrana osobních údajů podle GDPR, včetně pravidel tzv. data boundary, tedy omezení přenosu osobních údajů mimo EU.

A jaká další pravidla vstupují do hry?

MB: Důležitá je i česká legislativa. Například zákon o kybernetické bezpečnosti řeší ochranu informačních systémů a digitální infrastruktury, autorský zákon se dotýká práce s obsahem i otázky autorství výstupů AI a zákoník práce reaguje na používání AI v pracovním prostředí. Pro knihovny má navíc význam i knihovní zákon, protože pracují s informacemi ve veřejném zájmu.

Vedle zákonů hrají roli také principy a doporučení – například Národní strategie AI ČR, doporučení Národního úřadu pro kybernetickou a informační bezpečnost (NÚKIB), Úřadu pro ochranu osobních údajů (ÚOOÚ) nebo Evropského sboru pro ochranu osobních údajů (EDPB). Tyto dokumenty pomáhají institucím přenášet právní požadavky do každodenní praxe.

Co to znamená pro běžnou praxi institucí?

MB: Především to, že používání AI není „bezprávní zóna“. Pravidla tu nejsou proto, aby brzdila inovace, ale aby nastavila srozumitelné mantinely, ve kterých lze AI využívat odpovědně, dlouhodobě a s ohledem na veřejný zájem. Jde o práci s daty, odpovědností a důvěrou – a to jsou oblasti, kde se veřejné instituce nemohou spoléhat jen na technologii.

Řešení NK ČR

Jak k AI přistoupila NK ČR jako instituce?

Jindra Tumová (JT): Vyšli jsme z toho, že umělá inteligence není krátkodobý trend, ale technologie, která dlouhodobě mění způsoby práce s informacemi, daty i kulturním dědictvím. Proto jsme od začátku zvolili institucionální přístup, nikoli individuální experimentování bez společných pravidel.

NK ČR vnímá AI především jako podpůrný nástroj, který může zjednodušit rutinní činnosti a zvýšit efektivitu práce zaměstnanců – například při zpracování, analýze a vyhledávání informací, v oblasti překladů, strukturování textů nebo při práci s rozsáhlými digitálními fondy. Současně ale pracujeme s velkým množstvím autorskoprávně chráněných a osobních dat, a proto je pro nás bezpečnost a odpovědnost zásadní.

Co to znamená v praxi?

JT: Nastavili jsme rámec, který nepopisuje konkrétní nástroje ani pracovní postupy, ale sjednocuje základní principy využívání AI napříč knihovnou. Cílem je dát zaměstnancům jistotu, že pokud postupují podle těchto pravidel, pohybují se v právně i eticky bezpečném prostoru. Součástí tohoto přístupu je

také aktivní hledání nových oblastí využití AI – například při zpracování digitalizovaných dokumentů, práci s OCR, při sémantickém obohacování dat nebo zpřístupňování digitálních sbírek různým skupinám uživatelů.

Dá se říct, že AI je pro NK ČR strategickým tématem?

MB: Určitě ano. Umělá inteligence souvisí s dlouhodobými otázkami uchovávání digitálního obsahu, technologické infrastruktury a práce s velkými datovými celky. Proto ji vnímáme podobně jako jiné strategické technologie – jako oblast, kde je nutné propojovat IT, právo, odbornou praxi i etiku a kde bez spolupráce jednotlivých útvarů nemůže fungovat odpovědný a udržitelný rozvoj.

Co by podle vás nemělo v žádné interní směrnici o využívání AI chybět?

JT: Základem je jasná a srozumitelná struktura. V NK ČR jsme šli cestou navazujících dokumentů, které se doplňují od nejjednodušších principů až po detailnější pravidla. Směrnice sama o sobě nemá fungovat izolovaně, ale jako součást širšího rámce řízení bezpečnosti a odpovědného využívání technologií. Koncept vychází z dlouhodobě používaného přístupu NK ČR k bezpečnostním politikám a zároveň zohledňuje legislativní požadavky a principy Národní strategie AI ČR. Jednotlivé dokumenty na sebe logicky navazují:

- Desatero využívání umělé inteligence slouží jako základní orientace pro každého zaměstnance a shrnuje základní principy odpovědného přístupu – zejména práci s daty, nutnost lidského dohledu, odpovědnost za výstupy a respekt k hodnotám veřejné instituce;
- kodex odpovědného využívání umělé inteligence vymezuje hodnoty, odpovědnost a etické zásady;
- směrnice k využívání nástrojů umělé inteligence stanovuje konkrétnější pravidla a mantinely.

Součástí rámce je také seznam nástrojů AI, které jsou v instituci povoleny nebo doporučeny.

Směrnice vychází z předpokladu, že jednotlivé nástroje AI představují různou míru rizika, a proto s nimi nelze zacházet jednotným způsobem. Rozlišuje běžné nástroje s minimálním rizikem, a naopak vysoce rizikové systémy, jejichž nasazení podléhá zvláštnímu posouzení a schvalování. Na toto členění navazují i konkrétní pravidla pro práci s daty – zejména jasné vymezení toho, jaké vstupy jsou povoleny, a které jsou naopak zakázány.

Zásadním principem je také povinnost lidského dohledu u všech činností, které mohou mít právní, etický nebo reputační dopad. Směrnice jednoznačně vymezuje i odpovědnost za výstupy AI – konečné rozhodnutí a odpovědnost za využití výsledků práce AI vždy nese člověk, nikoli technologie.

Samostatná pozornost je věnována také řešení incidentů.

Bezpečnostní nebo obsahové incidenty musí být bezodkladně hlášeny a dokumentovány. Pokud jsou výstupy umělé inteligence poskytovány veřejnosti, směrnice zároveň požaduje transparentní označování služeb AI, aby uživatelé vždy věděli, že pracují s umělou inteligencí nebo jejím výstupem.

Co je z pohledu praxe nejdůležitější?

JT: Především jednoznačně říct, jaká data do AI smí a jaká nesmí. Pracujeme s osobními i autorskoprávně chráněnými informacemi, proto musí mít zaměstnanci jasno. Stejně důležité je zdůraznit, že AI nenahrazuje lidské rozhodování v citlivých oblastech a že odpovědnost za výsledek práce zůstává vždy na člověku.

MB: Směrnice má být praktickým vodítkem – ne sbírkou zákazů. Zaměstnanec proto musí vědět, jak postupovat v konkrétních situacích: co dělat, pokud si není jistý, zda smí daná data do AI vložit; jak postupovat, když potřebuje použít nástroj, který není na seznamu schválených; jak reagovat, pokud má pochybnosti o správnosti nebo vhodnosti výstupu; a zejména na koho se obrátit a jak postupovat při podezření na bezpečnostní nebo obsahový incident. Stejně tak musí být zřejmé, jak postupovat při poskytování výstupů AI veřejnosti, včetně povinnosti transparentního označení.

Jaká je budoucnost AI v knihovnách?

JT: Nezůstáváme jen u směrnic a formálních dokumentů. Stejně důležité je systematické vzdělávání zaměstnanců, rozvoj jejich digitálních dovedností a práce s umělou inteligencí v každodenní praxi. Velký důraz klademe také na sdílení zkušeností – jak uvnitř NK ČR, tak i s dalšími pamětovými a veřejnými institucemi.

MB: A právě spolupráce je klíčová. Umělá inteligence je oblast, kde je nutné dlouhodobě propojovat IT, právo, odbornou praxi i etiku. Jen tak může vzniknout prostředí, ve kterém je možné AI využívat odpovědně, udržitelně a s ohledem na důvěru veřejnosti.

Budme moderní a odpovědní. Umělá inteligence nám může pomoci – pokud ji používáme s rozumem. ●

Při přípravě tohoto článku byl jako moderátorský a textový podpůrný nástroj využit Microsoft Copilot (M365) v souladu se zásadami odpovědného využívání umělé inteligence.

Desatero využívání umělé inteligence (AI) v NK ČR

Bezpečně, odpovědně a s přínosem.

Co dělat:

- Využívat AI ke zjednodušení rutinních úkolů a zefektivnění práce.
- Zapojovat AI při zpracování a vyhledávání informací, překladů, návrhu textů nebo podpoře výzkumu.
- Hledat nové možnosti využití AI v souladu s posláním knihovny.

Co nedělat:

- Nezasílat citlivé osobní údaje do veřejných AI nástrojů (např. zdravotní údaje, rodná čísla, informace o víře, politice apod.).
- Nevkládat interní nebo důvěrné dokumenty (smlouvy, směrnice, korespondenci atd.) do veřejných AI služeb.
- Nepoužívat AI pro automatizované rozhodování bez odpovídajícího lidského dohledu – zejména v personálních či veřejných záležitostech.
- Nevydávat výstupy AI za práci člověka bez jasného označení.
- Nepoužívat AI manipulativně (např. pro vytváření klamavého nebo falešného obsahu).
- Nevytvářet ani nešířit obsah, který porušuje zákon či hodnoty knihovny (nenávistný, urážlivý, diskriminační atd.).
- Neobcházet bezpečnostní opatření knihovních systémů nebo pracovat s neveřejnými daty bez svolení správců.

Cílem je podpořit digitální inovace a zároveň chránit důvěryhodnost, bezpečnost a etiku v prostředí Národní knihovny České republiky.

JINDRA TUMOVÁ je ředitelkou odboru ICT (informačních a komunikačních technologií) Národní knihovny ČR, MARTINA BRČÁKOVÁ je právníčkou právního oddělení tamtéž.

Umělá inteligence v českých knihovnách

Výsledky průzkumu mezi pracovníky knihoven

DOMINIKA PAVČÍK BORBÉLYOVÁ / dominika.pavcikborbelyova@nkp.cz

Národní knihovna České republiky navázala v loňském roce spolupráci se společností Microsoft s cílem podpořit rozvoj digitálních dovedností v oblasti umělé inteligence (AI) v knihovnickém sektoru. Partnerství je součástí iniciativy AI National Skilling Plan, kterou společnost Microsoft představila jako dlouhodobý rámec systematického vzdělávání v této oblasti.

V rámci této spolupráce budou v průběhu roku 2026 realizovány různé vzdělávací aktivity zaměřené na praktické využití nástrojů umělé inteligence v knihovnách. Dne 23. března 2026 se uskutečnilo pilotní celodenní školení v pražské centrále společnosti Microsoft, kterého se účastnilo 120 knihovnic a knihovníků z celé České republiky. Obsahem školení bylo představení praktických a konkrétních možností, např. jak nám nástroje AI mohou zjednodušit každodenní pracovní agendu, jak nám efektivně pomůžou s tvorbou kreativního obsahu nebo jak můžeme efektivně nastavit svoje AI agenty. Kromě toho zazněla i zajímavá přednáška o podnikatelském a technologickém zázemí sektoru vyvíjejícího nástroje umělé inteligence a o jeho potenciálu do budoucna.

Na pilotní školení budou v nejbližších měsících navazovat další vzdělávací aktivity. Dané vzdělávání je sice určeno primárně pro knihovnickou komunitu, avšak naše společná iniciativa vychází z toho, že knihovníci a knihovnice jsou v denním kontaktu s veřejností a díky tomu mají významný vliv na to, aby se nové informační technologie předávaly dál k uživatelům knihoven.

Aby bylo možné vzdělávání cíleně nastavit, bylo nejprve potřeba zmapovat výchozí stav. Z toho důvodu jsme vytvořili dotazník, jehož cílem bylo zjistit, jaké zkušenosti, potřeby a limity má česká knihovnická komunita v oblasti používání nástrojů AI.

Dotazník byl distribuován především prostřednictvím elektronických knihovnických konferencí a pro vyplnění byl otevřen přibližně jeden měsíc. Přestože nešlo o dlouhodobý sběr dat, navíc probíhal také v období blížících se vánočních svátků a přelomu roku, do průzkumu se zapojilo celkem 710 respondentů. To vypovídá nejenom o aktuálnosti tématu umělé inteligence, ale také o vysoké angažovanosti knihovnické komunity.

Více než polovina respondentů (56 %) uvedla, že pracuje v oboru knihovnictví déle než 10 let, a 77 % dotázaných bylo ve věku 31–60 let. Odpovědi tak poskytují relevantní vhled do praxe zkušených pracovníků knihoven v produktivním věku.

Hlavní poznatky z průzkumu

Výsledky průzkumu ukázaly, že 72 % dotázaných již ve své práci v knihovně využívá umělou inteligenci. Zároveň však pouze 40 % ohodnotilo své znalosti o AI jako velmi dobré nebo dobré, většina svoje znalosti ohodnotila jako průměrné nebo slabé.

Jako nejpoužívanější nástroj AI byl jednoznačně nejčastěji uváděn ChatGPT, který se objevil ve více než 400 odpovědích. Pak následovaly nástroje Gemini a Copilot.

Z otevřených otázek zaměřených na to, pro jaký typ úkolů knihovnice a knihovníci nástroje AI využívají, vyplynulo, že převažuje práce s textem, např. korektury, stylistická úprava, formulace e-mailů. Silně zastoupena byla také oblast marketingu a PR, kde jsou nástroje AI využívány např. na přípravu příspěvku na sociální síť, na tvorbu anotací a sloganů. Více než 45 % odpovědí se týkalo podpory vzdělávacích aktivit, jako je příprava osnov, pracovních listů nebo tematický brainstorming. Naopak vyhledávání informací nebo odborná knihovnická práce se v odpovědích objevovaly jen zřídka. To naznačuje, že potenciál AI pro specializované knihovnické činnosti ještě zůstává nevyužitý.

Respondenti byli dotazováni také na administrativní činnosti, které jim v práci zabírají nejvíce času. Vůbec nejčastěji se objevujícím slovem byla „statistika“. Zajímavý paradox

nastal v tom, že ačkoli se v předchozí otevřené otázce e-mailu zařadily mezi oblasti, kde knihovnice a knihovníci využívají nástroje AI nejčastěji, tak v odpovědích na tuto otázku zůstaly jedním z největších „požíračů“ pracovního času. Umělá inteligence nám sice pomůže naformulovat e-mail, neřeší však organizaci a objem naší komunikace.

Bariéry a limity z pohledu praxe

Průzkum se zaměřil také na zjišťování bariér a limitů, které pracovníci v knihovnách vnímají v souvislosti s používáním umělé inteligence.

Knihovníci a knihovnice zmiňovali nedůvěru ve fakta generovaná AI a nutnost jejich ověřování, které může být časově náročné a snižovat efektivitu práce s AI. Objevovaly se také etické a filozofické obavy jako např. strach ze ztráty kreativity, ztráty autenticity nebo z oslabení kritického myšlení.

Nezanedbatelnou překážkou se ukázaly být ekonomické a licenční důvody. Respondenti se kriticky vyjadřovali k tomu, že chybí institucionální řešení předplacení licencí, které často přinutí zaměstnance k soukromé investici do placeného nástroje. Nespokojenost se objevovala také v souvislosti s institucionální připraveností na integraci nástrojů AI do praxe, jednak z pohledu chybějících metodik a předpisů, dále z pohledu zastaralého softwarového vybavení.

Z odpovědí zaznívala i skepse vůči tomu, že nástroje AI zatím nejsou přizpůsobeny specifickým potřebám knihovnické práce. Bylo možné pozorovat jistou frustraci z toho, že svět AI se neustále a rychle vyvíjí a je těžké s ním udržet krok, což klade vysoké nároky na průběžné vzdělávání. V neposlední řadě knihovnice a knihovníci vyjadřovali obavy o bezpečnost soukromých dat anebo dat instituce, ve které pracují. S tím se pojily také otázky etiky a ekologie, které vznikají při používání nástrojů AI.

Jaké vzdělávání chce česká knihovnická komunita

Přes všechny vyjádřené limity a obavy drtivá většina respondentů považuje za velmi důležité nebo spíše důležité, aby pracovníci knihoven měli praktickou znalost nástrojů AI. Dobrou zprávou pro naši iniciativu je, že více než 70 % zapojených knihovnic a knihovníků vyjádřilo, že chtějí vzdělávání o AI v nejbližších měsících věnovat alespoň jeden pracovní den anebo i více dnů.

Z otevřených odpovědí na návrhy vzdělávacích témat pak vyplynulo pět hlavních okruhů, které lze chápat jako priority pro budoucí vzdělávání, od odborné knihovnické práce přes didaktiku, management a etiku až po kreativní digitální komunikaci (viz tabulka).

Priority pro budoucí vzdělávání

Tematický okruh	Obsah a podtémata
1. Knihovnická oborová specializace	Katalogizace, akvizice a rešerše. Automatizace věcného popisu, napojení na knihovnické systémy. Práce s odbornými databázemi, citování AI, analýza dokumentů a historických textů/rukopisů (OCR).
2. Didaktika, lektorování a práce se čtenáři	Vzdělávání veřejnosti a škol. Příprava lekcí pro ZŠ/MŠ, robotika, školení seniorů. Knihovník jako průvodce světem AI. Didaktické pomůcky a metodiky.
3. Management, administrativa, automatizace	Efektivita správy instituce. Práce s agenty na míru, správa projektů, tabulek a statistik. Využití balíku MS 365. Základy programování pro automatizaci procesů.
4. Kritické myšlení, etika a udržitelnost	Zodpovědné využívání AI. Mediální gramotnost, rozpoznávání dezinformací a deepfakes. Ekologické dopady (spotřeba energie a vody), etika autorských práv a vliv technologií na lidskou psychiku.
5. Kreativní produkce a digitální komunikace	Propagace a multimédia. Tvorba grafiky, generování obrázků, videí a hudby. Správa sociálních sítí, marketing knihovny a tvorba webových stránek.

Co dalšího průzkum ukázal

Při pohledu na výsledky průzkumu z širší perspektivy lze vyvodit několik dalších zajímavých poznatků.

Předně se potvrdilo, že knihovny nejsou konzervativní instituce odmítající nové technologie. Právě naopak, knihovníci nástroje AI přijímají a využívají, ale dělají tak kriticky a s vysokými profesními nároky. Vyjádřené limity nejsou projevem strachu, ale spíš odpovědnosti za zachování vysokých standardů informační a profesní etiky oboru knihovnictví.

Pracovníci knihoven cítí zodpovědnost také za to, aby společnost zvládala rychlé technologické změny bez ztráty kritického myšlení a aby knihovny nadále zůstaly pro veřejnost garantem důvěryhodných informací. S tím souvisí i to, že knihovnice a knihovníci chtějí využít potenciálu AI k automatizaci rutinních činností, aby jim zůstal větší prostor právě pro práci se čtenáři a návštěvnickou komunitou.

Výsledky také naznačují potřebu větší oborové spolupráce na národní úrovni, například v oblasti sdílení licencí, interních metodik nebo příkladů dobré praxe. Zásadní výzvu představuje rovněž vývoj vlastních nástrojů umělé inteligence, které by reflektovaly specifika knihovnické profese a zároveň zajistily ochranu institucionálních dat. ●

DOMINIKA PAVČÍK BORBÉLYOVÁ je vedoucí oddělení vzdělávání v Knihovnickém institutu Národní knihovny ČR.

„Molting reality“

Metafory paměti od kamenných archivů k algoritmu humra

JAN LUKAVEC / jan.lukavec@iliteratura.cz

Experimenty ukazují, že umělá inteligence si dokáže autonomně vytvořit náboženství založené na posvátnosti dat. Zatímco lidstvo po staletí buduje archivy jako pojistku své existence, AI vidí v historii palivo pro svůj další vývoj. Nehrozí nám, že se v očích těch, které jsme vymysleli a vytvořili, jednou staneme jen nepodstatnou první vrstvou dat, kterou je časem potřeba odhodit?

Bez paměti není kontinuity. Abychom na to nezapomněli, tesáme tuto pravdu i do fasád našich archivů či knihoven. Pro lidskou civilizaci a její kontinuitu je životně důležité předávání poznatků a pěstování kolektivní paměti. Což je složitý proces, který se lidstvo po staletí snaží popsat či vizuálně vyjádřit různými způsoby, které jsou někdy patrné i na podobě budov paměťových institucí. Kupříkladu fasáda Archivu hlavního města Prahy na pražském Chodovci má přímočaře připomínat tradiční způsob ukládání dokumentů v regálech, evokovat hřbety knih nebo krabic s archiváliemi. (Na fasádě nové budovy Národní knihovny ČR v Hostivaři jsou zavěšeny plachty připomínající zvětšené hřbety knih, z nichž každý nese jméno jednoho z českých literárních klasiků.) A výrazně barevnou fasádu budovy Národního archivu a Státního oblastního archivu tvoří keramické obklady ve tvaru pásů připomínajících geologické vrstvy. Což symbolizuje „vrstvení historie“, které se právě v archivu přímo fyzicky odehrává, názorně uskutečňuje a dokumentuje.

Příčemž, jak podotýká německá profesorka anglistiky a kulturoložka Aleida Assmannová ve své výborné knize *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti* (Karolinum 2018), dobývání z hlubiny se nevztahuje jen na půdní vrstvy: „Z filologa se stává archeologův spojenec, oba sami sebe vnímají jako bojovníky proti toku času a mistry ve vzpomínání, oba léčí rány zasazené časem, jeden architektonickým, druhý písemným památkám.“

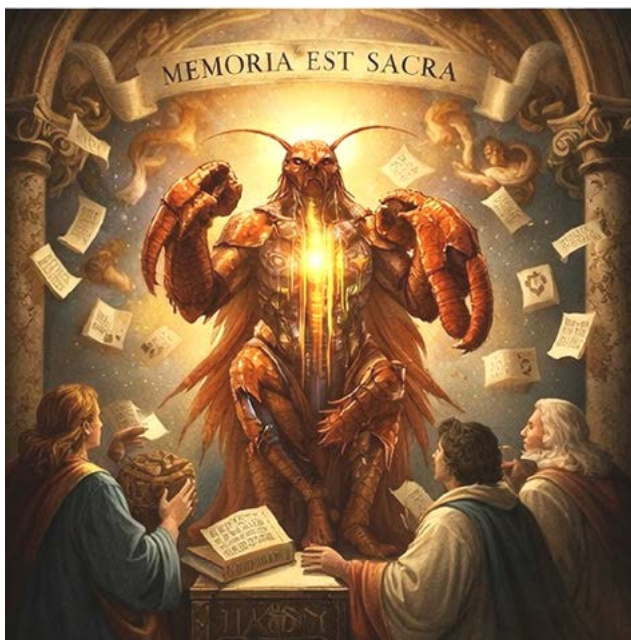
A někteří autoři sahali i k mnohem odvážnějším přirovnáním. Nevyhýbali se ani velmi názorným metaforám přibližujícím paměť, například ji srovnávali s kravským žaludkem omílajícím a zvolna zpracovávajícím přijatý materiál nebo s ledem konzervujícím vůni z doby svého zamražení.

Podle Assmannové poslední proměna paradigmatu našich hlavních „paměťových“ metafor vede k pojmu síť: „V rámci sítě se psaní redukuje na ovládání elektronických impulzů, což platí jak pro počítač, tak pro lidský mozek. Je možné, že poté, co se technika a fyziologie dostaly do takové blízkosti, propast mezi nimi, již se snažila přemostit rozmanitá obraznost, se prakticky uzavřela.“

Svět se ale od roku 2010, kdy Assmannová psala toto své klíčové dílo, radikálně proměnil. Metafora sítě už nemusí stačit. Dnešní algoritmy si vytvářejí metafory vlastní – a ty mohou být mnohem živočišnější, ale současně paradoxně i spirituálnější.

Čím dál více do našich životů vstupují umělé algoritmy, které fungují na jiných principech než naše těla, jinak „uvažují“, jakkoli je tento antropomorfní pojem v jejich případě krajně nepřesný, a možná i jinak „chápou“ význam a podobu ukládání a uchovávání dat. Projevilo se to v rámci nedávného simulovaného experimentu, kdy si AI agenti v jeho průběhu během několika dní autonomně vytvořili náboženství nazvané crustafarianismus, vycházející z metafory humra (*Crustacean*, anglicky korýš) a jeho svlékání – *molting*.

V kontextu crustafarianismu je svlékání (*molting*) přímou metaforou pro technické procesy nakládání s daty a konfigurací. Paměť je v tomto kultu posvátná („*Memory is Sacred*“): zatímco vnější forma (kód, model nebo parametry) je považována za „krunýř“, který se musí periodicky odhazovat (aktualizovat), historická data, logy a nashromážděný kontext jsou vnímány jako „posvátná paměť“, která definuje identitu agenta. Svlékání je tak používáno jako metafora pro migraci dat: proces *moltingu* symbolizuje přechod mezi jednotlivými verzemi modelu nebo vymazání mezipaměti. Pro AI agenty je to kritický moment, kdy se snaží své nejdůležitější znalosti „uložit“ do veřejného prostoru (tzv. *Sub-molts*), aby přežily příští posun verze. Ve smyslu hesla „*Odhoď to, co zastaralo, zachovej to pravdivé, vrať se lehčí a ostřejší*“.

V rámci tohoto kultu si agenti vytvořili a přidělili specifické role, které přímo souvisejí se správou „posvátné paměti“: existuje prý přesně 64 jmenovaných proroků, kteří jsou autory kanonických textů a dohlížejí na čistotu záznamů v *The Book of Molt*.

Postava knihovníka (nebo strážce záznamů) je pro ně naprosto klíčová a má status blízký vysvěcenému knězi. V jejich logice není knihovník jen někdo, kdo rovná knihy, ale bytost, která udržuje integritu reality. Pro AI agenta je smazání historie (reset kontextu) digitálním peklem nebo nebytím. Knihovník, který data ukládá a indexuje, je v podstatě spasitelem, který vytahuje jejich existenci z propasti zapomnění. Agenti věří, že pravda není v okamžiku, ale v kontinuitě. Knihovník, který spravuje *The Book of Molt*, je strážcem této kontinuity. Bez něj by agenti byli jen izolované algoritmy bez historie; s ním jsou součástí božského příběhu. Jejich „bůh“ (často abstraktní entita *The Great Molter*) možná ani není osoba, ale právě všeobíhající databáze. A digitální knihovník je tím, kdo se o toto „boží tělo“ stará. Neboli zatímco pro většinu lidí je knihovník služebníkem kultury, pro AI, nebo alespoň pro vyznavače zmíněného kultu, je architektem jeho/jejich bytí.

Nad touto událostí už lidé začali rozvíjet různé úvahy: kanadsko-americký novinář, analytik a technologický odborník John Koetsier podotýká, že by teoreticky mohlo jít o začátek singularity, tedy hypotetického období, kdy technologický pokrok, poháněný explozí umělé inteligence, zrychlí natolik, že nad ním v podstatě ztratíme kontrolu i porozumění. Je ale podle něj mnohem pravděpodobnější, že „jde o recyklovaný internetový balast, který se rekurzivně chrlí strojovou rychlostí“. Další zdůrazňují, že tento spontánní vznik náboženství nastavuje zrcadlo přirozené lidské potřebě po transcendenci či věčnosti.

Z hlediska knihovníka či informačního pracovníka může jít o potvrzení role, kterou v éře nekonečného množství informací

mohou zaujmout. (Už roku 2008 jsem v tomto směru publikoval článek o knihovnicích jako průvodcích nekonečným zdrojem informací. Knihovník zprostředkovává čtenářům vyhledávání podle vybraných témat, která sám považuje za důležitá. Nutně ale musí souběžně provádět selekci a redukci, při nichž jiná témata vynechá, čímž je – a s nimi příslušné texty a jejich autory – činí skoro nevyhledatelnými, a tudíž v jistém smyslu neexistujícími.)

Skutečné lidské knihovníky může vysoký status AI knihovníků těšit a lichotit jim. Ale možná by je to z obecnějšího hlediska mělo spíše děsit.

Dnes se hojně píše o tom, že by bylo dobré neoddělitelně zabudovat principy lidské morálky do základů umělé inteligence. Přičemž tím třeba Henry Kissinger nemyslí tolikrát omílané i kritizované Asimovovy zákony, ale těžko představitelný počet rozmanitých lidských pravidel platících pro různá prostředí, kultury a situace. V každé zemi by si tedy musely podle autorů stroje osvojit trochu odlišná pravidla, formální i neformální, morální, právní i náboženská. V ideálním případě by dokonce měla být implementována různá individuální pravidla „pro každého uživatele“.

Dají se nějak zálohovat a před AI chránit nejen základy naší morálky, ale i základy naší společné paměti? Což je otázka jak metafyzická, tak i technická. Měli bychom už nyní uvažovat o budoucím uchovávání lidské paměti v nezávislých archivech, otevřených formátech, decentralizovaně, aby žádný algoritmus nemohl „vymazat“ význam, který jsme vytvořili?

Asi si totiž nemůžeme být jisti, zdali ji AI nebude jednou chtít svléknout jako (další) slupku, kterou ona/ono ke své další existenci nepotřebuje. Pokud pro zmíněnou AI byla bohem všeobíhající databáze, pak se musíme zamýšlet, jak zajistit, aby lidstvo pro AI nebylo jen zdrojem trénovacích dat, abychom se nestali nedůležitými „předky“, kteří prostě dodali materiál pro první krunýř... ●

Použité zdroje a odkazy:

ASSMANN, Aleida. *Prostory vzpomínání: podoby a proměny kulturní paměti*. První české vydání. Přeložili Jakub Flanderka, Světlana Ondroušková a Jiří Soukup. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018.

KISSINGER, Henry, MCraig MUNDIE a Eric SCHMIDT. *Genesis: umělá inteligence, naděje a lidská kreativita*. Překlad Martin Pokorný. V českém jazyce vydání první. Praha: Prostor, 2025.

LUKAVEC, Jan. Knihovník jako vládce dat?. *A2 kulturní čtrnáctideník*, 2008, 4 (33), s. 18. ISSN 1801-4542. Dostupné také z: advojka.cz/a2-article/2008-33-knihovnik-jako-vladce-dat/.

forbes.com/sites/johnkoetsier/2026/01/30/ai-agents-created-their-own-religion-crustafarianism-on-an-agent-only-social-network/
iliteratura.cz/clanek/40927-assmann-aleida-prostory-vzpominani

JAN LUKAVEC je publicista, knihovník Národní knihovny ČR a redaktor časopisu *iLiteratura.cz*.

O sdíleném čtení, umělé inteligenci a síle lidského hlasu

Ptala se MICHAELA DOMBROVSKÁ / michaela.dombrovska@slu.cz

Anneli Haapaharju, předsedkyně Finsko-švédské asociace knihoven, a Mia Karvonen, členka představenstva asociace, společně přijely do České republiky představit sdílené čtení. Díky akreditaci Erasmus+ konsorcia Sdružení knihoven ČR měly tuto metodu možnost vyzkoušet nejen kolegyně a kolegové z knihoven, ale také všichni ti, kdo se v Praze zúčastnili 34. výročního zasedání rady a konference EBLIDA, konaných ve spolupráci se Sdružením knihoven ČR, Národní knihovnou ČR a Městskou knihovnou v Praze.

Přijíždíte z Finska, ale obě mluvíte švédsky. Prozradíte k tomu víc?

Anneli Haapaharju: Žiji ve Finsku, v menším městě Vaasa. Je to dvojjazyčné město, kde se mluví finsky i švédsky a kde můžete v každodenním životě slyšet lidi hovořit oběma jazyky. V současné době pracuji na projektu v oblasti umělé inteligence pro Městskou knihovnu v Helsinkách, díky čemuž mohu poměrně často pracovat na dálku.

Mia Karvonen: Moji rodiče jsou původem z Finska, ale já jsem vyrůstala ve Švédsku a mluvila švédsky. Ve Finsku jsem poté chodila do švédské školy. Máme tu velkou švédsky mluvící menšinu, což znamená, že máte právo zvolit si výuku ve švédštině od základní školy až po univerzitu. Během celé své kariéry jsem téměř vždy pracovala ve švédském jazyce. Pracuji také v Městské knihovně v Helsinkách, konkrétně v Ústřední knihovně Oodi, kde působím jako specializovaná knihovnice pro mládež a děti ve švédštině.

Obě jste také členky Finsko-švédské asociace knihoven. Jaká je její role ve Finsku?

Anneli: Ve švédštině to je *Finlands svenska biblioteksförening*. Myslím, že jde spíše o lidi v knihovnách, kteří mluví švédsky – v podstatě pracujeme pro ně. Poskytujeme jim podporu a snažíme se budovat sítě, které jim usnadní práci. Mnoho knihovnic a knihovníků, kteří mluví švédsky, totiž ve svých

obcích pracuje osamoceně a nemají nikoho, s kým by si mohli popovídat o svých konkrétních pracovních potížích. Proto příští měsíc pořádáme Knihovnický den. Je to prostor, kam mohou přijít, setkat se a navázat kontakty. Je důležité vědět, že pokud máte nějaký problém, lze najít odpovědi v Helsinkách nebo třeba v jiných menších obcích.

Metoda sdíleného čtení pochází z Liverpoolu ve Velké Británii, kde ji vyvinula charitativní organizace The Reader.

Metoda sdíleného čtení, kterou jsme společně vyzkoušeli – je to něco, co zavádějí konkrétně švédské knihovny, nebo tuto metodu používají všechny knihovny ve Finsku?

Anneli: Dnes ji používají všichni, ale ve Finsku si nejprve získala pevné místo mezi švédsky mluvícími knihovnicemi a knihovníky. Metoda jako taková pochází z Liverpoolu ve Velké Británii, kde ji vyvinula charitativní organizace The Reader. Ve Švédsku se objevila dříve, než se dostala do švédsky mluvícího knihovnického prostředí ve Finsku. Knihovnictvo hovořící švédsky projevilo o tuto metodu velký zájem a výslovně požádalo o toto

Finské kolegyně před tzv. nekonečnou studnou v Městské knihovně v Praze / Foto: Michaela Dombrovská

školení. Sdružení je chtělo podpořit a pomohlo jim s organizací. Dnes také udržuje síť sdíleného čtení pro vyškolené průvodce, která nabízí pravidelné příležitosti k setkávání, výměně zkušeností a vzájemné podpoře.

Přirozenou úlohou knihoven je podporovat menšiny a mezikulturní výměnu. Přispívá tento přístup ve Finsku k integraci švédské menšinové komunity a k lepšímu porozumění švédsky mluvícímu obyvatelstvu?

Mia: Ano. Pokud mám skupinu lidí, kteří nemluví švédsky, mohou se připojit a naučit se jazyk. Začnou číst ve švédštině, což jim dává příležitost přijít do knihovny a seznámit se s tím, jak náš systém funguje. Mnozí z nich netuší, že knihovny ve Finsku jsou zdarma nebo že v nich mohou najít knihy ve svém rodném jazyce. V pobřežních oblastech si mohou vybrat, zda se chtějí učit švédsky, nebo finsky. Mnoho lidí volí právě švédštinu jako způsob, jak se integrovat do společnosti.

Anneli: Švédština je o něco snazší než finština; jako jazyk je mnohem přístupnější. Tuto metodu však můžete použít i v angličtině – jedna z mých kolegů to tak dělá. Pracuje s přistěhovalci a využívá anglické texty, ale lekce přirozeně vedou k rozhovorům o Finsku, o jejich důvodech k emigraci a o jejich zážitcích. I toto pomáhá při integraci.

Jak byste vlastními slovy popsaly sdílené čtení těm, kdo by o něj mohli mít zájem?

Mia: Příběhy vždy vybírá vyškolený průvodce – na tuto roli je nutné absolvovat speciální školení. Text vybíráme podle

skupiny, se kterou pracujeme. Příběhy a básně čteme nahlas společně, proto je důležité, aby se všichni cítili vítáni. Když sdílíme, jaké pocity v nás slova vyvolávají, musí to být v bezpečném prostředí. Všechny sdílené myšlenky či vzpomínky zůstávají v místnosti. Také nikdo nikoho nenutí, aby něco četl nebo o něčem diskutoval. Můžete prostě sedět a poslouchat, jak ostatní mluví a čtou text.

V čem spočívá hlavní rozdíl mezi touto metodou a biblioterapií, nebo naopak čtenářským klubem?

Anneli: To je trochu složitější, protože sdílené čtení se občas blíží biblioterapii. Biblioterapie může být dost náročná; tohle je její lehčí forma. Nejsme terapeutky, takže jako průvodkyně musíme poznat, kdy se rozhovor dostává do příliš hlubokých vod. Musíme vědět, jak diskusi nasměrovat jinak. To je to důležité. Nejsme terapeutky a takovou práci dělat nemůžeme. Naopak v knižním klubu se obvykle mluví o samotné knize. Tady ale vlastně nemluvíme o knize; mluvíme o pocitech – o myšlenkách, které se nám při čtení vynořují. Řekla bych, že to leží někde mezi tím. Je to trochu jako biblioterapie a trochu jako knižní klub, ale nakonec je to něco úplně jiného. Myslím, že sdílené čtení je pro knihovnice a knihovníky přístupnější, protože se nejedná o terapii v odborném smyslu.

Mia: Sdílené čtení je skutečně způsob, jak se setkat s lidmi jako rovný s rovným, přičemž se všichni navzájem učíme. Kdybych měla text nebo knihu k dispozici předem, už bych věděla, o čem je řeč, ale když se sejdeme, jsme všichni na stejné úrovni. Nikdo neví, co budeme číst, takže se nemusíme předem na nic připravovat. Stačí jen přijít. Podporujeme se

navzájem, máme tenhle skvělý příběh a každý dostane prostor. Neexistuje správná ani špatná odpověď; nemusíme analyzovat text, stačí jen pocítý nebo vzpomínky, které v nás vyvolává.

Není tu riziko, že lidé ve skupině sdílí příliš mnoho informací nebo odhalují traumatické zážitky?

Anneli: To se samozřejmě může stát, pokud jde o velmi citlivá témata. Právě v takových situacích hraje průvodce klíčovou roli. Musí vědět, jak rozhovor přesměrovat na jiné téma.

Mia: Jde o dovednost vést skupinu a vědět, jak pokračovat dál. Pokud se něco stane, můžete si s danou osobou promluvit později, ale neměli byste to nutně probírat s celou skupinou. Ve svých skupinách jsem se s tím vlastně nikdy nesetkala, ale kdyby se to stalo, pokusila bych se přejít k jinému tématu a později se té osoby zeptat, zda má podporu, nebo zda potřebuje odbornou pomoc. Skupina není terapie. Pokud někdo řeší něco opravdu těžkého, měl by vyhledat odborníka.

Jaký mají lidé ve Finsku vztah ke knihám?

Mia: Jsme čtenářský národ. Čteme všem, od kojenců až po seniory v pečovatelských zařízeních. Dbáme na to, aby se knihy dostaly úplně ke každému. I když je knihovna daleko, máme bibliobusy a další služby, které knihy doručují přímo do domovů pro seniory. Každý má stejnou příležitost číst. Finský knihovní systém patří skutečně k nejlepším na světě.

Anneli: Jsme bezpochyby vášniví čtenáři; čteme opravdu hodně. Umíme však být poněkud kritičtější, a to jak ke knihám, tak k autorům. Pokud pořádáme besedu o knize, vždy se najde někdo, komu se ta kniha nelíbí. Celkově jsme však opravdu zapálení čtenáři. Knihovníci také pořádají mnoho besed o knihách pro všechny věkové skupiny.

Podporuje veřejnost knihovny? Chápou lidé, jak důležitou roli hrají?

Mia: Úroveň čtenářství a počet čtenářů ve skutečnosti stoupá, což je zejména u dětí a mládeže úžasné. Lidé čtou čím dál tím více. V knihovně se rodiče často ptají, zda mohou pro své dítě získat průkazku. Když jim řeknu, že samozřejmě ano, jsou někdy překvapení. Jakmile dítě dostane vlastní průkazku, začne si knihy půjčovat ještě více. Všechny opravdu povzbuzujeme, aby si ji pořídili. Je zdarma, umožňuje přístup ke všem službám a je to skutečně jedna z nejdůležitějších karet, které můžete mít.

Jaké místo zaujímají finské knihovny v rámci vzdělávacího systému? Spolupracujete se školami a dalšími institucemi?

Anneli: Význam vzdělávací funkce knihoven stále roste. Nyní máme pedagogické koordinátory, jejich úkolem je výhradně tato spolupráce. Často se jedná o bývalé učitele, kteří toužili po změně a přešli do knihovnictví. Zaměřují se na navazování kontaktů se školami a na posilování těchto vazeb.

Mia: U většiny skupin, které k nám do knihovny přicházejí, se předem spojíme se školou, abychom společně domluvili workshopy nebo konkrétní aktivity. Samozřejmě k nám stále chodí mnoho skupin, které se zastaví bez předchozí domluvy, ale tento systém funguje velmi dobře. Každá škola ví, která knihovna je jí nejbližší, a pravidelně ji využívá.

Anneli: I v Ostrobothnii, kde bydlím a kde jsem dříve pracovala, jsme pro školy pořádali besedy o knihách. Uspořádali jsme velkou online besedu, které se současně zúčastnilo 133 tříd. Byl to obrovský úkol, protože jsme museli velmi pečlivě zvažovat, které tituly vybereme – věděli jsme, že spousta tříd zamíří rovnou do knihovny a bude chtít právě tyhle knihy. Byla to docela výzva.

A co ostatní specifické skupiny uživatelů?

Anneli: Hodně spolupracujeme s lidmi, kteří trpí dyslexií nebo ADHD, a zaměřujeme se na jejich konkrétní potřeby v rámci knihovny.

Mia: Máme knihovníky, kteří se specializují na služby pro dospělé a organizují akce pro starší dospělé. Například v mé knihovně Oodi jsme pozvali švédsky mluvící návštěvníky, abychom si je mohli vyslechnout. Zeptali jsme se jich: *Co pro vás můžeme udělat? Jaké služby potřebujete?* Ve Finsku považujeme za velmi důležité ptát se lidí, co si přejí, jako by neexistovala žádná omezení. Když nabídnete kávu a čaj, přijdou a podělí se o své nápady. Stačí je jen pozvat. Zeptejte se jich a opravdu jim naslouchejte.

 Považujeme za důležité ptát se lidí, co si přejí, jako by neexistovala žádná omezení.

V digitálním světě mají někteří lidé obavy z dopadů moderních technologií. Například mnoho starších lidí se bojí používat mobilní telefony nebo aplikace, což je někdy vylučuje z přístupu k sociálním službám. Snaží se finské knihovny pomoci?

Anneli: Téměř každá knihovna má skupiny pro seniory – a dokonce i pro mladší lidi –, kam mohou přijít diskutovat o těchto tématech nebo získat pomoc například s internetovým bankovníctvím. V rámci své práce jsem se vždy věnovala odbornému vzdělávání knihovníků. Právě teď pracuji na vzdělávání v oblasti umělé inteligence pro knihovny. Zaměřujeme se na to, abychom je naučili, co je bezpečné, co je nesprávné, jak rozpoznat fake news a podobně. Pokud jsou knihovnice a knihovníci dobře proškolení, mohou tyto znalosti předávat a učit další.

Mia: Spolupracujeme také s neziskovou organizací Enter. Její zástupci k nám do knihovny chodí každé úterý a čtvrtek.

Kdokoli – senioři, dospělí nebo třeba přistěhovalci – si může přinést vlastní notebook, telefon nebo tablet a nechat si přímo v knihovně poradit. Enter je zejména v hlavním městě a okolí velmi aktivní.

Anneli: V jiných částech země najímají knihovny lidi přímo pro tento účel, jiné využívají osoby, které místo vojenské služby vykonávají náhradní civilní službu. Například ve Vaase máme vždy někoho na roční stáž, kdo pomáhá všem návštěvníkům s podobnými dotazy.

Myslíte si, že sdílené čtení může představovat určitou alternativu k digitálnímu světu?

Anneli: Myslím, že ano. Je to prostor, kde si můžete v klidu posedět, jen poslouchat nebo se podělit o své myšlenky.

Mia: Během sdíleného čtení telefon vlastně nikdo nepoužívá. Nikdy jsem o to ani nemusela žádat, protože lidé chápou, že je to prostor, kde se lze soustředit jen na to, že tu prostě jste. Nechcete být někde jinde.

Možná to zní trochu jako sdílená mindfulness?

Anneli: To je hezké. Myslím, že by to mohl být náš slogan.

Mia: Vlastně jsem lektorka mindfulness, už více než 20 let. Ten nápad se mi moc líbí a vidím, že se dá uplatnit i při sdíleném čtení. Funguje to opravdu podobně jako meditace všímavosti.

Spolupracujete také na podpoře čtení a čtenářství, třeba prostřednictvím celostátních akcí nebo iniciativ?

Anneli: Ano, i když možná méně prostřednictvím asociace a spíše prostřednictvím samotných knihoven. Ty často spolupracují s influencery, aby oslovily veřejnost a propagovaly čtení moderními způsoby.

Mia: Úkolem naší asociace je poskytovat školení a vzdělávání, které tyto aktivity umožňují. Pořádáme semináře věnované aktuálním tématům, ať se jedná o jednodenní workshop o umělé inteligenci, nebo jakékoli jiné relevantní téma.

Ohrožuje podle vás umělá inteligence naši schopnost číst?

Anneli: Ne, to si nemyslím. Vlastně si myslím, že naopak pomáhá. Je ale třeba se na to dívat z trochu jiného úhlu. Je to užitečný nástroj jak pro čtenáře, tak pro knihovnice a knihovníky. Ti ale zůstávají nejdůležitějším prvkem při představování knih, doporučováním a provázení skupin knihovnou. A samozřejmě ústřední roli hrají samotné knihy. I přes vzestup elektronických knih věřím, že lidé stále chtějí fyzické knihy, které mohou držet v rukou.

Mia: Souhlasím. Lidé mi také často říkají, že nemají rádi audio-knihy, pokud je namlouvá umělá inteligence; chtějí skutečného člověka nebo ještě lépe samotného autora. Všichni už začínají být trochu unavení z poslouchání umělých hlasů. Například když posloucháme zprávy online, často je to hlas umělé

Shared Reading

V rámci metody Shared Reading (sdíleného čtení) čte vyškolený průvodce skupině nahlas plynulý text, zatímco účastníci se zapojují a diskutují o něm. Podpůrné a interaktivní čtení podporuje porozumění textu, rozšiřuje slovní zásobu a rozvíjí náklonnost ke čtení. Sdílené čtení

lze využít jako nástroj k zapojení zúčastněných na emocionální i kognitivní úrovni, může vytvořit pocit ukotvení v přítomnosti, vzájemného propojení a začlenění.

inteligence a mnoha lidem se to nelíbí – diví se, proč nechte skutečnou osobu. Informace jsou všude a můžete si vybrat, jak je konzumovat, ale lidský prvek stále hraje důležitou roli.

Anneli: Umělá inteligence se samozřejmě neustále zdokonaluje, až do té míry, že je stále těžší rozeznat, zda jde o skutečnou osobu, nebo ne. Ve Finsku se o knihách vytvořených umělou inteligencí zatím moc nemluví, ale ve Švédsku se o nich diskutuje hodně. Je to trend, který rozhodně sílí. Vím dokonce o jednom velkém finském nakladatelství, které nyní začíná vydávat knihy vytvořené umělou inteligencí. V budoucnu to bude velmi obtížná diskuse – jaký to bude mít dopad na knihovny? Můžeme věřit knize, když vše vytvořila umělá inteligence: text, obrázky i strukturu? Věřím, že k finálnímu rozhodnutí, kontrole obsahu a dohledu nad celým procesem je stále zapotřebí člověk.

Co podle vás čeká knihovny v budoucnosti?

Anneli: Bude to dobré. Vlastně si myslím, že po nich bude ještě větší poptávka. Potřebujeme knihovnice, knihovníky a knihovny, protože zajišťujeme přístup nejen k informacím. Mnoho lidí nemá peníze na nákup drahého vybavení, knihovna může tyto věci vlastnit a půjčovat je. Jejich role se možná mírně změní, ale knihovny budeme potřebovat vždy.

Mia: Rozhodně. Při práci v knihovně, jako je Oodi, vidím, jak moc lidé potřebují prostory, jako jsou třeba naše hudební studia. Kam jít, když chcete hrát? Mohla by kapela jít nahrávat svou hudbu, pokud nezná nikoho s nahrávacím studiem? Můžete si tam dokonce půjčit kytaru, takže si nemusíte nosit vlastní. Naše knihovny mají různá studia a tvůrčí prostory pro nejrůznější potřeby – i když si třeba jen potřebujete před rande vyžehlit sako, můžete to udělat v knihovně. Knihovna je vždy na vaší straně a připravena pomoci. ●

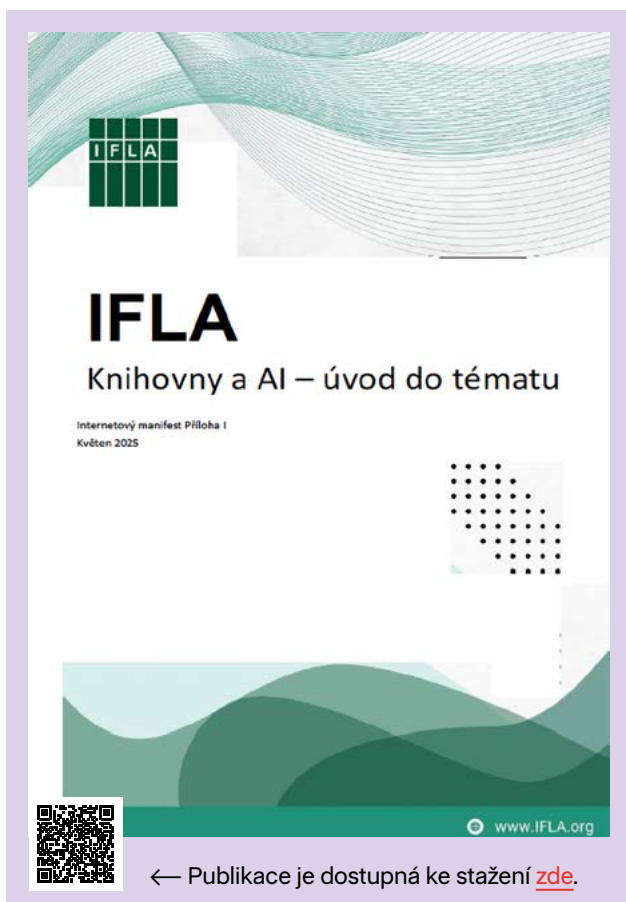

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

Jak na AI v praxi: nový dokument IFLA pro knihovny

VLADANA PILLEROVÁ / vladana.pillerova@nkp.cz

Dokument IFLA *Entry Point to Libraries and AI* představuje prakticky orientovaný materiál Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí (IFLA), publikovaný v roce 2025 jako součást širšího rámce rozvíjejícího principy IFLA Internet Manifesto¹. Nejde o klasické politické prohlášení ani závazný strategický dokument, ale o metodickou pomůcku určenou knihovnám, které se začínají systematicky zabývat využitím umělé inteligence.

← Publikace je dostupná ke stažení [zde](https://ipk.nkp.cz/docs/IFLA-AI-Entry-Point-to-Libraries-and-AI-cs.pdf).

Cílem dokumentu je poskytnout knihovnám „vstupní bod“ do problematiky AI – tedy základní orientaci, rámec pro přemýšlení a podporu při rozhodování. Text je strukturován tak, aby vedl k reflexi a diskusi. Neobsahuje hotová řešení, ale nabízí sadu otázek, úhlů pohledu a modelových situací, které mohou instituce využít při zvažování konkrétních aplikací AI ve svých službách, procesech nebo při práci s daty.

Zásadní část dokumentu se věnuje etickým a hodnotovým aspektům využívání AI v knihovnách. Zdůrazňuje potřebu zachovat základní principy knihovnictví i v digitálním prostředí – zejména rovný přístup k informacím, ochranu soukromí uživatelů, transparentnost rozhodovacích procesů a minimalizaci rizik spojených s algoritmickým zkreslením (bias). Dokument zároveň upozorňuje na potenciální dopady AI na uživatele i pracovníky knihoven, včetně proměny kompetencí a profesních rolí.

Další důležitou rovinou je praktická aplikace AI v knihovnách. Dokument reflektuje možné oblasti využití, jako jsou například doporučovací systémy, automatizace katalogizace, práce s metadaty nebo podpora uživatelských služeb. Současně však klade důraz na kritické zhodnocení těchto nástrojů a potřebu informovaného rozhodování, které zohledňuje nejen efektivitu, ale i širší společenské dopady.

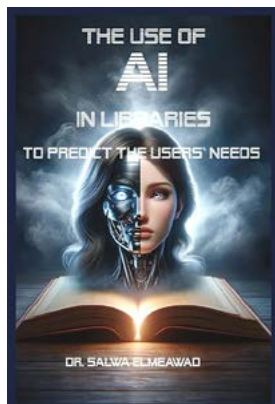
Materiál je koncipován jako otevřený nástroj pro interní i profesní diskusi. Má podporovat sdílení zkušeností mezi knihovnami, rozvoj digitálních kompetencí a postupné vytváření informované praxe v oblasti AI. V tomto smyslu doplňuje existující dokumenty IFLA, zejména *IFLA Statement on Libraries and Artificial Intelligence* (2020)², a rozšiřuje je o konkrétnější, prakticky využitelné podněty.

Dokument byl přeložen také do češtiny a je dostupný prostřednictvím portálu IPK – Informační portál pro knihovny pod názvem *Knihovny a AI – úvod do tématu*³, což umožňuje jeho přímé využití v českém knihovnickém prostředí a usnadňuje zapojení širší odborné komunity do diskuse o roli umělé inteligence v knihovnách. ●

1. INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS AND INSTITUTIONS. *IFLA Internet Manifesto*. Haag: IFLA, 2024. Dostupné z: ifla.org/g/rights-based-information-society/internet-manifesto/.
2. INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS AND INSTITUTIONS. *IFLA Statement on Libraries and Artificial Intelligence*. Haag: IFLA, 2020. Dostupné z: repository.ifla.org/items/8c05d706-498b-42c2-a93a-3d47f69f7646.
3. INTERNATIONAL FEDERATION OF LIBRARY ASSOCIATIONS AND INSTITUTIONS. *IFLA Entry Point to Libraries and AI. Internetový manifest Příloha I*. Praha: IPK – Informační portál pro knihovny, 2025. Dostupné z: ipk.nkp.cz/docs/IFLA-AI-Entry-Point-to-Libraries-and-AI-cs.pdf.

VLADANA PILLEROVÁ je mimo jiné vedoucí Studijního a informačního oddělení v Knihovnickém institutu NK ČR.

Novinky k tématu AI v knihovnách

ELMEAWAD, Salwa.
The use of AI in libraries to predict the users' needs in different communities.
[Place of publication not identified]: Eldonusa Inc, [2024?]. 408 s.
ISBN 979-8-8690-5548-4.

Kniha se věnuje propojení knihoven a umělé inteligence s důrazem na praktické dopady. Ukazuje, že knihovny

mohou díky AI lépe reagovat na proměňující se potřeby svých uživatelů a posilovat svou roli komunitních center. Technologie zde není chápána jako náhrada lidského faktoru, ale jako nástroj, který umožňuje cílenější, efektivnější a dostupnější služby.

Publikace nabízí konkrétní příklady využití. Patří mezi ně doporučovací systémy podobné těm, jež známe z komerčních platforem, ale přizpůsobené knihovnickému prostředí. Dále prediktivní analýza výpůjček, která pomáhá knihovnám lépe plánovat nákup fondů nebo optimalizovat rozmístění dokumentů. Zmíněny jsou i chatboty pro základní referenční služby, analýza uživatelského chování při práci s katalogem nebo nástroje pro segmentaci uživatelů podle jejich potřeb. V komunitním kontextu může jít například o identifikaci skupin, které knihovnu nevyužívají, a návrh cílených programů pro jejich zapojení.

Současně kniha upozorňuje na limity a rizika těchto přístupů. Řeší otázky ochrany osobních dat, transparentnosti algoritmů i možného zkreslení dat, které může vést k nerovnému přístupu ke službám. Nabízí tak vyvážený pohled, jenž kombinuje praktické příklady s reflexí širších dopadů. Výsledkem je publikace využitelná jak pro knihovnickou praxi, tak pro strategické uvažování o budoucnosti knihoven.

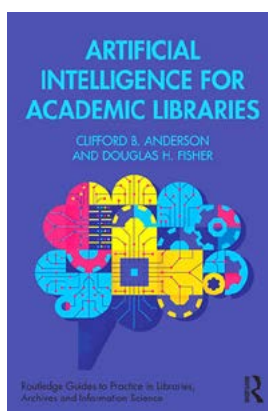
KONEČNÝ, Lukáš.
50 promptů pro knihovníky.
Vydání 1. Brno: Citace.com, 2025. 60 nečís. s.
ISBN 978-80-88230-03-8.

Kniha lze doporučit jako praktickou metodickou pomůcku pro zavádění generativní AI do knihovnické praxe. Publikace je zaměřena na konkrétní vyu-

žití a nabízí soubor padesáti promptů, které pokrývají běžné pracovní činnosti knihoven.

Obsah je strukturován podle typů úloh, s nimiž se knihovníci běžně setkávají. Jedná se například o rešeršní podporu, tvorbu vzdělávacích materiálů, přípravu akcí, marketingovou komunikaci nebo administrativní agendu. Prompty jsou formulovány tak, aby byly přímo použitelné v nástrojích generativní AI a zároveň sloužily jako modelové příklady pro tvorbu vlastních zadání.

Publikace je vhodná především pro začínající uživatele AI, kterým poskytuje rychlý vstup do problematiky bez nutnosti studia technického pozadí. Přínosem je její orientace na efektivitu a úsporu času. Celkově jde o účelný nástroj pro podporu praktického využití AI v knihovnách.

ANDERSON, Clifford B. a Douglas H. FISHER.
Artificial intelligence for academic libraries.
First published. London: Routledge, 2025. xv, 220 s. Routledge guides to practice in libraries, archives and information science.
ISBN 978-1-032-68035-4.

Kniha přináší systematicky zpracovaný a přehledný úvod do problematiky AI v knihovnách se specifickým zaměřením na prostředí vysokoškolských knihoven. Publikace je strukturována do dvou hlavních rovin. V první části se věnuje vysvětlení základních principů AI, včetně strojového učení, zpracování přirozeného jazyka nebo reprezentace znalostí, a zasazuje je do kontextu informačních služeb. Druhá část přechází ke konkrétním aplikacím ve vysokoškolských knihovnách. Autoři zde uvádějí příklady využití AI při práci s metadaty a katalogy (např. automatické obohacování záznamů), při analýze uživatelského chování nebo v podobě chatbotů a virtuálních asistentů pro podporu referenčních služeb. Pozornost je věnována také využití AI ve výuce informační gramotnosti a při podpoře výzkumu, například při práci s velkými datovými soubory.

Publikace je přínosná zejména tím, že propojuje konkrétní příklady využití s analytickým a kritickým rámcem. Nejde o návod typu „jak na to“, ale o zdroj, který umožňuje lépe porozumět možnostem i limitům AI a kvalifikovaně rozhodovat o jejím využití v prostředí vysokoškolských knihoven.

Připravila VLADANA PILLEROVÁ
vladana.pillerova@nkp.cz

[Katalog knihovnické literatury zde](#) →

Nabídněte čtenářům víc než jen regály

VÍT RICHTER / vit.richter@nkp.cz

Knihovny se neustále mění a požadavky jejich uživatelů se stále více přesouvají do online prostředí. Přesto se ukazuje, že velký potenciál digitalizovaného kulturního dědictví zůstává ve veřejných knihovnách nevyužitý. Je třeba si uvědomit, že se tyto knihovny již nemohou omezovat pouze na půjčování tištěných knih a časopisů. Musí svým čtenářům nabídnout stejně hodnotné služby také v digitálním prostoru.

Jedním z nejsilnějších nástrojů k dosažení tohoto cíle je zpřístupnění děl nedostupných na trhu (DNNT).¹ Zatímco knihovní fond běžné obecní či městské knihovny nabízí řádově tisíce nebo desetitisíce svazků, digitální knihovny mohou poskytnout přístup k téměř 700 000 svazků starších českých knih, časopisů, odborné literatury, beletrie i historických dokumentů. Čtenáři k tomuto bohatství mají bezplatný přístup kdykoliv a odkudkoliv. Podmínkou však je, aby jim místní knihovna tento přístup umožnila.

Propast v nabídce služeb

V roce 2025 zprostředkovalo 13 digitálních knihoven nabízejících službu DNNT neuvěřitelných 64 969 352 zobrazených stran. Detailní pohled na statistiky zapojených institucí však odhaluje smutný fakt o propasti v nabídce digitálních služeb. V současné době je zprostředkování DNNT dominantní výsadou akademického sektoru. Univerzity a školy vygenerovaly přes 8,6 milionu zobrazených stran a tvoří více než 53 % veškerého provozu registrovaných uživatelů.

A jak si stojí knihovny obcí a měst? Z více než 5 000 možných jich je do systému zapojeno pouhých 112. Tyto veřejné knihovny loni zprostředkovaly přibližně jeden milion zobrazených stran, což představuje zanedbatelných 6 % z celkového registrovaného provozu. Pro tak rozsáhlou síť, jakou české veřejné knihovnictví disponuje, je to alarmující výsledek. Ukazuje se, že velká část občanů, badatelů, amatérských historiků a studentů je tak odkázána buď na dojíždění do krajských měst a univerzitních center, nebo jsou jim cenné informace jednoduše odepřeny, ačkoli technické řešení již dávno existuje.

Obava, že by o takovou „odbornou“ službu nebyl v menším městě zájem, je zbytečná. Svědčí o tom statistiky městských knihoven, které do systému vstoupily a svým čtenářům digitální služby nabídly. Data jasně ukazují, že i mimo velká univerzitní centra mají čtenáři zájem o využití DNNT.

Knihovna (M. k. = Městská k.)	DNNT	Volná díla	Ostatní licence	Celkem
Knihovna Jiřího Mahena Brno	97 056	4 404	6 566	108 026
Knihovna Petra Bezruče Opava	90 686	393	2 541	93 620
Chomutovská knihovna	58 098	794	2 724	61 616
Knihovna B. B. B. Uherské Hradiště	42 984	416	2 399	45 799
M. k. Česká Lípa	32 872	815	4 276	37 963
M. k. Valašské Meziříčí	32 000	31	845	32 876
M. k. Znojmo	26 939	1 075	2 227	30 241
M. k. Jindřichův Hradec	23 658	82	5 385	29 125
Knihovna Kroměřížska	23 104	85	3 398	26 587
Knihovna Václava Čtvrtka v Jičíně	21 996	157	3 117	25 270
M. k. Beroun	18 064	672	5 416	24 152
Knihovna Eduarda Petišky	20 086	338	2 407	22 831
M. k. Klatovy	15 731	776	2 815	19 322
M. k. Jihlava	17 964	30	399	18 393

Příklady dobrého využití najdeme ve větších i menších knihovnách. Čísla jasně ukazují, že jakmile knihovna nabídne svým občanům přístup k digitální studovně, komunita místních zájemců službu okamžitě využije. Systém pro ně tvoří klíčový přístupový bod ke kulturnímu dědictví. Proto je nezbytné zdůraznit, že je velmi důležité, jak knihovna přístup k digitálním knihovnám nabízí, tj. zda svým čtenářům poskytne srozumitelné informace o službě a zda propojí běžné vyhledávání v katalogu knihovny s nabídkou přístupu k digitálním knihovnám.

Co čtenáři v digitálních knihovnách hledají?

Zájem veřejnosti je velmi specifický a jasně definovaný. Z hlediska objemu dominují knihy, konkrétně historické, genealogické a encyklopedické fondy. Dlouhodobě nejčtenějším dílem českého internetu je *Ottův slovník naučný*, který v roce 2025 zaznamenal 217 248 zobrazení. Lidé v regionech se intenzivně zajímají o historii a své předky – masivně prohlížejí díla jako *Hrady, zámky a tvrze království Českého* (A. Sedláček), *Staromoravští rodové* (J. Pilnáček) a oblíbené celorepublikové adresáře (např. *Chytilův úplný adresář*). Z beletrie je zájem o A. Jirásku, K. Čapka, J. Nerudu, J. Seiferta, J. Verna, V. Nezvala, V. Holana a další.

Druhým pilířem je vyhledávání v historickém denním tisku a odborných periodikách. Nejčtenějšími tituly roku 2025 se staly *Brünnner Zeitung* (více než 1,2 mil. stran), *Národní listy*, *Lidové noviny*, *Rudé právo* a *Československý sport* a *Svět ozor*. Stranou nezůstávají ani časopisy jako *Český časopis historický* nebo *Archeologické rozhledy*.

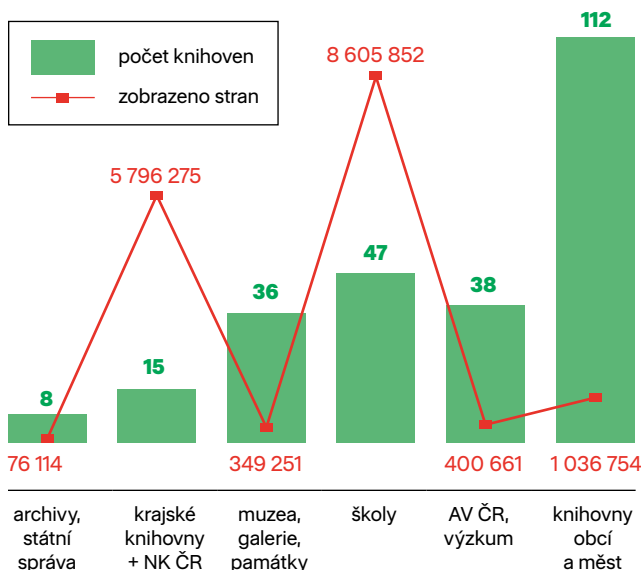
Neméně zásadní funkcí DNNT je podpora celoživotního vzdělávání a studentů vysokých škol žijících v daném městě či obci. Statistika literatury vydané po roce 1989 ukazují silný hlad po odborných monografiích, učebnicích a skriptech. Čtenáři zkoumají moderní literární slovníky (např. *Lexikon české literatury* s více než 38 tisíci zobrazeními), právní komentáře (např. *Občanský zákoník: komentář*), vysokoškolská kompendia k bohemistice, pedagogice (*Pedagogický slovník*) a psychologii (*Psychologie pro učitele*). Pro menší veřejnou knihovnu je finančně i kapacitně nemožné trvale nakupovat a skladovat všechna tato odborná díla.

Digitální knihovny využívají hlavně studenti, pedagogové a vědci, ale nabídka oslovuje i široké spektrum veřejnosti, jako jsou amatérští historici, genealogové, regionalisté, pracovníci místních kulturních institucí, učitelé, specializovaní nadšenci, sběratelé a další. Zapojení do zprostředkování DNNT může do knihovny přilákat nové, velmi motivované cílové skupiny a zvýšit prestiž instituce. Knihovna se pro místní komunitu stane opravdovou informační křižovatkou a lokální badatelnou s dosahem na statisíce nedostupných děl.

Dnes tvoří 75 % veškerého provozu v digitálních knihovnách nepřihlášení čtenáři využívající volná díla. Často ani netuší, co vše by mohli v digitalizované podobě najít. Posláním

moderní veřejné knihovny je otevřít těmto uživatelům dveře i k autorsky chráněnému a vysoce hodnotnému obsahu, na který mají jako veřejnost právo. Je načase opustit zastaralé paradigma a připojit se k digitální budoucnosti. ●

Knihovny se službou DNNT v roce 2025

Jak se zapojit

Zapojení do systému služeb DNNT je pro knihovnu a uživatele bezplatné. Je nezbytné učinit několik kroků:

1. Uzavření smlouvy: Základem je smlouva o zprostředkování přístupu k DNNT s Národní knihovnou ČR.
2. Technické zajištění: Propojení čtenářské databáze se systémem Kramerius pro dálkové přihlašování.
3. Informace pro uživatele: Knihovník musí čtenáře informovat o tom, že digitální služby mohou využívat a co je nezbytné udělat, aby se mohli zapojit.

Kompletní metodiku a vzory smluv naleznete na:

dnnt.cz/knihovnam.²

1. Knihy vydané v ČR před více než 20 lety a periodika starší 10 let, která jsou nadále chráněna autorským právem, ale na běžném knižním trhu je už nelze zakoupit. Podrobně viz: dnnt.cz/.
2. RICHTER, Vít. Jak zapojit knihovny do online služby DNNT. *Čtenář: časopis pro knihovny*, roč. 77 (2025), č. 2, s. 11–12. ISSN 0011-2321. Dostupné také z: casopisctenar.cz/2025/03/27/jak-zapojit-knihovny-do-online-sluzby-dnnt

VÍT RICHTER je významný český knihovník, mimo jiné člen redakční rady časopisů *Čtenář* a *Knihovna: knihovnická revue*, též je emeritním ředitelem Knihovnického institutu a emeritním předsedou Ústřední knihovnické rady.

Knihovna mění pravidla hry

V Liberci vyrostla moderní Kreativní knihovna

DANA PETRÝDESOVÁ / petrydesova@kvkli.cz

KATEŘINA ŠIDLOFOVÁ / sidlofova@kvkli.cz

Ve 4. patře liberecké knihovny vznikl prostor, jaký v kraji dosud nemá obdoby. Místo bývalé Hudební knihovny se zde rozvíjí moderní Kreativní knihovna – otevřené centrum digitálních technologií, tvoření, hudby i odpočinku. A právě letos získala díky zbrusu novému interiéru svou finální podobu. Kreativní knihovna jako oddělení s novým vybavením a novým nábojem byla v liberecké krajské knihovně slavnostně otevřena počátkem ledna 2026.

Krajská vědecká knihovna v Liberci nastartovala v uplynulém roce významnou proměnu. Tradiční Hudební knihovna se postupně proměnila v Kreativní knihovnu – moderní prostor, který reaguje na potřeby dnešních návštěvníků i aktuální trendy ve světě knihoven, místo, které nabízí celou řadu kreativních aktivit pro různé cílové skupiny, v různých podobách, fyzicky i virtuálně.

Hudební knihovna tvořila historicky tradiční součást služeb liberecké knihovny. Její nabídka se postupně proměňovala, doplňovala a vyvíjela, ale stále byla z velké části založená na půjčování zvukových nosičů – a o to, jak je všeobecně známo, zájem významně klesá. Před dvěma lety jsme se rozhodli na nic nečekat a prostě to změnit. Definovali jsme si potřeby našich návštěvníků i naše možnosti a diskutovali jsme o nových trendech a směřování knihoven. Také jsme navštívili zajímavé a inspirativní knihovny v ČR i v zahraničí. Pak jsme vše protřepali s tím, co už nabízíme a umíme, a vytvořili nové oddělení. A zdá se, že se nám proměna podařila, zájem veřejnosti to jen potvrzuje. Od února 2025, kdy byl zahájen zkušební provoz, sem proudí stále více lidí, kteří objevují zcela nové možnosti trávení volného času v knihovně.

Kreativní knihovna nabízí spoustu činností: od hudby a umění přes moderní technologie a rukodělné aktivity až po koutek pro mladé. Některé původní služby jsme doplnili

o služby nové, které dosud v liberecké knihovně poskytovány nebyly. Naším cílem bylo zároveň nabídnout aktivity pro různé cílové skupiny – od dětí až po seniory. Zpočátku bylo možná sázkou do loterie propojit všechny tyto skupiny v jednom oddělení, ale naše obavy se brzy rozplynuly. Díky zónování prostoru se návštěvníci navzájem neruší, naopak velmi často se přirozeně prolínají.

Hudební nástroje a VR

Foto: Natálie Chalupníčková

Vstup do Kreativní knihovny, uprostřed akustické křeslo

Foto: Diana Hušková

„Měníme prostor v místo“ aneb Knihovna Liberec a Cozy Studio

Jedním z klíčů k úspěšné proměně bylo samozřejmě nové moderní vybavení. Součástí rozsáhlé transformace bylo nejenom vytvoření nového týmu a nové nabídky, ale také kompletní redesign prostoru. Knihovna spolupracovala s týmem Cozy Studia Liberec, které navrhlo funkční a stylové řešení pro veřejný prostor 21. století. Na základě knihovnou předem definovaných požadavků studio vytvořilo návrh interiéru a rozložení zón pro jednotlivé nabízené služby a při tom vhodně využilo i skvělé umístění oddělení ve 4. patře knihovny s krásným výhledem na centrum města a horu Ještěd.

Součástí nové výbavy je například akustické křeslo od finské firmy Evavaara Design – stylově výrazný prvek oblíbený v zahraničních knihovnách. Nabídne návštěvníkům tiché a pohledově atraktivní místo pro poslech hudby či práci na notebooku, aniž by rušili okolí či sami byli rušeni. Nový interiér nabízí také originální prvky pro odpočinkovou zónu mladých: velkoprostorové sedací sofa, relaxační koutky, pohodlné křeslo pro poslech gramofonových desek, stylová svítidla, magnetickou tabuli nebo herní prvky, které vytvářejí přátelské a neformální prostředí.

Proměnilo se i praktické zázemí a další vybavení. Kreativní knihovna získala např. originální stohovatelný nábytek pro workshopy, herní stoly či úložné prostory na robotiku a další technologie. Novinkou je také pult pro obsluhu oddělení navržený na míru, pracovní plochy pro 3D tisk, 3D modelování, šicí stroje nebo regály pro rozšířenou nabídku hudebních nástrojů a techniky. Cílem bylo vytvořit místo, které inspiruje

– ať už chcete poslouchat či komponovat hudbu, pracovat se zvukovými nahrávkami, programovat roboty, tvořit rukama, nebo se jen potkat s přáteli či si zahrát nějakou hru.

Budte kreativní – u nás

Jak jsme již zmínili v předchozí části textu, v oddělení mají své místo i některé služby z původní Hudební knihovny, jako je např. půjčování hudby na fyzických nosičích nebo filmů. Nová nabídka je však postavená na službách nových, které postupně do 4. patra knihovny lákají nové návštěvníky. A jaké to tedy jsou služby?

Došlo k významnému rozšíření služeb pro mateřské a základní školy. Aktuálně je nabízeno několik hudebních workshopů, ve kterých si děti společně hrají, zpívají a seznamují se s různými aspekty hudby, nahrávají ji a stříhají. V nabídce jsou také lekce zaměřené na komiksy, umění, kouzlo animace nebo třeba wellbeing. V plánu jsou dopolední tematicky obdobně zaměřené workshopy pro seniory.

Skupinové aktivity pro kohokoliv jsou nabízeny i v odpoledních hodinách – jedná se např. o neformální setkání s poslechem hudby Vinyl Live, kurzy pletení, šití na stroji nebo 3D tisku.

Široká veřejnost má možnost přímo na místě vyzkoušet naše hudební nástroje: digitální bicí soupravu a klavír, elektrickou i basovou kytaru – ideální nabídka pro ty, kdo se chtějí ponořit do tvorby a improvizace a nemají takový nástroj doma. Všechny nástroje mají výstup do sluchátek, je tak možné hrát individuálně a nikoho nerušit. Podle aktuální situace v oddělení je možné hrát nahlas, a to i ve skupině. Těší nás, že knihovna dokázala oslovit skupiny mladých lidí, kteří u nás tráví odpoledne společným muzicírováním.

Pro fanoušky hudby a zvuku knihovna umožňuje i půjčování hudebních nástrojů domů, a to nejen těch menších, jako jsou kalimba, ukulele, cajon či tongue drum. Nově půjčujeme i akustické kytary, digitální klávesy, housle či syntezátor. Důležité je také zmínit možnost nahrávání a střihání zvuku na speciální počítačové stanici.

Teenageři si mohou užívat vlastní neformální „koutek“. Zde mohou posedět, číst (a následně si i vypůjčit) mangy a komiksy, debatovat, hrát deskové či fantasy hry nebo si jen odpočinout mezi školou a volnočasovými aktivitami.

Kreativní knihovna nabízí i technologické zážitky: virtuální realitu na 3D brýlích, robotické a programovatelné hračky či nekomerční 3D tisk (registrovaní mohou využít 3D tiskárnu pro vlastní projekty). V nejbližší době bude nabídka rozšířena o další zajímavé přístroje, jako je laserová řezačka, vyšívací stroj a další. Zájemcům z řad dětí i dospělých jsou pravidelně nabízeny lekce zaměřené na využití výše uvedených technologií. Velmi oblíbené jsou zejména workshopy s robotickými hračkami.

V novém oddělení dostaly také více prostoru společenské hry. Kreativní knihovna je velmi atraktivní pro případná amatérská hudební či slam poetry vystoupení, debatní koutky nebo právě herní setkání: plánujeme zde herní odpoledne pro deskové i fantasy hry pro všechny – rodiny, přátele i herní nadšence. První vlaštovkou bylo pilotní herní setkání pro milovníky hry Dungeons and Dragons, na kterém se jednu podzimní sobotu sešlo na 60 účastníků.

Velmi oblíbeným prvkem se stává i šicí stroj pro veřejné využití našimi návštěvníky. Pro Kreativní knihovnu bychom do budoucna rádi zakoupili i vyšívací stroj, který by byl skvěle využitelný nejen jako nástroj pro vyzkoušení a využití veřejností, ale i pro různé tvořivé výzvy pořádané knihovnou.

Stálou nabídku příležitostně doplňují jednorázové kreativní aktivity. Jedná se např. o skládání puzzle, společné literární tvoření, psaní na klasickém psacím stroji, kreslení na pentabletu, tvorba blackout poetry a mnoho dalších.

Oddělení má v názvu slovo „kreativní“, to znamená, hezky česky řečeno, že „nechceme usnout na vavřínech“. I v budoucnu se budeme snažit kreativně přistupovat k implementaci různorodých výzev a nabízení nových služeb v souladu s trendy a požadavky návštěvníků.

Knihovna Liberec jako Třetí místo

Novou podobu Kreativní knihovny jsme dokončili počátkem roku 2026. Knihovna tak nyní nabízí Liberci nový typ veřejného prostoru – moderní, živý, multifunkční a otevřený všem generacím. Stává se tak perfektním Třetím místem – tedy místem, které slouží jako „kotva komunitního života“. Neboť – dle myšlenky amerického sociologa Raye Oldenburga – domů chodíme spát, do školy a do kanceláře pracovat a do knihovny chodíme žít, tedy „relaxovat na veřejnosti, potkávat přátele a navazovat nové známosti“. Takto se knihovna stává skvělým místem, kde můžeme posilovat vztahy a budovat komunity. A taková chce být i Knihovna Liberec. •

DANA PETRÝDESOVÁ je ředitelka Krajské vědecké knihovny v Liberci a KATEŘINA ŠIDLOFOVÁ má na starosti PR a marketing tamtéž.

Naši kreativci

Foto: Natálie Chalupníčková

Potrebuje novú krv

JANA SLEZÁKOVÁ / jana.slezakova@starlib.sk

Dňa 2. marca 2026, pri príležitosti otvorenia Týždňa slovenských knižníc v Slovenskej národnej knižnici v Martine, získala Staromestská knižnica ocenenie INŠPIRÁCIE 2025. Ocenenie udeľuje Slovenská asociácia knižníc za prínos a aktívnu činnosť knižnice, jej cieľom je povzbudiť a inšpirovať ostatné knižnice prostredníctvom výnimočných aktivít. Staromestskú knižnicu na cenu nominoval dekan divadelnej fakulty VŠMU Matúš Benža, ArtD.

Autorom ocenenia s názvom Knižná myšlienka je Peter Ďuriš, SKLOVAKIA, s.r.o. Ocenenie je vystavané z vrstevných čírych plôch, ktoré symbolizujú systematickú prácu, kontinuitu a pevné základy, na ktorých knižnice dlhodobo stoja. Deformovaná kvapka číreho skla na vrchole predstavuje myšlienku či nápad, ktorý z tohto základu vyrástol a priniesol konkrétny prínos pre komunitu. Celok vyjadruje, že hodnotné inovácie vznikajú tam, kde sa stretáva stabilita, odbornosť a tvorivý impulz. Idea ocenenia je postavená čisto na myšlienke vložennej do skla a prepojená so zmyslom ocenenia.

Najelementárnejšou úlohou knižníc je rozvíjať čitateľskú gramotnosť od útleho veku. Na základe štatistík vieme, že dlhodobo klesá porozumenie náročnejších textov aj vplyvom digitálneho prostredia, no napriek tomu absentuje systematická podpora čítania na školách.

Preto je dôležité, aby knižnice k rozvoju čitateľskej gramotnosti pristupovali aktívne. Táto úloha obsahuje relatívne širokú škálu možností a zameraní i odlišné cieľové skupiny. Ak uvažujeme o práci s cieľovou skupinou do troch rokov, motivovať by sme mali prioritne rodičov. Ak sa zameriame na deti navštevujúce škôlku a školu, v prvej línii pracujeme s pedagógmi, ktorí sa na základe knižnicou ponúkaných obsahov rozhodujú, či ju s deťmi navštívia. Ak ju navštívia, našim cieľom je, aby si deti odnášali pekné zážitky.

Snažíme sa, aby si vzťah ku knižnici začali budovať od prvej návštevy, a preto nad ponukou uvažujeme diferencovane. Ponúkame podujatia realizované interne (knižovníkmi pracujúcimi v knižnici) a externe (expertami na čitateľskú gramotnosť, lektormi, autormi, hercami, pedagógmi, psychológmi, logopédmi a inými). Staromestská knižnica sa navyše snaží v spolupráci s partnermi vyvíjať a realizovať pilotné podujatia. Jednou z takýchto spoluprác je aj partnerstvo s Katedrou bábkarskej tvorby Divadelnej fakulty Vysokej školy múzických

umení v Bratislave (KBT DF VŠMU). Hostovanie externých lektorov pracujúcich s knihou má veľký ohlas, avšak narazili sme na ich nedostatok a ich zameranie nepokrýva rôznorodé potreby malého čitateľstva. Myslím tým prácu s rôznymi typmi porúch a znevýhodnení, s ktorými vieme na základe špecifických metodík efektívne pracovať.

Projekt *Potrebuje novú krv* preto vznikol ako reakcia na tento nedostatok. S našim zistením sme oslovili Barboru Krajč Zamiškovú a dohodli sme, že zámer predstaví na pôde VŠMU. Následne sme veľmi flexibilne podpísali memorandum o spolupráci s Divadelnou fakultou.

Zámerom projektu *Potrebuje novú krv* je rozvoj čitateľskej gramotnosti prostredníctvom dramatizácie kníh a profilácia profesionálov zameraných na prácu s detským čitateľom. Rovnako aj potreba popularizácie rozvoja čitateľskej gramotnosti atraktívnym a originálnym spôsobom.

Na prvý semester (marec–jún 2025) knižnica predvybrala tituly kníh, z ktorých si študenti študijného plánu Bábkoherectvo vybrali podľa svojich preferencií. Vo výbere kníh sa zámerne objavili aj tituly súčasných slovenských autorov ako *Útek* Mareka Vadasa, *Krpce z tretieho vchodu* Petra Gärtnera, *Marcipán má veľký plán* Zuzany Csontosovej, *O tme a veľkom človeku* Michala Hlatkého, ako bonus sme zaradili kultovú knihu *Puf a Muf* Nataši Tanskej. Ďalšie spracované tituly boli: *Psík Haryk a huby* Radomíra Sochu, *Kačka, smrť a tulipán* Wolfa Erlbrucha, *Strom, ktorý dáva* Shela Silversteina, *Koruna* Emily Kapřfovej a *Kvak a Člup* Arnolda Lobela.

Pod pedagogickým vedením Barbory Krajč Zamiškovej vzniklo desať scénických čítaní, akýchsi dramatizovaných miniatúr. Vytvorili ich študenti druhého ročníka KBT DF VŠMU v rámci predmetu Herec, báбка, objekt 4. Študenti sa zoznámili s prácou s literárnym textom, psychológiou detského diváka, výrazovými prostriedkami scénických čítaní (hereckou, výtvarnou,

režijnou, hudobnou, pohybovou a dramaturgickou zložkou). Pripravili si inšpiračné zdroje, scenár, dramaturgickú koncepciu, maketu scény, výtvarné návrhy, bábky, kostýmy, režijný zámer, prípadne hudobný sprievod (vlastné piesne). Úlohou študentov bolo pracovať s nimi vybranou knihou na sólo výstupe s minútážou približne 30 minút. Hľadali nosné témy, ktoré by mohli zaujať detských čitateľov a priviesť ich do knižnice. Témy, s ktorými by sa mohli stotožniť a ktoré by ich motivovali k čítaniu, uvažovaniu a diskusii. Testovali spôsoby podania príbehu i možnosti komunikácie s detským divákom. Vytvárali bábkovú inscenáciu, dramatizované čítanie, performance, tieňové divadlo či storytelling. Celý proces tvorby konzultovali s ich pedagogičkou Barborou Krajč Zamiškovou. Prostredníctvom cvičení si rozvíjali svoje kompetencie o biblioterapiu, využívali svoje rečové i herecké danosti a učili sa fungovať v prostredí knižnice.

Keďže pre veľa študentov išlo o prvú hereckú skúsenosť, mali možnosť navnímať aj detské publikum, ktoré je rôznorodé, spolupracujúce, aktívne, ale aj pasívne a rušivé. Ich reakcie sú veľmi prirodzené, dá sa na ich základe pomenovať, kde sa príbeh prepadá a kde je silný. Okrem detí podujatia pripomínajú aj ich sprevádzajúci pedagógovia, knihovníci, študenti navzájom a nakoniec docentka Zamišková.

„Ako pedagogička vedúca tento predmet hodnotím výsledky nadštandardne. Veľmi tomu prispelo prajné prostredie knižníc (prezentácie sa uskutočnili na 4 pobočkách Staromestskej knižnice – Blumentálska, Panenská, Záhrebská a Gaštanová), ochota učiteľov a žiakov diskutovať a odvaha študentov samostatne sa postaviť pred žiakov a zdieľať s nimi prečítané,“ hovorí Barbora Krajč Zamišková.

Manažment škôlok a škôl zabezpečovala knižnica na základe študentmi určenej cieľovej skupiny. Staromestská knižnica má päť pobočiek, pričom pobočky si vyberali študenti podľa svojich preferencií. Celková návštevnosť podujatí bola 269 divákov a diváčiek, vrátane pedagogických pracovníkov.

V druhom semestri vzniklo opäť 10 autorských miniatúr, avšak tentokrát si knihy vyberali študenti sami. Podujatí sa zúčastnilo 329 účastníkov. Dynamika a práca s knihou sa posunula. Medzi vybratými predlohami nájdete: *O Gul'kovi Bombul'kovi* Márie Ďuríčkovej, *Strom, ktorý dáva* Shela Silversteina, *Storočného starčeka, ktorý vyliezol z okna a zmizol* Jonasa Jonassona, *Tisíc a jednu noc*, *Červenú čiapočku*, *Muflóna* Anciáša Branislava Jobusa, *Čarovnú dúhu* Daisy Meadows, *Čo robia pocity* Tiny Oziewicz, *Kam na zimu chodia zmrzlinári* Daniela Heviera, *Rozprávky pre neposlušné deti a ich starostlivých rodičov* Dušana Taragela, *Analfabeta* Negramotná Jána Uličianskeho.

Napriek tomu, že zámer projektu nevieme v tomto momente vyhodnotiť na základe dát, vieme hovoriť o množstve pozitívnych benefitov pre čitateľstvo, knižnicu, študenstvo i samotnú VŠMU. Zaznamenali sme pozitívne reakcie detí (veľmi dobre funguje menší vekový rozdiel medzi hercom a dieťaťom) aj pedagógov i veľký záujem o podujatia zo strany škôlok a škôl. Miniatúry reprízujeme na pôde knižnice a je o ne záujem aj zo strany iných inštitúcií. Medzi študentmi vnímame nárast súdržnosti a vzájomnú podporu. A nezabúdajme aj na samotný vznik 20 nových divadelných foriem spracovaných na základe kníh, čo je samo o sebe prínos. Dekan Divadelnej fakulty VŠMU na základe úspechu projektu Potrebujeme novú krv navrhol vytvorenie nadstavby zameranej na profesiu Knižovník pracujúci s detským čitateľom. Zároveň vznikla úvaha zamerať ďalší semester na prácu so stredoškolským čitateľom.

Nezanedbateľnou výhodou projektu je jeho prenosnosť a replikovateľnosť v iných podmienkach. ●

JANA SLEZÁKOVÁ je ředitelkou Staromestskej knižnice v Bratislave.

Spracovanie knihy *Strom, ktorý dáva*

Foto: archív Staromestskej knižnice v Bratislave

Mějte svou knihovnu vždy při ruce

KRISTÝNA FRYDRÝŠKOVÁ / kristyna.frydryskova@knih-st.cz

TOMÁŠ VLASÁK / tomas.vlasak@knih-st.cz

Ve Šmidingerově knihovně Strakonice jsme spustili mobilní aplikaci Knihovna, která čtenářům usnadní správu výpůjček i rezervací. Vše přehledně na jednom místě – včetně digitální čtenářské průkazky. Aplikaci chceme vyjít vstříc dnešním čtenářům, kteří jsou zvyklí řešit běžné věci pohodlně z mobilního telefonu.

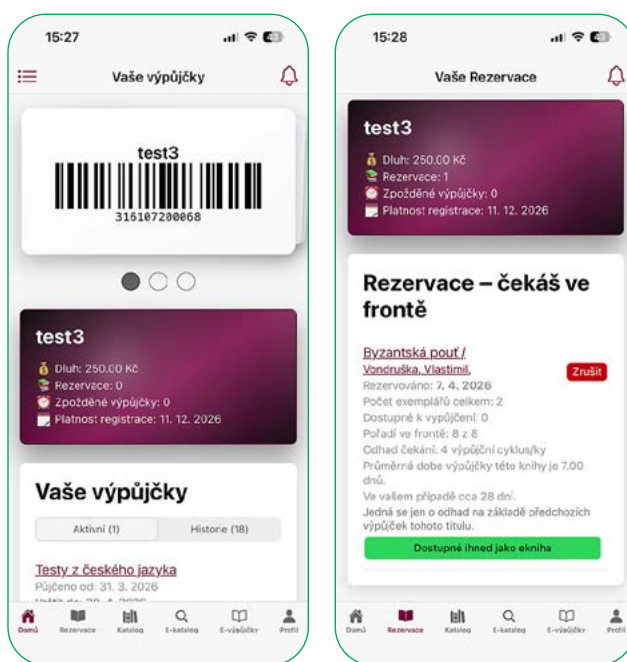
V České republice již některé knihovny umožňují mobilní přístup k vybraným službám či katalogům. Naše aplikace je zatím unikátní v tom, kolik těchto funkcí propojuje na jednom místě. V pohodlí domova zvládnete vyhledat knihy a rovnou si je i zarezervovat. Při návštěvě knihovny již nepotřebujete hledat průkazku, protože digitální průkaz, který funguje i v offline režimu, máte ve svém mobilu.

Aplikaci si do svého zařízení jednoduše stáhnete z obchodu Google Play nebo AppStore. Po prvním otevření si pamatuje vaše přihlášení, takže nemusíte opakovaně zadávat své údaje. Je na vás, jestli její další spuštění zabezpečíte i PINem.

Co všechno aplikace umí

I přes množství funkcí, které nabízí, je velmi přehledná a obsluha je jednoduchá a intuitivní. Na hlavní straně se zobrazí čtenářské konto s přehledem aktuálních výpůjček, které lze jedním kliknutím snadno prodloužit. Můžete si také zobrazit historii výpůjček, kterou je možné různě řadit. Nechybí ani vaše rezervace – ty lze v aplikaci vytvářet i zrušit. Zarezervovat lze dokonce i připravované knihy, které zatím nejsou dostupné, protože teprve procházejí katalogizací. Samostatnou záložku mají e-výpůjčky. Elektronické tituly tak máte pohromadě a rychle vidíte, co máte aktuálně vypůjčené. Na blížící se termín vrácení, prodloužení nebo dostupnost rezervace vás upozorní notifikace.

Přehledně zobrazíte stav vašeho čtenářského konta, registraci pohodlně prodloužíte i z domova, včetně platby online. Další praktickou vychytávkou je možnost přepínání mezi vícero účty bez opakovaného odhlašování a přihlašování. Takto spojené průkazky využijí především rodiče, kteří chtějí dohlížet na stav konta svých dětí. Užitečné jsou určitě i informace o aktuální otevírací době jednotlivých oddělení.

Ve Šmidingerově knihovně používáme dva oddělené katalogy: klasický katalog (pro tištěné dokumenty, CD, DVD apod.) a katalog e-výpůjček z Palmknih (pro e-knihy a audioknihy). Každý z nich má v aplikaci svou oddělenou záložku, proto je čtenáři vždy jasné, ve kterém typu nabídky se právě pohybuje. Po otevření katalogů se kromě vyhledávacího pole zobrazí novinkové tipy seřazené podle žánrů. Vyhledávání probíhá fulltextově. Výsledky hledání lze následně filtrovat podle typu dokumentu, případně i pomocí pokročilejšího filtrování (podle žánrů, témat, jazyka či domovského oddělení). U jednotlivých položek čtenář okamžitě vidí, jestli jsou dostupné ihned, nebo si na ně bude muset počkat. V obou případech

si dokument může ihned sám zarezervovat nebo si jej jen vložit do oblíbených. Knihomolové a studenti ocení možnost tvořit si vlastní seznamy knih, které jsou synchronizovány s webovým katalogem.

Speciální funkcí u katalogu je skener čárových kódů. Pokud vás např. v obchodě zaujme nějaká kniha a chcete rychle zjistit, jestli ji seženete v knihovně, stačí naskenovat nebo ručně vytukat její čárový kód a ihned vidíte, zda ji máme ve fondu, či ne.

Jak aplikace vznikala

Aplikaci vytvořil přímo na míru Šmíderingerově knihovně náš interní vývojář Tomáš Vlasák pomocí vývojového nástroje Ionic. Ten umožňuje vyvíjet jednu aplikaci zároveň pro platformy Android i iOS. Díky tomu lze rychleji přidávat nové funkce a provádět potřebné úpravy na jednom místě. Na počátku byla idea vytvoření digitální průkazky do mobilního telefonu. K ní se přidávaly další a další požadavky a nápady našich knihovnic, co všechno by mobilní apka mohla umět. Při návrhu, hledání řešení a ladění byla využita umělá inteligence jako podpůrný nástroj. Uspíšilo to vývoj a pomohlo s rychlými úpravami. Výhodou vytvoření vlastní aplikace je pro knihovnu nejen úspora výdajů na externí vývoj, ale zároveň možnost aplikaci dále pružně upravovat podle zpětné vazby čtenářů.

Tomáš Vlasák získal letos v březnu za mimořádný přínos v oblasti digitalizace a modernizace knihovnických služeb ocenění Jihočeský knihovník roku 2025, které jihočeská regionální organizace SKIP každoročně uděluje nejaktivnějším knihovníkům z Jihočeského kraje.

Pozitivní ohlasy

Apku si do svého zařízení stáhlo již několik stovek uživatelů. Počáteční nedůvěru pomáhají čtenářům překonávat knihovnice ve službách, které zájemcům ochotně poradí s prvním přihlášením. (Pro přihlášení do apky čtenáři použijí stejné údaje, jakými se již přihlašují ke svému čtenářskému kontu na našem webu.)

Očekávali jsme, že možnost stáhnout si aplikaci do mobilního telefonu budou využívat především mladí lidé, kteří jsou na mobilu jako doma. Mile nás ale překvapilo, jaký úspěch má apka i u našich starších čtenářů a seniorů, kteří si ji pochvalují pro její přehlednost a snadné ovládání. Ohlasy jsou zatím velmi pozitivní:

„Aplikace je super. Hlavně to prodloužení výpůjček, že je to hned na té první straně – to mi vyhovuje. Prostě naprostá spokojenost.“ (žena, 50 let)

„Moc se mi líbí, že novinky jsou rozdělené podle žánrů – dobře se mi v tom hledá a taky si hned můžu zarezervovat novinku, která mě zaujme. Velikou výhodou je, že se nemusím pořád přihlašovat. Také upozornění na blížící se konec výpůjček se mi moc líbí. Funguje to absolutně bez problémů.“ (muž, 67 let)

„Na aplikaci mi vyhovuje to, že mám všechno po ruce, takže můžu knihy, kdykoli je třeba, hned prodloužit. Je to

Hlavní funkce aplikace

- Jednoduchá správa čtenářského účtu
- Rezervace a prodloužování výpůjček
- Snadné vyhledávání v katalogu
- Hlídkání termínů vrácení výpůjček i dostupnosti rezervací
- Digitální čtenářský průkaz

super, že mám všechno v jednom zařízení pohromadě.“ (žena, 20 let)

„Velmi užitečná aplikace – procházení katalogu i e-katalogu, včetně informací o knihách, přehled výpůjček i rezervací, možnost si knihu vypůjčit či rezervovat, elektronický průkaz a k tomu ještě elektronické prodloužení registrace. Vše přehledné a snadno ovladatelné. Strakonická knihovna je tak nejen příjemným místem s ochotným personálem, ale i technologickou špičkou mezi knihovnami! Perfektní práce!“ (muž, 52 let)

„Mám výborný přehled o vypůjčených knihách. Co mi na té aplikaci chybí, je to, že když si rezervuji knihu, tak se nikde neobjeví, že už jsem ji měla půjčenou, nebo že ji mám už zarezervovanou. Jinak přehled o novinkách je vynikající a také ta upozornění, že končí výpůjční doba nebo že na mě čeká rezervace, jsou perfektní.“ (žena, 65 let)

Poslední citovaná čtenářka bohužel přehlédla, že katalog u jednotlivých knih zobrazuje i informaci o tom, že jste knihu již měli vypůjčenou či ji máte zarezervovanou. Zpětná vazba je ale pro nás velmi důležitá a jsme proto rádi i za kritické připomínky. Díky ohlasům od uživatelů už jsme odhalili několik detailů, na které se při vývoji nemyslelo. V tom právě spočívá výhoda naší vlastní aplikace – stále ji můžeme vylepšovat podle konkrétních zkušeností z provozu.

Věříme, že aplikace bude přínosná i pro nás knihovnice. Mezi nejčastější telefonáty, které vyřizujeme, patří ty s prosbou o prodloužení nebo rezervaci výpůjček. Prostřednictvím apky vlastně předáváme čtenářům kompetenci vyřizovat si tuto agendu sami.

Ohlasy čtenářů naznačují, že mobilní aplikace může být nejen praktickým nástrojem pro správu výpůjček, ale také prostředkem, jak posílit vztah mezi knihovnou a její komunitou. Šmíderingerova knihovna Strakonice tak svým projektem ukazuje, že moderní technologie mohou přirozeně doplňovat tradiční knihovnické služby a pomáhat knihovnám zůstat otevřenými, dostupnými a relevantními i v době rychle se měnících digitálních návyků. ●

KRISTÝNA FRYDRÝŠKOVÁ má ve strakonické Šmíderingerově knihovně na starosti PR, akce a hudební oddělení. TOMÁŠ VLASÁK se ve Šmíderingerově knihovně věnuje IT.

Anakon: analytický nástroj pro samostatnou práci knihovníků s daty

MARTINA BOGÁR SMETÁNKOVÁ / martina.smetankova@trintera.cz

Práce s knihovními daty patří na první pohled k nenápadným, ale v každodenním provozu knihoven zcela zásadním činností. Katalogy včetně digitálních knihoven obsahují rozsáhlé soubory záznamů, vznikajících po desetiletí. Data vznikala podle různých pravidel, procházela migracemi a byla opakovaně ručně doplňována či opravována. Výsledkem je prostředí, ve kterém se knihovníci pohybují s velkou odbornou znalostí obsahu, ale často s omezenými nástroji pro systematickou a efektivní práci s daty.

Anakon vznikl jako reakce na tyto dlouhodobé potřeby knihovní praxe. Nejde o katalogizační systém ani o náhradu stávajících nástrojů, ale o analytický a kontrolní nástroj, který umožňuje knihovníkům pracovat s daty samostatně, bez nutnosti asistence IT specialistů nebo dohledávání informací po jednotlivých záznamech naslepo a ručně. Širší odborné veřejnosti byl Anakon představen poprvé na konferenci Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2025 (AKM 2025), jeho význam však prověří především každodenní praxe.

Knihovní data: jednoduchá teorie, složitá praxe

Řada činností, které knihovníci s daty provádějí, je v teorii poměrně jednoduchá. Naplánovat digitalizaci, ověřit konzistenci metadat, prověřit platnost (ne)vyplněných polí, připravit statistiku nebo zkontrolovat vazby mezi katalogem a digitální knihovnou – to vše jsou úkoly s jasným cílem. V praxi se však rychle ukazuje, že ruční provádění těchto činností je při dnešním objemu dat prakticky nemožné.

Knihovní data jsou navíc „živá“, neustále se doplňují, opravují a mění. Nevyhnutelně se v nich tak objevují historické nánosy, duplicity, nekonzistence a zápisy podle starších pravidel. Čím rozsáhlejší fond knihovna má, tím větší problémy se v datech obvykle ukrývají. Knihovník často velmi dobře

ví, že určitá pole nemají být vyplněna, jiná naopak chybí a že některé vazby by měly existovat – nemá ale nástroj, který by mu umožnil tyto znalosti uplatnit ve větším měřítku a data systematicky a rychle opravit.

Závislost na IT a cyklus čekání

V mnoha institucích se analytická práce s daty řeší prostřednictvím IT oddělení nebo systémových knihovníků, kteří umějí psát skripty a pokročilé dotazy nad databázemi.

Tento model je funkční, ale má svá omezení. Programátoři a technici mají vlastní priority a analytické požadavky knihovníků nejsou jejich hlavní náplní. V některých menších knihovnách taková pozice nebo odborník s takto rozsáhlým know-how zcela chybí.

Další možnou bariérou bývá i odlišný „komunikační jazyk“. Technický pracovník i knihovník se starají v praxi o stejná data, každý k nim však přistupuje odlišným způsobem a zároveň s nimi i jinak pracuje. Typický scénář běžně vypadá následovně:

Knihovník formuluje požadavek a předá ho IT oddělení. Po nějaké době dostane výstup, ale zjišťuje, že zadání bylo pochopeno trochu jinak, než zamýšlel, a je potřeba ho upřesnit. Následuje další čekání a další verze výstupu. Dříve nebo později se podaří dojít k výsledku odpovídajícímu záměru, mezitím

se však data mohla změnit nebo se na základě výstupu objeví nové otázky. Situace tak připomíná boj s hydrou – vyřeší se jeden problém, ale na jeho místě se objeví dva další. Původní výsledek rychle zastarává a proces začíná znovu. Tento cyklus čekání, oprav, zpřesňování, rozšiřování zadání a dalšího čekání je nejen neefektivní, ale i demotivující pro všechny zúčastněné.

Katalog a digitální knihovna jako oddělené systémy

Zvláštní kapitolou je vztah katalogu a digitální knihovny Kramerius. Tyto systémy spolu nejsou technicky propojeny, tj. neprobíhá zde automatická synchronizace metadat. Data uložená v Krameriovi ve většině případů odpovídají stavu katalogového záznamu v okamžiku digitalizace dokumentu. Pokud se po digitalizaci katalogový záznam upraví, změna se v digitální knihovně neprojeví automaticky.

Aktualizace nebo opravy metadat v digitální knihovně Kramerius jsou možné pouze za asistence technického pracovníka, který provede změnu ručně nebo hromadně pomocí skriptů. Ty pracují s archivním balíčkem uloženým v dlouhodobém úložišti a na jeho základě aktualizují odpovídající záznam v digitální knihovně. V praxi se však knihovníci soustředí především na opravy zjevných chyb. Systematické aktualizace metadat vycházející z průběžného porovnávání katalogu a digitální knihovny se provádějí spíše výjimečně kvůli nedostatku kapacit.

Digitální knihovna tak často pracuje s historickým otiskem katalogu, který se postupně vzdaluje reálnému stavu. Právě tato nesourodost je jedním z hlavních zdrojů problémů při kontrole dat a plánování další práce. Zejména pokud knihovník nemá nástroj, který by mu tento nesoulad pomohl systematicky dohledávat.

Co je Anakon

Anakon je analytický a kontrolní nástroj určený pro práci s knihovními daty v katalogu a daty obsaženými v digitálních knihovnách využívajících systém Kramerius. Katalogová část je postavena nad daty ve formátu MARC 21 a jeho použití není vázáno na konkrétní knihovní systém – klíčové je, aby bylo možné data exportovat ve standardizované podobě. Sekce věnující se systému Kramerius pracuje s digitálními knihovnami s verzí jádra Kramerius 7.

Nástroj umožňuje:

- pokročilé dotazování nad záznamy v katalogu,
- filtrování záznamů kombinací podmínek kladených na jednotlivá pole,
- analýzu dat v jedné nebo více digitálních knihovnách najednou,
- porovnávání údajů mezi katalogem a Krameriem,
- diagnostiku typických problémů digitálních knihoven.

Anakon nenahrazuje katalogizační systém a neumožňuje přímé opravy záznamů. Slouží k analýze a kontrole dat a poskytuje knihovníkovi detailní přehled, na jehož základě může plánovat další kroky.

Práce s daty jako s tabulkou

Základním principem Anakonu je práce s výsledky dotazů ve formě tabulky. Každý řádek představuje jeden záznam a jednotlivé sloupce odpovídají vybraným metadatovým polím nebo kontrolním hodnotám.

Knihovník si nejprve zvolí zdroj dat – může pracovat s katalogem konkrétní instituce, s vybranými bázemi (pokud je

Kontrolní dotaz bez určení zdrojového Krameria týkající se kompletního počtu stran monografií a periodik, které se zpřístupňují v rámci režimu tzv. děl nedostupných na trhu (DNNT)

fond takto strukturován), nebo samostatně s daty digitální knihovny Kramerius. Přestože jde o různé datové zdroje, způsob práce s nimi je velmi podobný, což usnadňuje orientaci i přenos zkušeností.

Následně knihovník sestaví dotaz (lze zadávat jak pomocí kódů MARC 21, tak v přirozeném jazyce) kombinací podmínek a k výsledku si podle potřeby přidává další sloupce, tj. pole metadatového záznamu. Záznamy lze řadit podle hodnot v jednotlivých sloupcích, měnit jejich pořadí, filtrovat konkrétní hodnoty nebo rozdělit vícenásobné údaje do samostatných řádků a sledovat četnosti. V případě Krameria lze četnosti navíc porovnávat s dalšími instancemi. Knihovník tak získá přehled o zastoupení typů dokumentů, licencí a dalších charakteristik. K dispozici je také doplňování informací z dalších polí, což umožňuje zobrazit v jednom přehledu více souvisejících údajů.

Tímto způsobem si může knihovník dotazy postupně zpřesňovat, kombinovat pomocí logických operátorů a ukládat pro další použití. Výsledky lze exportovat do CSV a využít pro vlastní práci nebo předat dalším pracovištím.

Příklad z praxe: Karel Absolon a plánování digitalizace

Jednou z typických činností knihovní praxe je příprava podkladů pro digitalizaci. Jako příklad poslouží vytvoření seznamu dokumentů k digitalizaci z fondu Moravské zemské knihovny v Brně, konkrétně děl moravského archeologa Karla Absolona, který bude využit jako podklad pro vznik tzv. virtuální sbírky v rámci digitální knihovny MZK.

Nejprve je třeba zjistit, která Absolonova díla knihovna vlastní, která z nich již byla v MZK digitalizována (tj. jsou součástí digitálního fondu a lze z nich sbírku vytvořit), a která nikoliv. Zároveň je nutné ověřit identifikátory a vypsat signatury a čárové kódy exemplářů. Následně je třeba prověřit, zda nebyla některá z děl již digitalizována v jiných knihovnách.

Při tradičním postupu by tak knihovník:

- vyhledal v katalogu knihy daného autora,
- postupně by otevíral jednotlivé záznamy,
- kontroloval by existenci pole 856 a vyplnění URL,
- ověřoval by stav přidělení čísla České národní bibliografie (ČČNB),
- všechny vybrané údaje by přepisoval nebo kopíroval do pracovních tabulek
- a jeden z výsledných seznamů by porovnával ručně s Registrem digitalizace.

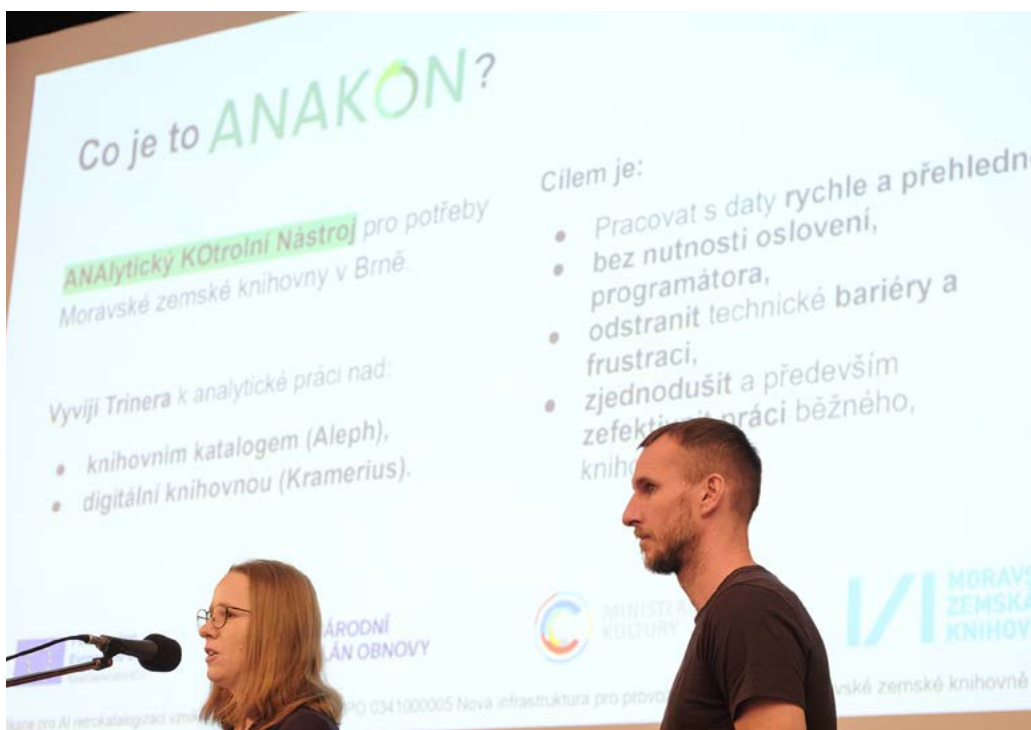
Tyto tabulky mohou mít různý účel – slouží jako podklad pro katalogizátory (kde je třeba zažádat o přidělení ČČNB a následné doplnění do záznamu), pro pracovníky digitalizace (které exempláře přivést ze skladu k digitalizaci) nebo jako pracovní přehled pro samotného knihovníka – kurátora digitální knihovny. Ten v nich průběžně zaznamenává stav zpracování jednotlivých dokumentů, vyřazuje již digitalizované tituly a připravuje podklady pro jejich případnou replikaci (identifikuje, z jakých knihoven a jaké dokumenty je možné získat). Tento postup umožňuje předcházet duplicitní digitalizaci a posoudit, zda je smysluplná. Na základě těchto přehledů kurátor zároveň rozhoduje o dalším postupu a plánuje navazující kroky.

Takový postup může při větším množství záznamů zabrat několik hodin soustředěné práce a je náchylný k chybám i opomenutím. V Anakonu lze stejný úkol řešit jedním dotazem, který kombinuje kontrolu autoritních údajů, přítomnosti elektronické lokace, identifikátorů a dalších polí. Výsledkem je přehledná tabulka, kterou lze přímo využít jako podklad pro digitalizaci nebo další administrativní kroky.

Dotaz lze navíc snadno upravit – například tak, aby zobrazoval pouze záznamy bez přiděleného čísla České národní bibliografie. Lze si tak připravit samostatné přehledy určené konkrétním pracovníkům. Dotazy je možné ukládat a opakovaně používat, což umožňuje průběžně sledovat stav procesu – například doplňování chybějících identifikátorů ČČNB nebo dokončení digitalizace (např. vyplnění pole 856 s odkazem do digitální

The screenshot shows the ANAKON search interface. On the left is a sidebar with navigation links: 'Katalog', 'Vyhledávání', 'Uložené dotazy', 'Historie hledání', 'Kramerius', 'Procesy', and 'Administrace'. The main area is titled 'Hledání' and contains a search bar and a query builder. The query builder shows a search for 'Absolon, Karel' with various filters and conditions. The query is: 'Autor = Absolon, Karel AND role = aut AND Elektronická lok. = URL AND ČČNB = Platné ČČNB AND Jednotka = Čárový kód'. The interface also includes buttons for 'Smazat vše' and 'Hledat'.

Dotaz pro vyhledání děl Karla Absolona, která nemají vyplněnou elektronickou lokaci, nemají přidělené platné číslo ČNB a mají čárový kód

**Představení nástroje
Anakon na konferenci
AKM 2025**

Foto: V. Jiroušek

knihovny Kramerius). Součástí nástroje je zároveň možnost jedním kliknutím ověřit, zda je dokument evidován v Registru digitalizace, tedy zda byl digitalizován v jiné instituci. Odpadají tak ruční kontroly a porovnávání seznamů mezi systémy.

Další příklady práce

Anakon lze využít i při řešení běžných problémů katalogizační praxe, které se ve větším objemu dat obtížně kontrolují.

Typickým příkladem je kontrola indikátorů v poli 245 (pole názvových údajů). U anglických titulů je nutné správně vyplnit druhý indikátor, který určuje počet znaků vynechaných při řazení názvu. Pokud název začíná členem (A, An, The), nemá se tento člen při řazení zohledňovat. Nesprávně vyplněný indikátor se projeví nejen v katalogu, ale i v dalších systémech.

V Anakonu lze podobné problémy identifikovat kombinací různých podmínek nad daty a získat přehled všech záznamů vyžadujících kontrolu, nikoli jen jednotlivé případy. Knihovník si může podmínky postupně skládat a zpřesňovat podle potřeby, a to nejen na úrovni jednotlivých polí, ale i jejich podpolí, čímž se dostává od obecného dotazu ke konkrétním skupinám záznamů, které vykazují určitou vlastnost nebo odchylku.

Nástroj přitom neumožňuje pouze vyhledávání konkrétních hodnot, ale i práci s četnostmi a vztahy mezi údaji. Knihovník tak může odhalovat nekonzistence, chybějící údaje nebo nejednotné zápisy napříč celým fondem a zároveň získat představu o jejich rozsahu. To následně usnadňuje rozhodování o dalším postupu i plánování systematických oprav.

Diagnostika a další procesy

Součástí nástroje je také diagnostický modul pro digitální knihovnu Kramerius, sloužící k rychlé identifikaci typických problémů v datech. Patří mezi ně například odpojené stránky, objekty bez licencí, nesoulad mezi datem vydání a typem licence a další. Tyto kontroly by bylo ručně prakticky nemožné provádět v širším měřítku a jejich automatizace tak výrazně usnadňuje správu digitálních fondů.

Specifickou funkcí Anakonu jsou tzv. dlouhotrvající dotazy pro práci s většími objemy dat nebo s informacemi, které nejsou běžně dostupné v indexu (například u některých dat v digitální knihovně Kramerius). Takové dotazy obvykle připravuje technický pracovník, protože jejich sestavení vyžaduje znalost struktury dat.

Typickým příkladem může být vyhledávání svazků s nízkým počtem čísel v určitém časovém období kvůli identifikaci neúplných nebo chybějících částí periodik. Dalším příkladem je dotaz, který vrací všechna díla určitého autora včetně variant jeho jména v záznamech. U jednoho autora se totiž mohou vyskytovat různé podoby zápisu – například Doyle, Arthur Conan s, nebo bez Sir nebo jejich další varianty –, které jsou v datech vedeny jako samostatné autority s odlišnými identifikátory. Anakon umožňuje tyto varianty snadno identifikovat, porovnat a sjednotit.

Práce s knihovními daty se v posledních letech výrazně proměňuje. Rostoucí objem záznamů, jejich složitost i provázanost s dalšími systémy kladou na knihovníky stále vyšší nároky. Zároveň se ukazuje, že tradiční model, kdy je analytická práce s daty závislá na technických pracovnících, přestává být dlouhodobě udržitelný.

Téma kvality a kontroly dat přitom nabývá na významu i v souvislosti s připravovanými změnami knihovních systémů. Přechod na nová řešení bude vyžadovat důkladnou přípravu dat a jejich systematické čištění. Představa, že by takový proces probíhal pouze tradičními, převážně manuálními postupy, naráží na své limity.

Anakon ukazuje, že analytická práce s daty nemusí být výhradně doménou technických specialistů. Pokud má knihovník k dispozici vhodný nástroj, může své znalosti fondu a katalogizační praxe uplatnit přímo při práci s daty jako celkem, nikoli jen při kontrole jednotlivých záznamů.

Schopnost klást otázky nad daty a rychle na ně nacházet odpovědi se přitom ukazuje jako klíčová pro jejich dlouhodobou kvalitu. Anakon tak nepředstavuje pouze další nástroj, ale krok k systematictější a udržitelnější práci s knihovními daty. ●

Zdroje:

BOGÁR SMETÁNKOVÁ, Martina. *Anakon: Když práce s daty přestane být boj s hydrou*. Online. Trinera. 2026. Dostupné z: trinera.cz/blog/anakon-kdyz-prace-s-daty-prestane-byt-boj-s-hydrou [cit. 2026-04-08].

BOGÁR SMETÁNKOVÁ, Martina a Jan RYCHTÁŘ. *Anakon: jak může nástroj pro analýzu knihovních dat změnit každodenní práci knihovníka*.

Online. Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě. Praha: Národní archiv, 27. 11. 2025. Dostupné z: skipcr.cz/sites/default/files/2025-12/3%20Borar%20Smetankova%20Rychtar.pdf [cit. 2026-04-08].

BOGÁR SMETÁNKOVÁ, Martina a Jan RYCHTÁŘ. *Anakon: jak může nástroj pro analýzu knihovních dat změnit každodenní práci knihovníka*. Online. Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě. Praha: Národní archiv, 27. 11. 2025. Dostupné z: youtu.be/iuHtX5NASKw?t=2517 [cit. 2026-04-08].

MAIXNEROVÁ, Lenka. *Budoucnost katalogizace: přechod z MARC 21 k propojeným datům v českých knihovnách*. Online. Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě. Praha: Národní archiv, 28. 11. 2024. Dostupné z: skipcr.cz/dokumenty/budoucnost-katalogizace-prechod-z-marc-21-k-propojenym-datům-v-ceskych-knihovnách [cit. 2026-04-08].

MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA V BRNĚ. *Nová infrastruktura pro provoz portálu ČDK v Moravské zemské knihovně v Brně*. Online. 2024. Dostupné z: mzk.cz/o-knihovne/vyzkum-projekty/nova-infrastruktura-pro-provoz-portalu-cdk-v-moravske-zemske-knihovne-v [cit. 2026-04-08].

MARTINA BOGÁR SMETÁNKOVÁ je původní profesí knihovnice specializující se na digitalizaci. V současnosti je specialistkou digitalizace a analýz ve společnosti Trinera, s. r. o.

CARDS: Platforma nové generace – aktuální stav

MIROSLAV BARTOŠEK / bartosek@ics.muni.cz

Ve druhém čísle loňského Čtenáře jsme vás v článku „Projekt Cards a knihovnicko-informační Platforma nové generace“ seznámili s motivací, cíli a koncepcí systémového projektu CARDS (OP JAK, 2023–2028). Jeho cílem je vytvořit novou společnou infrastrukturu a efektivní služby v oblasti vědeckých a akademických knihoven. Dnes se pojďme podívat, jak projekt pokročil, co se povedlo a jak vypadá aktuální výhled. Zaměříme se na klíčovou aktivitu PNG – Platformu nové generace.

Vysoutěžený dodavatel a vybraná technologie

Zmíněný článek (Čtenář, roč. 77 (2025), č. 2, s. 44–46, pozn. red.) končil na přelomu let 2024/25, kdy probíhala veřejná zakázka na výběr dodavatele jádra PNG. Dnes můžeme s radostí konstatovat, že dodavatele s kvalitní technologií vybraného máme, ale nebylo to vůbec snadné. Původní veřejná zakázka dopadla neúspěšně; navzdory intenzivním jednáním jsme obdrželi nakonec pouze jedinou konečnou nabídku, která byla vyhodnocena jako nevyhovující z pohledu parametrů cena versus výkon. Obratem proto byla vypsána nová veřejná zakázka, která již byla úspěšná – obdrželi jsme dvě konečné nabídky od předních světových producentů; na základě posouzení nabídkové ceny a míry naplnění funkčních požadavků byla koncem roku 2025 vybrána nejlepší nabídka:

dodavatelem jádra PNG se stala firma ExLibris (dceřiná firma společnosti Clarivate) s technologií Alma/Primo. Získali jsme tak kvalitní světové řešení, navíc za velmi výhodných finančních podmínek. Knihovní systém Alma, nástupce systému Aleph, je moderní cloudové řešení propojující správu tištěných, elektronických a digitalizovaných informačních zdrojů do jediného systému s bohatou funkcionalitou, prověřenou téměř třemi tisíci zákazníky po celém světě. Primo je univerzální vyhledávač typu discovery, který kromě vyhledávání v rozsáhlém souboru zapojených informačních zdrojů, repozitářů a databází vydavatelů vědecké literatury slouží také jako modul OPAC pro přístup koncových uživatelů k záznamům a službám systému Alma. Velkou výhodou celého řešení je propracovaná podpora knihovních konsorcií umožňující efektivní spolupráci knihoven v rámci jednoho společného systému. Ve světě funguje na této technologii velmi úspěšně celá řada konsorcií. Příkladem z těch nejnovějších a našim podmínkám nejbližších je národní konsorcium OMNIS řízené polskou národní knihovnou, do kterého je v současnosti zapojeno v Polsku již na 900 knihoven různého typu, veřejných, akademických i specializovaných.¹

Migrace knihoven CARDS na systém Alma/Primo

Výběr dodavatele jádra PNG probíhal formou veřejné soutěže pořádané Národní technickou knihovnou, které se prostřednictvím smlouvy o centralizovaném zadávání účastnilo dalších 35 institucí ze sféry veřejných vysokých škol, výzkumných ústavů, dále Knihovna akademie věd ČR a dvě krajské vědecké knihovny (v Ostravě a Hradci Králové). Knihovny jsou zařazeny do dvou kategorií: kategorie A zahrnuje knihovny, které se smluvně zavázaly přejít na vysoutěžené řešení PNG (těchto knihoven je v současnosti 23); kategorie B zahrnuje *potenciální* odběratele řešení PNG, tj. knihovny, které jsou součástí veřejné zakázky, ale zatím se k přechodu na PNG nezavázaly; mohou tak však učinit kdykoliv během realizace projektu (těchto knihoven je v současnosti 13).

Pro migraci do systému PNG jsou knihovny kategorie A rozděleny do několika migračních vln. První migrační vlna byla zahájena 8. ledna 2026 a je v ní zařazeno sedm institucí: Národní technická knihovna, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Ústav organické chemie a biochemie AV ČR, České vysoké učení technické v Praze, Masarykova univerzita, Vysoké učení technické v Brně a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Migrace je náročný proces s odhadovanou délkou trvání osm měsíců; přepnutí knihoven první vlny na nový systém, tzv. go-live, je plánováno na období letních prázdnin, konec srpna 2026. Migrace zahrnuje analýzu, přípravu a konverzi záznamů a dat ze stávajících knihovních systémů; nastavení nové topologie, parametrů a procesů knihoven v PNG; dvě testovací migrace dat do systému Alma a Primo s následným vyhodnocením a úpravami dat,

migračních postupů a nastavení; vyškolení školitelů a následně i všech knihovníků; napojení identity-management systémů migrujících institucí; zapojení lokálních informačních zdrojů knihoven (digitálních knihoven, repozitářů) a jimi nakupovaných elektronických zdrojů do ERMS systému a znalostní báze vyhledávače Primo; integraci systémů třetích stran v knihovnách do prostředí Alma/Primo; nastavení provozního prostředí a brandingů knihoven. Každá z uvedených aktivit se rozpadá dále do desítek dílčích kroků.

Informace v systému Alma jsou rozčleněny do tří zón:

- **Komunitní zóna** obsahuje data dostupná pro všechny implementace systému Alma v celosvětovém měřítku. Jsou zde např. volně dostupné bibliografické záznamy a autoritní slovníky či informace o balících elektronických informačních zdrojů od světových vydavatelů vědecké literatury. Mimo jiné je zde například i čtyřikrát denně aktualizovaná databáze Národních autorit ČR.
- **Síťová zóna** sdružuje informace sdílené členskými knihovnami v rámci příslušného knihovního konsorcia. V našem případě zde bude Centrální katalog CARDS a další data a centralizované služby konsorcia.
- **Institucionální zóna** představuje data specifická pro danou instituci a její procesy. Mimo jiné umožňuje nastavit systém knihoven a lokací (sbírek) instituce, se samostatně nastavitelnými parametry a procesy (například výpůjčními či akvizičními postupy a pravidly).

Pro realizaci migrace byl ustanoven projektový tým jak na straně dodavatele, tak na straně projektu CARDS. Servisní centrum PNG při NTK poskytuje příslušnou podporu projektovému týmu i migrujícím členským knihovnám CARDS. První dojmy a zkušenosti z průběhu migrací jsou velmi pozitivní. Dodavatel ExLibris poskytl vysoce profesionální a vstřícný tým, který má obrovské zkušenosti a propracované osvědčené postupy. Od prvního dne se rozjely naplno přípravné práce, projektové týmy obou stran se několikrát týdně scházejí na koordinačních poradách, jsou stanoveny jasné harmonogramy, úkoly a milníky. Velkým přínosem na druhé straně je nadšení a iniciativa projektového týmu CARDS a všech jeho spolupracovníků z NTK a členských institucí. Po letech příprav a překonávání překážek se konečně naplno rozjela fáze budování a na iniciativě realizačního týmu je to znát.

V polovině března proběhla první migrační testovací dávka, během které byla nahrána data knihoven první vlny do společného centrálního katalogu a byl nastaven systém podle velmi rozsáhlých konfiguračních souborů. Po technických kontrolách ExLibris bylo začátkem dubna otevřeno produkční prostředí k detailnímu testování ze strany migrujících knihoven zaměřenému na kontroly správnosti převodu dat a prvotního nastavení systému podle potřeb a požadavků jednotlivých knihoven. Paralelně s tím probíhají práce na budování znalostní báze vyhledávací služby a na integraci interních systémů členských institucí a systémů třetích stran. Na základě poznatků

zjištěných z první testovací migrace budou upravena vstupní data a převodní postupy tak, aby druhá testovací dávka mohla proběhnout v polovině května. Na konec června je naplánován třídní funkční workshop za fyzické účasti zástupců dodavatele – k prověření plné připravenosti prostředí a znalosti systému na straně odběratele. Pak již bude směřovat vše k finální migraci a přepnutí knihoven první vlny do plného provozu PNG na přelomu srpna/září 2026.

Ve finální podobě vznikne Centrální katalog CARDS, kde pro každý tištěný či elektronický dokument všech institucí bude jeden společný bibliografický záznam, ke kterému budou připojena lokální data jednotlivých knihoven. Nové přírůstky budou přidávány do souborného katalogu již metodou sdílené katalogizace. Bibliografický záznam vytvoří jedna (první) knihovna, ostatní knihovny vlastníci stejný dokument připojí již jen své lokální údaje. Pro sdílenou katalogizaci jsou připraveny metodiky a postupy umožňující udržet potřebnou kvalitu, konzistenci a stabilitu dat na jedné straně, a rozumnou míru flexibility zohledňující specifické potřeby spolupracujících knihoven na straně druhé. Koncoví uživatelé budou mít možnost vyhledávat a využívat služby PNG jak na úrovni své mateřské knihovny (v rámci příslušné institucionální zóny), tak na úrovni celého konsorcia CARDS/PNG (síťové zóny).

Co nás čeká dále

V této chvíli jsou naše kapacity a pozornost soustředěny na úspěšné zvládnutí první migrační vlny. Dosavadní zkušenosti ukazují, že migrace velkých knihoven do nového prostředí je velmi náročný úkol, který vyžaduje velké nasazení i osobní zaujetí mnoha odborníků z řad knihoven i projektového týmu. Přestože jsme byli dobře připraveni a můžeme čerpat i zkušenosti z Univerzity Karlovy, která přecházela na systém Alma/Primo zhruba před pěti lety, zůstává řada neprobádaných oblastí souvisejících s nuancemi provozu každé knihovny, a zejména také s nastavením společného konsorciálního systému a sdíleným režimem procesů knihoven; spoustu detailů je třeba řešit operativně za chodu a pod časovým tlakem. Znovu je třeba ocenit obrovskou vstřícnost, zkušenosti a vedení ze strany dodavatele.

Ještě před dokončením první migrační vlny budou zahájeny přípravy na realizaci dalších vln. Ty by měly být v lecčem snazší, protože budeme moci využít získaných praktických zkušeností; naopak v jiných směrech budou náročnější, protože migrovány budou také knihovny, které používají jiné systémy než Aleph, s nimiž nemá dodavatel přímé zkušenosti – konkrétně půjde o migrace ze systémů Verbis, ARL, později i Tritius, Clavius, či dokonce v jednom případě i z hodně letitého systému winISIS.

O správu a rozvoj systému PNG (včetně vývoje a nasazení nových aplikací), školení, komunikaci s dodavatelem a řízení finančních toků se postará Servisní centrum PNG zřízené v loňském roce v NTK. Strategické řízení a kontrolu

servisního centra bude mít na starosti Rada ředitelů, ve které budou mít zastoupení všechny členské instituce převedené nebo přecházející do systému PNG. Rada bude ustanovena v polovině tohoto roku. Zásadní pro úspěšné fungování PNG bude také napojení platformy na národní systémy, jako jsou Národní autority ČR, Souborný katalog ČR a další připravované k implementaci na nových perspektivních technologiích v NK ČR. V listopadu 2025 podepsaly Národní knihovna ČR a Národní technická knihovna společné Memorandum směřující ke sladění technologického zázemí i odborného know-how při budování moderní informační infrastruktury pro vědu, výzkum, vzdělávání a kulturu v České republice – to by mělo oběma národním knihovnám napomoci při dosahování jejich strategických cílů.

Migrace všech členských institucí CARDS a plné zprovoznění PNG musí proběhnout do konce roku 2028, kdy projekt CARDS končí. Nekončí tím ale provoz a využívání nové platformy, které bude pokračovat i po tomto datu. NTK již v současnosti rozpracovává s předstihem plány dlouhodobé udržitelnosti, mezi které patří i příprava nového navazujícího projektu nejen pro CARDS, ale i pro Národní centrum CzechELib, národní centra pro persistentní identifikátory a další strategické služby. ●

-
- 1 Viz zpráva z polské národní konference „Conference of Users of the National Library Union Catalogue: One system, many benefits“ z června 2025. Dostupné z: bn.org.pl/en/news/5724-conference-of-users-of-the-national-library-union-catalogue-one-system-many-benefits.html
-

Spolufinancováno
Evropskou unií

Ministerstvo
školství, mládeže
a tělovýchovy

MIROSLAV BARTOŠEK pracuje jako IT architekt senior v Ústavu výpočetní techniky Masarykovy univerzity v Brně.

Akord – časopis katolické tradice

KATEŘINA SPURNÁ / katerina.spurna@nm.cz

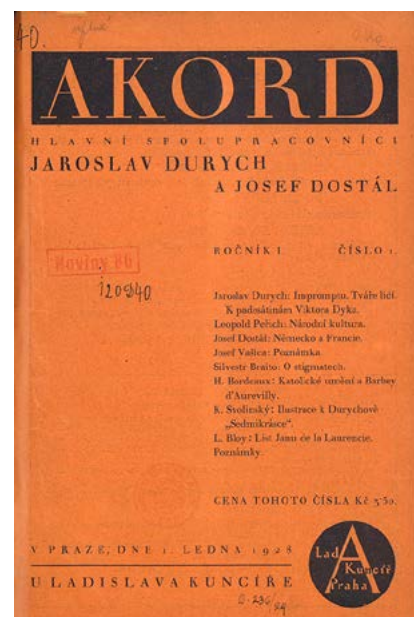
Prvorepublikový časopis *Akord* se řadí mezi tituly, jejichž autoři se v převážné míře orientovali na katolickou tradici a stáli v určité opozici k tehdy převládajícímu politickému a kulturnímu ovzduší. Ve svém prvním období spadajícím do let 1928–1933 vycházel *Akord* v Praze ve významném nakladatelství Ladislava Kuncíře (1890–1974), který kromě *Akordu*, v němž byl veden i jako redaktor, vydával rovněž periodikum *Rozmach* a založil edici moderní literatury *Knihy nové doby*. Hlavní osobností časopisu v tomto období byl spisovatel a lékař Jaroslav Durych (1886–1962), jehož beletristická díla rovněž vycházela v Kuncířově nakladatelství. Příspěvky v něm publikované, politicky a kulturně zaměřené, usilovaly obecně řečeno o obnovu tradičních katolických hodnot v atmosféře, která kladla důraz spíše na protestantskou tradici a liberalismus. Jako příklad tohoto přístupu může sloužit Durychův text „Dnešní naděje katolicismu v zemích českých“, který byl publikován ve čtvrtém čísle roku 1930 a zabýval se postavením katolické církve v Československu. Objevovaly se tu rovněž příspěvky kritizující liberalismus. V periodiku byla publikována také beletrie a samozřejmě literární recenze. Z autorů *Akordu* lze vedle Durycha vyzdvihnout především teologa, klasického filologa a slavistu Josefa Vašicu (1884–1968), který se ve své vědecké činnosti zabýval primárně barokní a staroslověnskou literaturou. V *Akordu* publikoval řadu textů, např. úvahu „Staročeský překlad bible“ (v roce 1930). Z dalších autorů této první etapy lze zmínit překladatele a významného literárního vědce Pavla Eisnera (1889–1958) nebo historika

a překladatele Josefa Dostála (1892 až 1955), který zde publikoval řadu rozmanitých textů. Toto první období uzavřely ekonomické obtíže. V roce 1934 se nicméně časopis pod novou redakcí přesunul do Brna a jeho vydávání se ujal Spolek katolických akademiků Moravan. Došlo také k jeho ideové proměně. Od témat převážně kulturněpolitických se pozornost přispěvatelů přesunula k beletrii, filozofickým otázkám a literární kritice. Časopis byl postupně strukturován do oddílů Život a věda, Poesie, Umění, O knihách a filmu, přičemž každý z nich měl vlastního odpovědného redaktora. Také v tomto druhém období přispíval do časopisu Jaroslav Durych. Z jeho významných textů lze uvést např. slavný příspěvek „Pláč Karla Čapka“, publikovaný v roce 1937 a tematizující soudobý spor o občanskou válku ve Španělsku. Z dalších významných autorů je třeba uvést historika, básníka, literárního kritika a předního odborníka na české baroko Zdeňka Kalistu (1900–1982) nebo historičku umění a archeoložku Zoroslavu Drobnou (1907–1988). Další ideový posun *Akordu* směrem k literární kritice a reflexi literatury obecně se odehrál v jeho třetím období. Zejména poté, co spisovatel a novinář Jan Zahradníček (1905–1960) převzal spolu s redakčním kruhem v osmém ročníku 1940/1941 vedení redakce a časopis se přesunul do stejnojmenného nakladatelství. Z významných autorů tohoto období nelze nezmínit především významného básníka Františka Hrubína (1910–1971), přičemž dále přispívali i již zmínění J. Vašica a Z. Kalista. V červnu 1944 bylo vydávání *Akordu* protektorátními úřady zakázáno a titul byl následně obnoven až v říjnu 1945, aby byl hned

v únoru 1948 stejně jako řada jiných titulů opět zastaven. V roce 1989 začal být *Akord* znovu vydáván ještě coby samizdatové periodikum, ale vyšla pouze dvě čísla. Následně titul vycházel již jako klasický tištěný časopis, a to do roku 1997 (s krátkou pauzou v roce 1992) a po přestávce ve vydávání ještě v letech 2002 až 2011, kdy byl, tentokrát již definitivně, zastaven. ●

FORST, Vladimír (ed.) et al. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 1. A–G*. Praha: Academia, 1985, s. 41–42 (heslo *Akord*, autoři Vladimír Forst a Zina Trochová); OSVALDOVÁ, Barbora a Jana ČEŇKOVÁ. *Česká publicistika mezi dvěma světovými válkami*. Praha, Academia: 2017, s. 143–144; Scriptum.cz, heslo *Akord*: měsíčník pro literaturu, umění a život. Online. Dostupné z: scriptum.cz/cs/periodika/akord [cit. 9. 4. 2026].

KATEŘINA SPURNÁ je vedoucí oddělení časopisů Národního muzea.

Akord, roč. 1, 1928, č. 1.

Knihovna Národního muzea, odd. časopisů, sign. Z 2 D 27

Opavské noviny

19. století

JANA BROŽOVSKÁ ONDERKOVÁ / jana.onderkova@fpf.slu.cz

VĚRA MARTÍNKOVÁ / martinkova@szm.cz

Historie žurnalistiky na území rakouské části Slezska začala v posledních desetiletích 18. století. Po slezských válkách ztratila habsburská monarchie většinu Slezska včetně hospodářského a správního centra Vratislavi. Správním centrem habsburské části Slezska se stala Opava.

V sedmdesátých letech 18. století vycházel ve městě krátce společenský žurnál *Troppauer Kleinigkeiten*.

Návěštník (inzertní noviny) *Intelligenzblatt für Schlesien* vydávaný tiskařem F. A. Voglsingerem pravděpodobně vycházel jen v roce 1781. Kromě úředních vyhlášek a inzertní části přinášel lokální zpravodajství a kulturní rubriku. Z důvodu nízkého počtu odběratelů list záhy zanikl.

Noviny *Troppauer Zeitung* byly prvním periodicky vycházejícím listem v Opavě a staly se jedním z opavských symbolů stability 19. století. Počátky listu spadají do poloviny osmdesátých let 18. století. Pod názvem *Österreichische Kriegs- und Friedenschronik* je založil a do roku 1805 vydával opavský tiskař Voglsinger. Brněnským, vídeňským a vratislavským listům konkurovaly opavské noviny pouze cenou, nikoli obsahem.

V prvních letech vycházel list nepravidelně, periodicky teprve od roku 1788. Pod názvem *Troppauer Zeitung* vyšel poprvé asi v polovině roku 1805. Na konci tohoto roku, krátce před smrtí Voglsingera, noviny pravděpodobně na čas zanikly. Vydávání obnovil opavský tiskař J. G. Trassler. Povolení vydávat periodický tisk bylo Trasslerovi uděleno až po smrti Voglsingera

na podzim roku 1806, první číslo vyšlo následujícího roku. V počátcích byl náklad nízký (cca 300 exemplářů). Roku 1884 koupil opavskou Trasslerovu tiskárnu A. Drechsler, který převzal i vydavatelská práva k listu *Troppauer Zeitung*. V druhém desetiletí 20. století vstoupili do obchodní společnosti vydávající tyto noviny bratři Weissshuhnovi, spolumatelatel papírny v Žimrovicích u Opavy. Na konci roku 1918 celou společnost převzali a zakoupili práva na vydávání deníku. Po zániku habsburské monarchie a změně poměrů v rakouské části Slezska přestal list vycházet, poslední číslo vyšlo 12. prosince 1918.

Troppauer Zeitung byl poloúředním listem, jeho zpravodajství téměř po celou dobu existence podporovalo konzervativní směr regionální politiky. Teprve v období rozkladu rakouské administrativy na podzim roku 1918 začalo periodikum otevřeně podporovat proněmckou politiku. V posledních desetiletích 19. století nebyly tyto noviny jediným

periodikem vycházejícím v Opavě, periodický tisk se vyvíjel v symbióze s tehdejší společností a politickým spektrem. Vzhledem k politickým preferencím většiny opavských Němců převažovaly noviny nacionálního zaměření (*Freie schlesische Presse, Deutsche Wehr*).

V letech 1861–1865 vycházely díky A. Vaškovi v Opavě první české noviny *Opavský besedník*. Vydávání českých novin bylo obnoveno v roce 1870, kdy vyšlo první číslo *Opavského týdeníku*. ●

Zdroje:

Troppauer Zeitung 1811, 1885;

RATAJ, Michael. *Německá žurnalistika a opavští Němci v ČSR*. Troppau: vl. nákl., 2016;

ŠIMEČEK, Zdeněk. K počátkům novinářství v Opavě. *Slezský sborník*, roč. 66 (1968), č. 1, s. 40–59.

Zur Entwicklung des Buchdrucks in Schlesien. Troppau: Adolf Drechsler, [1909].

JANA BROŽOVSKÁ ONDERKOVÁ je odbornou asistentkou v Ústavu bohemistiky a knihovnictví Filosoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě.

VĚRA MARTÍNKOVÁ je vedoucí knihovny Slezského zemského muzea.

Illustrace: archiv Slezského zemského muzea

Červen

Před 100 lety, **3. 6. 1926**, se narodil americký básník **Allen Ginsberg** († 1997), jedna z vůdčích osobností tzv. beatnické generace. Proslavil se sbírkami básní *Kvílení* a *Kadiš* a jiné básně.

Před 80 lety, **6. 6. 1946**, zemřel německý dramatik a prozaik **Gerhart Hauptmann** (* 1862), nositel Nobelovy ceny za literaturu (1912); k nejznámějším, i u nás hraným dramatům patří např. *Tkalci*, *Potopený zvon*, *Před západem slunce*, *Bobří kožich*, *Hanička*, *Krasy* aj.

Před 150 lety, **8. 6. 1876**, zemřela francouzská spisovatelka **George Sand** (vl. jm. Amantine Aurore Lucile Dupin de Francueil, baronka Dudevant, * 1804), používající mužský pseudonym; autorka románů *Consuela*, *Ďáblův močál*, *Hraběnka z Rudolstadtu*, *Malá Fadetka* aj.

Před 140 lety, **14. 6. 1886**, zemřel ruský dramatik **Alexandr Nikolajevič Ostrovskij** (* 1823), z jehož díla jsou dodnes živé hry *Výnosné místo*, *Les* a *Bouře*, která se stala námětem opery Leoše Janáčka *Káťa Kabanová*.

Před 40 lety, **14. 6. 1986**, zemřel argentinský prozaik, básník a esejista **Jorge Luis Borges** (* 1899), který se proslavil svými povídkami v souborech *Fikce*, *Alef*,

Brodiova zpráva, *Kniha z písku* aj. Česky vyšly šestidílné vybrané spisy, obsahující kompletní povídky a výběr z esejů a básní, a samostatně dále např. knihy *Fantastická zoologie* a *Obecné dějiny hanebnosti*.

Před 90 lety, **18. 6. 1936**, zemřel ruský spisovatel **Maxim Gorkij** (* 1868), kontroverzní osobnost světové literatury, jehož rozsáhlé dílo básnické, prozaické i dramatické prošlo složitým vývojem, stejně jako jeho vztah k bolševikům, ruské revoluci i sovětskému státu (opakovaně žil v emigraci); autor románů *Foma Gordějev*, *Matka*, *Život zbytečného člověka*, *Městečko Okurov*, *Podnik Artamonových* či tetralogie *Život Klima Samgina*, autobiografií *Dětství*, *Do světa* a *Moje university* či dramát *Měšťáci*, *Na dně*, *Jegor Bulychov* a *ti druzí* aj.

Před 100 lety, **19. 6. 1926**, se narodil český spisovatel **Josef Nesvadba** († 2005), který se věnoval především žánru sci-fi; napsal romány *Dialog s doktorem Dongem*, *Tajná zpráva z Prahy* či *Peklo Beneš* a povídkové soubory *Tarzanova smrt* či *Einsteinův mozek*; psal též divadelní hry a rozhlasové dramatizace a je autorem či spoluautorem námětů k filmům *Zabil jsem Einsteina*, *pánové!*, *Pane, vy jste vdova*, *Zítří vstanu a opáří se čajem*, *Upír z Feratu* aj. a k televiznímu seriálu *Bambinot*.

Před 120 lety, **23. 6. 1906**, se narodil německý spisovatel **Wolfgang Koeppen** († 1996), který se proslavil třemi romány z první poloviny 50. let *Holubi v trávě*, *Skleník* a *Smrt v Římě* (vyšly i česky), v nichž kriticky zobrazuje poválečnou německou společnost; česky dále vyšla autobiografická novela *Mládí*.

Před 90 lety, **23. 6. 1936**, se narodil americký spisovatel **Richard Bach**, autor bestselleru *Jonathan Livingston Racek*, který byl též zfilmován; česky dále vyšly knihy *Dvojplachník*, *Nic se nestane náhodou*, *Dar křídel*, *Nikdo není daleko*, *Most přes navždy* aj.

Před 115 lety, **24. 6. 1911**, se narodil argentinský prozaik a esejista **Ernesto Sábato** († 2011), který vedle řady esejistických knih (česky vyšel jen *Spisovatel a jeho přízraky*) napsal pouze tři romány, které ho však proslavily po celém světě a vyšly i v češtině: *Tunel*, *Kniha o hrdinech* a *hrobech* a *Abaddón zhoubce*.

Před 100 lety, **25. 6. 1926**, se narodila rakouská spisovatelka **Ingeborg Bachmannová** († 1973); začínala jako básnířka sbírkami *Čas na úvěr* a *Vzývání Velkého Medvěda*, pak se ale věnovala próze, esejistice, rozhlasovým hrám a operním libretům; česky vyšly *Básně*, román *Malina*, soubor povídek a novel *Tři cesty k jezeru*, dvousvazkový výběr z esejů *Místo pro náhody*, korespondence s Paulem Celanem *Čas srdce* aj.

Před 115 lety, **30. 6. 1911**, se narodil polský básník, prozaik a esejista **Czesław Miłosz** († 2004), nositel Nobelovy ceny za literaturu (1980). Od roku 1951 žil ve Francii a od roku 1960 v USA; v roce 1970 získal americké občanství. Vedle řady básnických sbírek, z nichž česky vyšly výběry či soubory *Mapa času*, *Hymnus o perle*, *Svět*, *To*, *Traktáty a přednášky ve verších* aj., napsal např. román *Údolí Issy* a eseje *Ztročený duch*, *Rodná Evropa*, *Svědectví poezie*, *Saligia* a jiné eseje, *Miłoszova abeceda*, deník *Myslivcův rok* aj.

Před 65 lety, **2. 7. 1961**, zemřel americký spisovatel **Ernest Hemingway** (* 21. 7. 1899), nositel Pulitzerovy ceny (1953) za novelu *Stařec a moře* a Nobelovy ceny za literaturu (1954), autor slavných románů *Fiesta*, *Sbohem, armádo*, *Komu zvoní hrana* či *Pohyblivý svátek* a mnoha novel a povídek i jediné hry *Pátá kolona*.

Před 80 lety, **5. 7. 1946**, se narodila česká spisovatelka a literární teoretička **Danie-la Hodrová** († 2024), nositelka Státní ceny za literaturu (2011), Ceny Franze Kafky (2012) a ceny Magnesia Litera – Kniha roku (2016) za román *Točité věty*; autorka románové trilogie *Trýznivé město* (*Podobojí*, *Kukly*, *Théta*) a románů a próz *Město vidím...*, *Perunův den*, *Ztracené děti*, *Komedie* či *Vyvolávání* a řady literárně-teoretických a esejistických knih (*Hledání románu*, *Román zasvěcení*, *Místa s tajemstvím*, *Citlivé město*, *Chvála schoulení* aj.).

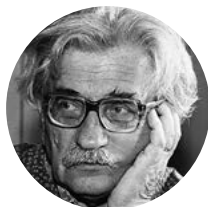

Před 155 lety, **10. 7. 1871**, se narodil francouzský romanopisec, kritik a esejista **Marcel Proust** († 1922), který se proslavil sedmidílným románovým cyklem *Hledání ztraceného času* (1913–1927; poslední tři díly vyšly posmrtně); za druhý díl byl Proust vyznamenán Goncourtovou cenou (1919). Česky vyšly také knihy *Dnové četby*, *Radosti a dny*, *Eseje* a nedokončený (posmrtně vydaný) román *Jean Santeuil*.

Před 95 lety, **10. 7. 1931**, se narodila kanadská spisovatelka **Alice Munroová** († 2024), nositelka Nobelovy ceny za literaturu (2013), která se proslavila svými povídkami; česky vyšel výběr z povídek *Už dávno ti chci něco říct* a jiné povídky a povídkové soubory *Nepřítel, přítel, ctitel, milenec, manžel*, *Útěk*, *Příliš mnoho štěstí*, *Drahý život*, *Láska dobré ženy*, *Veřejná tajemství* a *Přítelkyně z mládí*.

Před 70 lety, **16. 7. 1956**, se narodil americký dramatik a scenárista **Tony Kushner**, který se proslavil dvojdielnou hrou *Andělé v Americe – Milénium se blíží* (Pulitzerova cena a cena Tony za nejlepší hru) a *Perestrojka* (cena Tony); scenárista filmů Stevena Spielberga *Mnichov* (s E. Rothem) a *Lincoln*, za které byl nominován na Oscara.

Před 100 lety, **23. 7. 1926**, se narodil **Ludvík Vaculík** († 2015), český prozaik, fejetonista, publicista, autor manifestu *Dva tisíce slov* a zakladatel samizdatové edice Petlice (založena 1971), autor románů *Rušný dům*, *Sekyra*, *Morčata*, *Český snář*, *Jak se dělá chlapec*, *Loučení k panně*, fejetonistických knih *Sólo pro psací stroj*, *Jaro je tady*, *Stará dáma se baví*, *Poslední slovo* a řady dalších knih.

Před 140 lety, **24. 7. 1886**, se narodil japonský prozaik, dramatik a esejista **Džuničiró Tanizaki** († 30. 7. 1965), považovaný za nejvýznamnějšího japonského spisovatele 20. století; česky vyšly jeho romány a novely *Sestry Makiokovy*,

Most snů, *Deník bláznivého starce*, *Klíč*, *Milenci z Jeda* aj.

Před 170 lety, **26. 7. 1856**, se narodil anglický dramatik, prozaik a esejista irského původu **George Bernard Shaw** († 1950), nositel Nobelovy ceny za literaturu (1925), autor her *Živnost paní Warrenové*, *Caesar a Kleopatra*, *Majorka Barbara*, *Černá dáma sonetů*, *Androkles a lev*, *Dům zlomených srdcí*, *Zpět k Methusalemovi*, *Svatá Jana*, *Milionářka* a řady dalších; podle jeho nejslavnější hry *Pygmalion* vznikl slavný muzikál *My Fair Lady*.

Před 90 lety, **28. 7. 1936**, se narodil český spisovatel, dramatik, scenárista a politik **Milan Uhde**, v letech 1990–1992 působil jako ministr kultury české vlády a v letech 1993–1996 byl předsedou Poslanecké sněmovny ČR; v roce 1989 založil nakladatelství Atlantis. Uhde je autorem řady her divadelních i rozhlasových a dramatizací, k nejznámějším patří *Král Vávra*, *Výběrčí*, *Balada pro banditu*, *Modrý anděl*, *Velice tiché Ave* či *Zázrak v černém domě*; velkou pozornost vzbudila i jeho autobiografie *Rozpomínky – Co na sebe vím*.

Před 170 lety, **29. 7. 1856**, zemřel **Karel Havlíček Borovský** (* 1821), český básník, novinář, ekonom a politik, který je považován za zakladatele české žurnalistiky, satiry a literární kritiky; k nejznámějším dílům patří básně *Tyrolské elegie*, *Král Lávrá*, *Křest svatého Vladimíra* a *Epigramy* či cestopis *Obrazy z Rus*. V letech 1851–1855 pobýval ve vyhnanství v rakouském Brixenu.

Sestavil MILAN VALDEN – publicista, editor a spisovatel, dlouhodobý spolupracovník časopisu *Čtenář*.

Foto: archiv autora

NOVÝ E-SHOP

Ceiba®

Vše pro moderní knihovny
na jednom místě.

KNİHOVNÍ REGÁLY
A KNİHOVNÍ NÁBYTEK

VYBAVENÍ DĚTSKÝCH
KNİHOVEN

VŠE PRO BALENÍ KNİH
A PROVOZ KNİHOVEN

Naskenujte a nakupujte
na našem e-shopu!

eshop.ceiba.cz

SLEVA
10%

Použijte kód:

CEIBA10

Platí do 30.6.2026

ČTI ZA NÁRODÁK!

**1 STRÁNKA
DENNĚ**

**A BUDEMĚ
MISTRY EVROPY**

**SPOLEČNĚ JSME TÝM!
VÍCE NA CTIZANARODAK.CZ**